

VARAMU

3

PAASTUKUU

1938

VARAMU NR. 3 • SISUKORD

Henrik Visnapuu: Luuletusi	273
August Gallit: Karge meri	277
Erni Hiir: Luuletusi	299
Johannes Ruven: Hüljatu	305
Rasmus Kangro-Pool: Eduard Viiralt	322
<u>Oskar Loorits</u> : Lind — eesti omakultuuri ja vaimuse vapp	343
M. Lermantov: Kaukasus (katkend)	358
Artur Adson: Paunvere teedel ja lastetoas	359
Bernhard Linde: A. H. Tammsaare inimesena	364
<u>Eduard Ole</u> : Lääne-Euroopa kunsti tänapäev	370
Aleksander Antson: Epigramme	375

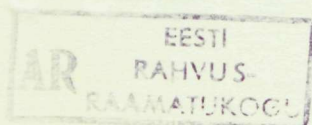
RINGVAADE:

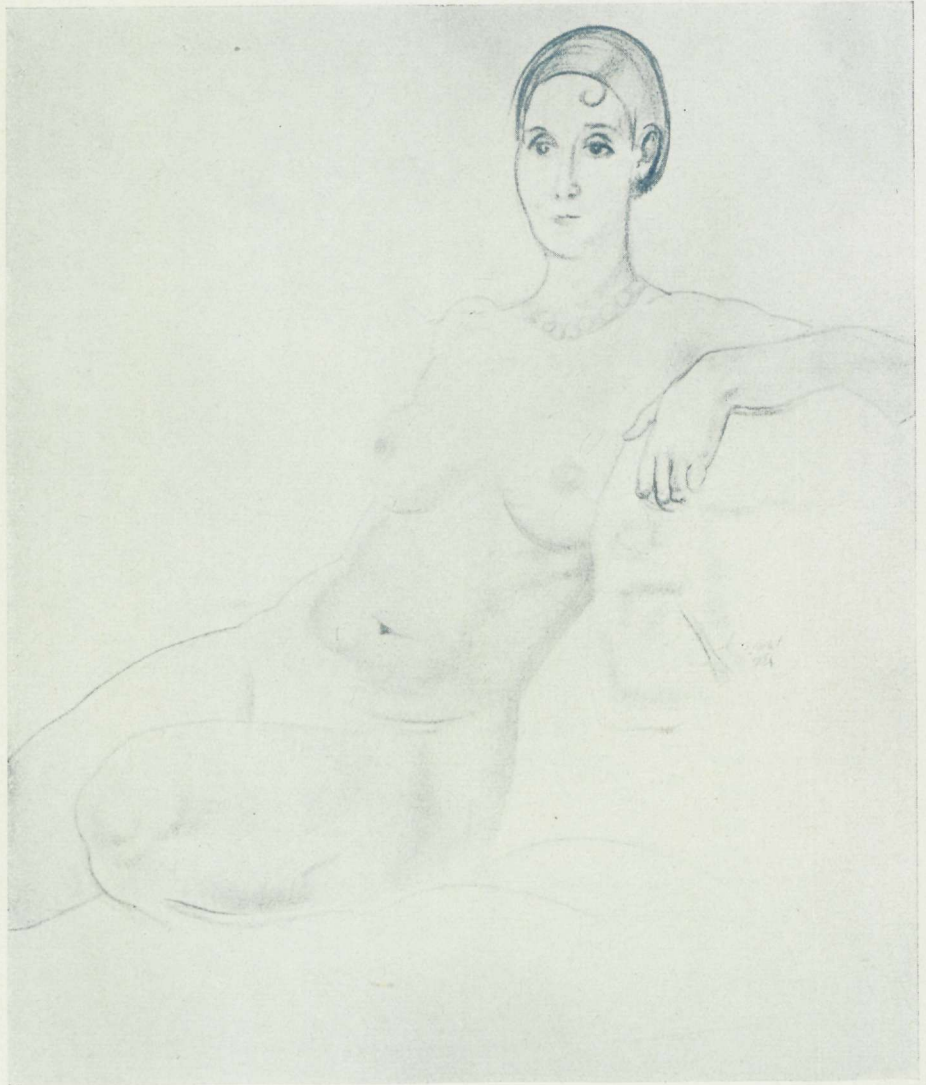
B. Linde: Kirjanduskiri Tšehhoslovakklast	377
M. Jürma: Gabriele d'Annunzio	381
J. Pert: Ella Ilbaku juubel	384
E. Visnapuu: Laule K. E. Söödi sõnadel	385

ARVUSTUS:

E. Tilleman: Kaks reisiramatut	388
R. Sirge: Kaks värsket kirjanikuromaanil	391
B. Taggo: O. Lutsu Tagala	393
P. Ambur: J. Parljõe Alutaguse metsades	394
J. Väinaste: Verner v. Heidenstami Karl XII sõjakaaslased	396
VARIA	398

Kõik illustratsioonid selles numbris, peale Ed. Ole artik-
lis leiduvate illustratsioonide, kuuluvad Eduard Viiraltile.
Sügaetrüki tahvid on valmistatud R. Tohver & Ko kivi-
trükikojas.

E. Viiralt: Naisakt

Joonis. 1934

V * A * R * A * M * U

KIRJANDUSE-KUNSTI-KULTUURI AJAKIRI

PAASTUKUU

N3

HENRIK VISNAPUU

Laul lumest

stus Jeesus-laps, nooruke veel,
taeva aknal ja mängis
kling-li! nii kandlega kling-li!
Väikesed vallatud inglid
uinusid hullaten sāngi,
vāsis laulmast kui keel.

Kling-li! nii kandlega: kling-li!

Āga talv oli kŭlmaga eel,
sildu seadman neid nāhti
hōbeda hapramast klaasist.
Maanteede porisest paasist
kabi lōi tuliseid tāhti
pikal, pilkal ja pōhjatul teel.

Kling-li! nii kandlega: kling-li!

Mängis Jeesus-laps langema lund
mahedan helinan maale,
üle tee, pöösaste, puude,
üle vee, allika suude.
Sellest sai helendust raale,
majja magusat und.

Kling-li! nii kandlega: kling-li!

Noorte mändide tumedaid päid
laanen otsi, kui leiad.
Pehmed neil lumised tukad,
jalaski räitsakaist sukad,
aste all palakad laiad,
valged, villased, näib.

Kling-li! nii kandlega: kling-li!

Istus Jeesus-laps, nooruke veel,
taeva aknal ja mängis
kling-li! nii kandlega kling-li!
Ja kui need ärkasid inglid,
nägid, et valgesse sāngi
maetud metsad ja teed.

Kling-li! nii kandlega: kling-li!

Õnnis helendus maailma pääl.
Meeled, vabastet āngist,
otsekui valguse ingli.
Kling-li! kuulake: kling-li!
Langevan lumen kui mängiks
kandle kumisev hääl.

Kling-li! nii kandlega: kling-li!

Kabelikell

Madalalt, maad mööda, monotoonselt,
otsekui surnu enda südamehäääl,
harva ja üksi kostab
kabelikell,

Issand, nii armsad on sinu hooned!
Üksik hing oli ilma pääl.
Sarkki jäi teiste osta,
kabelikell.

Tegu

Teele kui läksid, edasi sammu.
Ära end kiusa ja ära küsi.
Teelised maha jäänud ammu.
Sinu pää pääl saatuse käsi.

Silmisse tõuseb jäine pisar.
Pakasest see või hingevalu?
Lootusetuse enam küll kisa,
kui on külma ja tuule halu.

Südame sund sulle sõnade vibu,
õnnelik noorus, endast loed algust.
Ideaalin kui tunnetid libu,
siga kui tuustib sinu valgust.

Tuisu soola lööb sulle silma.
Teele kui läksid, lõpuni sammu.
Mehine tegu lunastab ilma,
süda seejuures las lõhkeb ja lammub.

Vihaga pure veretuid huuli,
kuratki tule su hinge nõudma.
Kummarda maani vastu tuuli:
sa pead endan lõpuni jõudma.

Pliiatsijoonis. 1935

Lapsepea

Suurus 22 × 17 sm

Karge meri

III

uulte puhumises on juba ajuti vilet ja lõõtsutamist, taevas on kattunud pilviga, kauged kaared hakkavad üha enam mustenema. Juba kuuludub kõue tasast müristamist — oleks nagu pada pandud podisema. Rohked lindudeparved keerlevad üle vete ning selle järele, kuidas kisendavad ja sädistavad kajakad, tildrid ja plütid, võib oodata tormi peatset lähenemist.

Eerik Lamm, postivedaja poeg, istub kivil ja vaatab lainete veeremist. Tasase kohinaga lähenevad lained kaldale ning purunevad siin piiskadeks ja vahuks. Öösel on ta käinud merel, viinud püügi sumplaevale, ja siis oli Toora Jookus teda teraselt silmitsenud ja pärinud ta nime. Pilgus oli soojust ja uudishimu. Ent mitte sellest ei taha Eerik Lamm mõelda.

Ta on tulnud Tuulteninale, mis kitsa, liivase seljandikuna tungib merre. Eemal kõrgendikul paistavad Epp Loona hooned, need on ikka lõõtsutuste käes, vaid üksik kägarmänd, lookas üle elamu, on kaitseks tuultele. Kuid ka sinna ei vaata Eerik Lamm. Ta on rahutu hoopis tolle pärast, kes hüpleb seal rannal kivitil kivile, kilkab ja laulab ning hoiab käsi kui tiibu laiali. Ta tuleb üha lähemale, ning kui Eerik Lamm ei peidaks end kivide varju, küllap ulatuks juba nägema.

See on Kelli, pastori tütar Kelli Lund. Tal on kollakas, ahtake nägu ja esimesel hetkel ei märkagi seal muud kui kaht suurt ja rahutut silma. Alles pikapeale näed tuksatavaid suunurki, pisikest nina ning tujukat lõuga. Ta kannab punaseid kingi, seljas on tal midagi sinist või roosakat, ent see polegi enam mingi riie nägemiseks, see on pigemini udu, mis vastu tuuli virvendab ja hajub. Ning ta peopesad on nii pisikesed, et vaevalt-vaevalt mahuks sinna teokarp, kui tuleks tahtmine seda võtta ja visata otse lainetele vastu.

Nüüd on ta jõudnud üsna lähedale. Viskab rahutut pilku sinna ja siia.

— See oled sina! ütleb otsekui pettunult. Kuhu ka ei lähe, ikka leiad sind ees!

— Nagu sindki, lausub poiss, ent see oli halvasti üteldud. Kelli ei kuule seda enam. Pole vähimatki tahtmist. Ta hüppab kivile ja laine, kaldale jõudes, vis-

kab ta süle täis. Siidine üsk on äkki märg, mööda sääri jooksevad rõõmsad veenired alla. Tütarlaps kiljatab ja hüppab eemale. Siis kaugeneb ta, lükkab ja laga mõned kivikesed vette ja tuleb kaares tagasi.

Vaatleb poissi ja lausub rõhutades:

— Neil päevil saabub professor Amadeus Lokk!

Too limukate ja molluskide uurija? Too, kes korjab vesikakandeid ja kootvähki? Möödunud suvel käis ta siin ja siis aitas Eerik Lammgi teda selles näotus töös. Tassis talle igasuguseid kummalisi putukaid, liblikaid ja tõuke ning professor pani nad pudelitesse, karpidesse, kinnitas nõeltega kartongile. Küllap oli hullunud neist selgrootuist, iga sibliiva pani klaasi alla, uuris neid, ütles tihti avastavalt: ahaa! ja kirjutas siis pikalt oma tähelepanekuid raamatusse. Võis olla mõne vesikakandi üle rõõmus nagu laps.

— Eks siis tulgu, ütleb Eerik Lamm, eks ole siin veelgi mõnesuguseid tõuke!

— Jaa, venitab Kelli, tal võib olla ka veel teisi põhjusi, miks tuleb saarele.

Teisi põhjusi — eks siis üteldagu need!

Nüüd istub Kelli poisi kõrvale. Ta pisike king käib nagu puur liivas.

— Kui tuleb Amadeus Lokk, ütleb ta uhkesti, ega siis pole mul enam aega. Võib mööduda nädalaid ja kuid sind nägemata.

Hüppab püsti, viskab hooletult:

— Aga väga võimalik, et sõidan professoriga hoopis ära linna!

— Tal on paljas pea ja klaasid silmade ees, ütleb nüüd Eerik Lamm.

Ega seegi polnud hästi üteldud, tütarlaps kaugeneb uuesti.

— Ta on kuulus õpetlane ja ta on noor, hüüab läbi tuule.

— Jah, ta on noor, aga ta pea on paljas ja seal ei kasva pisemat udetki, ütleb poiss. Ja kui ta laevalt astus paati, ei osanud kuidagi randuda, siis läksin ma vette ja tõin ta seljaga maale. Aga ta oli nii kerge, et ma ei tunnudki koormat. Oleksin võinud nõnda kõndida mitu päeva järjest — kas on mees seljas või pole teda hoopis mitte, mul ükskõik!

Ah mis! — ta ei soovi vaielda selle poisiga. Kui palju ta ka ei räägi talle võõrastest randadest, suurlinnade südame võimsast tuksumisest, Ameerika kirevast elust, kuid temas ei teki ühtki igatsust. Aga mitte pisematki. Ta on kinni selle saare küljes nagu kõik teisedki kalurid ja hülgekütid, ta pole midagi näinud ega tahagi näha.

Vaata, nüüd tekkis süvavee kohal võimas laine ja tuleb kohinaga lähemale. Nüüd, nüüd jõuab ta kohale ja paiskub vastu kaldakivi. Kuid ei — langeb kokku, uus laine haarab ta sülle, kannab üsaga ikka lähemale — nüüd viskas otse vihaga oma raske kandami kividele.

Eemal paistab Jõõrilaid, kui nüüd seista seal kitsal liivasel ribal ja vaadata ümberringi vahutavaid vesi?

— Eerik! hüüab äkki Kelli, kas julgeksid minuga sõita Jõõrilaiule?

Kas julgeks?

Poiss tõstab pea. Juba mustendavad pilved otse kesktaevas, piksehood käivad üsna lähedal. Tulised sähvatused rebivad taeva tükkideks. Veed on tuhmunud, seal kaugemal, Jõõrilaiu taga, nad otse mustendavad ja kohisevad. Mis tujud on sel tütarlapsel — säärase tormiga?

— Küllap julgeksin, kui tuleks tahtmine, lausub ta ükskõikselt.

— Aga ei tule tahtmist, eks? naerab Kelli.

Eerik Lamm tõuseb püsti, ega ta pole üks säärane limukate ja molluskide uuriija, üks tühipaljas vesikakandite ja kootvähkide koguja. On nähtud ja oldud hullemaiski tormides kui see siin. See siin on vaid suvise laine röömus vallatus. Ning poiss hakkab Epp Loona paati vette lükkama. Tagasiloksuv laine tõstab nad kõrgele ja viib kaldast eemale.

Tõepoolest, kas Eerik pole teinud esimeses tuhinas rumalasti? Nad võivad jääda tormi kätte ning paiskuda ümber. Kuid Jõõrilaid on ju lähedal, sinna pole täit kilomeetritki.

Kui nad jõuavad sihile, hüppab Kelli kaldale. Ta jalad on märjad, kuid ta ei hooli sellest. Siin kitsal, liivasel pinnal seistes, kesk lainetavaid vesi ja tuuli, tunneb ta end nagu lõhkuval hobusel. Vaatab võlutult ja süngelt.

— Hoia mind kinni, ütleb tasa, mul käib pea ringi.

Ta on närviline ja väriseb. Kitsad huuled on kaamed. Ja tal on tundmus, nagu hoiaks poiss teda ikka veel liiga loiult ja kartlikult.

— Hoia tugevamini! ütleb jonnakalt.

Sealt tõusevad pilved nagu must müür, ja sealt, ja sealt! Mühisemine läheneb kiiresti, eemal algab valang. Üle mere on tulnud õhtune hämarus.

Ta rebib end äkki lahti. Ta hüppab paati ja haarab aerud.

— Kelli! hüüab Eerik Lamm hirmunult. Ega sa üksi —?

— Üksil hüüab Kelli eemaldudes. Jätan sind siia. See on karistuseks, et armastan sind! Ja ka seepärast, et sa ei julgenud mind hoida küllalt tugevasti!

— Kelli!

Ent paat eemaidub kiiresti. Pisikesed peopesad on kui kulli küüned aerudel.

Mu jumal! — mida ütles too tüdruk? Eerik Lamm on äkki nii jõuetu, ta istub maha ja võtab pea käte vahele. Kas pole see suur hõiskamine, mis läbis ta hinge? Kas ta ei kisendaks nüüd tormile vastu, suu täis röömu ja uhkust? Ei, ei — see asi annab veel mõelda!

Ja mis nüüd edasi?

Järgmisel õöl püüab ta angerjaid, kindlasti valib ta siis kaks suuremat ja rasvasemat, umbes sääraseid nagu nuumatud põrsad, ta viib nad Kelli ja ütleb: — säh ja võta nad enesele ja see on vaid minu esimeseks ei-miskiks, aga pärast tuleb rohkemgi! Ja viskab need vingerdavad kalad ta ette põrandale. Ei, siiski, ta peaks tegema midagi väarikamat, midagi niisugust, mis oleks tema taibata ja mõista. Kindlasti — ta püüab mõned noored hülged, ta toob nad tütarlapssele ja

ütleb, et võta enesele heaksmeeleks, aga kui aega saad kord ka sellele mõelda, siis lase enesele õmmelda talveks kasukas. Kuldkollane, tähniline kasukas!

Ei siiski, nüüd ta teab, — hea mõte välgatas peas.

Tal on kooliajast mõned kaustikud, hulk valgeid lehti on veel alles. Nüüd võtab ta ja kirjutab sinna vaid üht ja sama: Kelli Lund, Kelli Lund, Kelli Lund! Just nõnda tahab ta talitada, kindlasti! Kui aga paberist tuleb puudus ja tahtmist jääb üle, võtab ka ema piibli veel abiks. See on tohutult paks raamat, see annab end lugeda kogu eluks ja siiski ei jõua sa kuigi kaugele. Vaata, tolle raamatu lehekülgede ääri kirjutab ta: Kelli Lund! Isegi ridade vahele poetab, isegi esi- ja tagakaanele joonistab — seisku ta tütarlapse nimi kõigi prohvetite ja apostlite kõrval — uhkelt ja väarikalt!

Ning piibel, see karm ja vali raamat, muutub äkki nii mahedalt soojaks, nagu oleks päikesekiir sinna lehekülgede vahele pugunud. Ja igalt realt ning rea vahelt naerab sulle Kelli vastu, oh Issanda arm, ta sirutab oma pisikesed peopesad (nüüd teab Eerik — nad on täpselt nagu pääsukese valged pugud!) sinu poole. Ja ema võtab ühel päeval, kas pühapäeval või mõnel muul tähtsal juhul, piibli kätte, asetab selle pühalikult lauale ning hakkab väriseva häälega lugema. Ent hääli muutub äkki õrnaks, kurgus hakkab tuksatama naer, ta küsib, ise täis imestust ja armu: — aga mida see tähendab, jumal hoidku, siin pole enam muud midagi kui pastori tütar Kelli Lund! Aga siis hõikab ta tapuaeda, kus isa parajasti popsutab piipu, ta hüüab, et tule vähekeseks siia, mu mees! Ja siis, kui nad on hetkeks pead kokku löönud ja vastastikku sosistanud, siis annavad nad suurele poisile vitsu — paraku, pole midagi teha! Aga see pole midagi, see tuleb naerdes ära kannatada, sest iga hoop toob Kelli ta hingele ikka lähemale.

Tõepoolest, kas ei ütelnud see hull tüdruk, et jätab ta seepärast siia, et —? Kuidas üks ainus sõna võib äkki tuiskama panna inimese kogu sisemuse! See on säärane õrn ja habras sõna, mida ei kõlbaagi lausuda, mida isagi pole vist ütelnud emale, kuigi nad on elanud üle kahekümne aasta koos. Ehk kui, siis vaid sosinal, silmi kinni pigistades ja keskööl, säärase sosinaga, et liiguvad vaid huuled värisedes ning süda taob lõhkemiseni valjult. Ja kui seda siiski kord elus üteldakse, sünnib ime, suur ja võimas ime, ning siis langeb suur ja tugev mees kokku nagu niiste ja temast pole tükil ajal enam midagi.

Eerik Lamm tõstab hetkeks pea. Alles nüüd märkab ta, et seisab keset valangut. Ta on üdini märg, üle näo ja selja veerevad veenired. Ning üks piksesähvatus järgneb teisele, kõuemürinast lajatavad veeväljad. Lained aga tõusevad üha kõrgemale, veel vähe ja nad hakkavad kohisedes veerema üle Jõõrilaiu.

Pole enam pääsu! sähvab mõte läbi pea, kuid ta ei tunne vähimatki hirmu. Praegu on mõelda tähtsamale, palju tähtsamale.

Kuidas ütles Kelli Lund: nüüd saabub varsti professor Amadeus Lokk ja siis pole enam aega Eerikut kohata. Et ega see mees sõidagi limukate pärast, tal on hoopis tähtsamad asjad ees. Ning võib tõesti nõnda juhtuda, et tütarlaps sõidab hoopis ära linna ega tulegi enam tagasi?

Kuid siis on too sõna visatud vaid vallatuseks tuule, umbes nõnda, nagu visatakse kivike või konnakarp mööda siledat vett. Et näha vaid hetkeks uhket lendu ja vee virvendust, muud ei midagi?

Küllap see ongi nõnda, mu jumal, ainult pettus ja vallatus.

Nüüd teab Eerik Lamm, mis järgneb edasi. Ta peksab pastoraadi aknad sisse, kindlasti. Ta viskab surnud varese Kelli tuppa, muidugi. Kui saabub Amadeus Lokk ega saa paadiga kaldale, läheb Eerik nüüdki vastu, võtab selle kerge härra õlgadele, kuid ei tule maale. Ei, seda mitte — ta läheb oma koormaga hoopis süvavee poole ja viskab ta sinna ligunemiseks. Ja muidugi, vaadaku siis Kelli kaldalt, see ei häiri teda põrmugi.

Vihmahoog möödub kiiresti. Päike hakkab hetkeks paistma läbi prao. Ainult lained üha suurenevad ja kerkivad.

Ja seal, kõrgendikul, on Epp Loona tulnud õue. Ta vaatab merele: kaarest kaareni üle kogu taeva on visatud särav vikerkaar. Laiad veeväljad on vahul ning seal, kesk neid välju —

Epp Loona kiljatab ja ruttab randa.

Seepärast oligi Kelli nii kummaline, kui tuli tänama paadi eest. Olevat üksi käinud Jõõrilaiul, vaadelnud pisut lainetust ja sõudnud siis tagasi. Kas üksi? Ikka päris üksi, või arvatakse teda kartvat tormi? Seda nüüd just mitte, aga kas ta ei näinud Eerikut, seegi oli vist rannal? Eerik Lammi, toda postivedaja poega? Ei, võib-olla istus seal kivide varjus, kuid ei puutunud silma, kahjuks mitte. Ja tütarlapse pisikesed sõrmed värisesid, ta huuled olid jonnakalt kokku pigistatud. Head päeva ja veel kord tänu paadi eest! ütles uksest välja joostes.

Epp Loona on harjunud merega. Ta ootab laine tagasipaiskumist, hüppab paati ning haarab aerud nagu peru hobuse valjad. Ta käed on tugevad, kord alla, kord üles lennates, jõuab pea Jõõrilaiule.

— Eerik! hüüab ta. Eerik, hüppa paati!

— Hull poiss oled, ütleb, kui Eerik on paadis, märg, sünge, haletsemisväärne. Ta ei tõsta silmi ega pühi põski. Vaatab tummalt enese ette.

— Jättis Kelli su Jõõrilaiule? küsib Epp Loona.

— Vist mitte, kogeleb poiss. Seda vist mitte.

— Vaata, hüüab Epp Loona kokkunult, päästsin su viimsel hetkel: juba tormavad veed üle Jõõrilaiu!

Kuid Eerik Lamm ei vaata. Milleks, kui tal on mõtelda hoopis tähtsamat! Ja muidugi, nüüd ruttab ta Haabsäärele, võtab paadi ja sõuab sumplaevale. Tõepoolest, miks vaatas Toora Jookus teda nii uurivalt, küsis nime ja palus isale viia tervitusi? Ehk võtab oma laevale tekipoisiks, kui Eerik palub nii härdasti? Kui ütleb, et tehku mis tahes, kuid võtku tingimata. Siis ei ütle Eerik Kellile midagi, siis purjetab ta kaugeid meresid. Ja mööduvad aastad, päris hulk aastaid, enne kui ta kord tagasi tuleb. Siis astub ta laevalt maha ja hakkab paadiga lähemema kaldale. Hõ! hüüab juba kaugelt, kas see ongi too hülgeküttide saar? Ja kas teil pole mõnd tugevat poissi, kes mind õlal maale kannaks, sest mu kin-

gad võivad saada märjaks. Jah muidugi, tal on kollased kingad, valge kuub, ta vestil särab uuri kullast kett. Tere, rahvas! hüüab ta maale jõudes. Teiste keskel märkab ta Kelli Lundi, kuid tal pole erilist põhjust teda tunda. Ta vaatab mööda ja ütleb kõigile üldse: tere, rahvas! kedagi eelistamata. Ja siis pigistab Kelli Lund oma pisikesed pääsupugud silmade juure, jah muidugi. Aga Eerik pole märganud sedagi, et kui ta on tulnud umbes kilomeetri võrra küla poole, jookseb tütarlaps talle järele ja hüüab: Eerik, kas sa tõesti ei tunne mind enam? Oota pisut, ütleb Eerik, maailma-merede tuultes on mu silmad natuke tuhmunud, mu mälu nõrgenenud, tõepoolest, oleksid nagu tuttav? Olen Kelli! hüüab tütarlaps. Õige jah, oled Kelli, seda oleksin pidanud kohe arvama! Toosama, kes jättis mu kord Jõõrilaiule ja ütles: —? Ja ütles: jätan su siia üksinda, sest see on karistuseks, et armastan sind! lõpetab Kelli Lund särasilmil.

Nad randuvad. Epp Loona kisub paadi kividele.

— Nüüd kähku riideid kuivatama! ütleb ta hoolitsevalt.

Eerik Lamm vaatab mööda.

— Pole aega, lausub ta.

— Pole aega? imestab Epp Loona. Oli aega istuda kogu päev Jõõrilaiul, aga nüüd ei jatku seda hetkekski? Eks ma ütelnud: hull poiss oled, pole midagi parata!

Seda muidugi, mõtleb Eerik Lamm, kiiresti Haabsääre poole kõndides. Kui aga säärased asjad on ajada, kas võib siis mõelda, et oled üdini märg, et peaksid Epp Loonat tänama päästmise eest, et tuleks varjata oma suurt erutust? Võib-olla tahtiski Kelli, et laine oleks ta uhtunud merre? Võib-olla seepärast meelitasiki Eeriku Jõõrilaiule? Muidugi, tal ei võigi enam olla teist teed ja teist tahtmist kui minna Toora Jookuse juure ning rääkida oma kavatsusist.

Kui ta on jõudnud sumplaevale, on Toora Jookus hämmastunud.

— Sa oled ju märg, jumal hoidku! hüüab ta hoolitsevalt. Sa lõdised?

Ta toob poisile kohvi, lükkab klaasi viskiga lähemale, ta on äkki nii erutatud. Kuid poiss ei hooli palju joogist, ta kordab jonnakalt oma palvet.

— Ei! ütleb siis Toora Jookus kindlasti. Sellest mõttest pead loobuma, pole midagi parata. See on möödud tuju. Selle saare mehed ei sõida madrustena võõrastel laevadel ja võõraid meresid. Nad kihutavad hülgeküttimisel oma juladel ja jaloritel, nad liuglevad koguni jääpankadel, kui pole paremat. Kuid madrusena mõnel võõral laeval? Kuule, Eerik, see mõte ei võinud tekkida sul enesell

— Siis ei võta? küsib Eerik Lamm kurvalt.

— Muidugi mitte — miks teha sind õnnetuks! vastab Toora Jookus.

— Siis jumalaga! lausub poiss, valmis minekuks.

— Oota ometi, napakas! hüüab Toora Jookus kärsitult. Miks ei joo sa viskit või kohvi? Te olete kõik nagu suured lapsed! Säh, võta see pakike Dobbelmani tubakat ja vii isale minu poolt. Ja siin on sulle enesele frukte, maiustusi — ära ole kuri. Tõepoolest — sa ei kõlba muuks kui hülgekütiks ja kaluriks. Sul

on nii kummalised silmad ja su hing on nii habras, et killuneb esimesel puutumisel, eks ole? Ei, ära vihastu, — jääme sõpradeks!

Ning see tähtis daam vaatab veel kaua, kuidas Eerik Lamm astub nõõrredelit mööda alla ja hakkab sõudma kaldale.

Poiss sammub küla poole. Ei võtnud — pole tarviski! mõtleb ta jonnakalt. Pole just väga tarviski kollaseid kingi, valgeid pükse ja kullast ketti üle vesti. Kui jõuab talv, võtab ta püssi ja käksi ning läheb merele hülgepüügile. Ja siis on õnn temaga, tohutu arv loomi langeb talle saagiks. Seda kindlasti, ja siis hüüab Kelli: ahaa! või säärane poiss on too Eerik Lamm!

Oota, ta istub pisut kivile ja mõtleb seda asja.

On juba hiline õhtu — mis oleks, kui hiiliks praegu pastoraati ja viskaks need Toora Jookuse kingid Kelli aknast sisse — las hommikul ärgates imestab! Ja Dobbelmanni tubakat, seda muidugi ka. See pole küll midagi tütarlapse jaoks, seda mitte, kuid ta on siiski väga väärtuslik kink ja säärast asja võiks hoida peegli ees piibli ja teiste raamatute kõrval — on muidu üsna mõnus vaadata.

Kui isa oli kord postiveol jääpangal mitmed nädalad triivinud ning jõudis lõpuks koju, andis tulikuülem leitnant Sauvere talle ühe pakikese Dobbelmanni tubakat. Ja siis olid tulnud seks puhuks sõbrad, täitnud oma piibud ja suitsetanud. Jaa! ütlesid nad heakskiitvalt. Nad ei rääkinud midagi, nad istusid igaüks oma pingil, puhusid suitsurõngaid lakke, sest oli nii ütlemata hea ja mõnus ja hubane, et juttu polnudki tarvis. Ja kui piibud olid tühjad, ütlesid nad veel kord paljutähendavalt: jaa! Siis pigistasid tänulikult isa kätt ja läksid minema, aga isa pani paki peegli ette ja see seisab praegugi peegli ees piibli kõrval kui suur väärtus, mida võib vaid silmitseda, mitte aga tarvitada. Isegi Eeriku leeripeol kevadel võtis isa paki vaid natukeseks pihku ja pani siis jälle sõbralikult tagasi.

Muidugi, Dobbelmann laseb end kinkida, isegi tütarlapsele, selles pole vähi-
matki kahtlust.

Ning poiss hüppab üle madala tara ja hiilib Kelli akna alla.

Nüüd sirutab ta käe läbi lahtise akna ja laseb pakikese näppude vahelt lan-
geda. Unine koer tõstab hetkeks pea, ta avab ühe silma poolpilukile, liputab paar korda sabaga ning jääb uuesti tukkuma.

Jumalale tänu, mitte keegi ei juhtunud nägema.

Eerik Lamm ruttab minema.

Ta peab jõudma õigeaks ajaks angerjapüügile.

IV

Toora Jookus on joonud rohkesti viskit ja suitsetanud sigarette, nüüd võtab ta veel mõned sõõmud ja süütab sigari. Ta on mehelik ja pisut tüse, ta suured silmad vaatavad süngelt ja altkulmu. Ta pole põrmugi enesega rahul. Täna saabus juba kolmas järelepärimine: kudas jõuab sumplaev sihtkohta? Kudas jõuab?

— ta kükitab nagu hauduv kana juba mitmendat päeva selle saare juures ning võtab igal hommikul vastu mõned korvitäied angerjaid. Mõned tühised korvitäied, ja needki kalad pole suuremat väärt, sest nad on püütud põhjanõõridega ning nende kurgus on konksud.

Kuid oleks võinud olla püüki, suurt, rikkalikku püüki. Angerjaid, tulles jõgedest ja järvedest ning suundudes Atlandi poole, möödub siit tohutul hulgal. Pole aga püüdjaid, nad satuvad alles Taani ja Rootsi väinades võrkudesse — siin jääb konksu otsa vaid mõni väetike ja üsna rumal.

On häda nende meestega!

Toora Jookus andis neile uusi bottengarne, lisaks lestanooti, räimevõrke. Ta sõitis ise püügile kaasa ja õpetas püünistega käitumist. Nad olid rõõmsad, need mehed, nad kilkasid ja naersid. Nüüd, nüüd alles tulevad loomused, kas jõuavadki säärase koormaga randa? Ehk tuleb appi võtta suured jalorid? Kuid siis tuli esimene tugev torm, lõhkus sodiks uued püünised, isegi riismed viis kaugele merre. Nad seisid nõutult seal rannas, nad olid vapustatud ja sünged. Nagu lapsed, kelle mänguesemed on äkki lõhutud, oskasid vaid ohata ja üksisilmi merele vaadata. Alles nädala paari pärast maldasid teatada oma õnnetusest. Toora Jookus ruttas kohale, ta lõkendas vihast. Karjus ja pildus käsi. Mida nad arvavad, need mehed, et uued bottengarnid on samuti mängimiseks? Vii merele ja heida ise naise juure magama? Nad pole tasunud veel ühtki senti, aga kallid püünised on juba mere põhjas. Kuidas mõtlevad nad võlga tasuda?

Ei, seda nad ei tea. On küll kaalunud, kogu küla on asja nii ja teisiti arutanud, kuid pole leidnud ühtki sobivat lahendust. Lihtselt — nad on õnnatud. Õnnatud — seda muidugi, aga nüüd tuleb tegutseda, tuleb ajusid pisut liigutada, pagan võtaks!

— Saadan teile uued püünised, karjus Toora Jookus, peate püügiga tasuma vanad ja ka uued kulud. Ei, seda nad ei taha. Nad on saanud juba küllalt õpetust, nüüd võtavad nad vanaisade püünised ja abinõud, nendega on nad harjunud. Nad ei taha laostuda. Jaa, aga võlg? Noh, venitavad nad pollauldes, sellega on nõnda, et tehku Toora Jookus ise oma äranägemise järgi, nemad ei tea midagi! On kaalutud üksikult ja kogu külaga, teha pole midagi. Aga võib-olla Toora Jookus on nii tark ja teab midagi paremat?

Ning neil oli õigus, sest Toora Jookus ei teadnud midagi paremat. Lihtselt — neil polnud tarvis moodseid püüniseid, sest nad ei vajanud raha. Äjasid piskuga läbi ja elasid tollest natukesest, mida andis meri ja põld. Milleks raha, kui polnud midagi osta ega himustada. Kord või paar aastas sõitsid nad oma jaloritel linna, siis töid nad sealt pisut soola, natuke benssiini mootoritele, harva ka tükike suhkrut ja peotäis püssirohtu. Enamat ei teadnud nad tahta. Polnud vaja.

Siis vihastas Toora Jookus. Ta tahtis neis äratada himu ilusate kaupade ja raha järele. Ta asutas saarele kaupluse — pisikese, nägusa kaupluse, tahatud palkidest ehitati hoone, isegi vaateaken polnud unustatud. Tore, ütlesid ka mehed, suurepärane ja tore. Sinna toodi soola, suhkrut, riisi, jahu, tubakat, kohvi,

nahku. Ja riideid — terve virn kotikplüüši, bembergsiidi, grepeliini. Vaateaknal säras ja virvendas šifoon, markisett, veluur, muidugi ka nõöbid, paelad, pitsid. Järelevaatajaks seadis Toomas Andla, Peeren Andersi ja Matt Ruhve. Need mehed olid uhkedki, nad seisid tähtsalt leti taga, nad võtsid riiulilt ka mõned pa-berossid, puhusid suitsu õhku ja ootasid tarvitajaid. Jaa, miks siis rahvas ei tule, vaadaku vähemalt, katsugu sõrmega seda siidi siit ja seda pitsi sealt — selle eest pole tarvis maksa, võib samuti oma lõbuks pisut silitada.

Ei, kauplusest kõnniti mööda. Siis läksid mehed oma töö ja toimetuste manu ning unustasid, et pidid läbimüüdud kauba eest saama protsendid. Kaupluse uk- sed jäid lahti. Harva, harva jooksis mõni naine siia, et osta paar odavat komp- vekki lapsele, kui see oli haige ega jätnud kisendamist. Harva lõppes mõnel pereemal soolatatavara, siis tuli ta kopsikuga, pani paar senti letile ja kadus kiiremini, kui oli tulnud. Sealt letilt võttis siis kord nädalas Toomas Andla need sendid ja viskas laekasse — polnud siin kauplemist ega loota protsente. Tõepoo- lest, milleks see kaup, kui nahku said nad loomadelt, kohvi viljast, riideid kudu- sid perenaised oma villast? Nii äpardus seegi Toora Jookuse ettevõtte. Ta viis väärtuslikuma kauba ära, jättis siia vaid üht ja teist kribu-krabu. Seda võivad nad nüüdki saada — uks on lahti, palutakse, pangu oma sendid letile ja võtku!

Ainus minev kaup olid õmblusmasinad. Neid otse haarati. Nad tõid mõnusat hubasust tuppa, nende vurinal jäid lapsed paremini magama, ent ka mängimi- seks olid nad neile otse suurepärased. Ja meestelgi oli mõnusam ahju kõrval end soojendada ja piipu popsutada, kui väljas ulusid tuuled, sees aga vurasid masi- nad. Jaa, neid nad sallisid, nad olid nii väikesed ja rõõmsad ning kui silmi kin- ni pigistada ja poolsuikel kuulata, siis meenutasid nad kevadet lõo lõõritamise- ga. Ja peasi, nad polnud bottengarnid, mida torm viib ainsa jõulise puhanguga, ja nende eest võis maksa aastat viis ehk rohkemgi, sest Toora Jookus polnud eriti tige, kui tähtajalised maksud ei laekunud korralikult.

Muidugi, ta polnud eriliselt tige, sest teda peeti tohutult rikkaks.

Kuid mida teavad nad Toora Jookuse elust ja ärist?

Tõsi, nüüd on tal rohkesti laevu, nüüd saabus ta „Merilind“ Dunstonist Pireusi, „Viirelaid“ on teel Setudalist Bayonne'i, „Ristnina“ laadib Gdynias süsi ja peab väljuma Vestervikki. „Pennukaar“ on ajalepingul ning sõidab Hangöst Sharp- nessi. Aga kahemastiline „Jussipoiss“, nagu eile teatas raadiogrammiga kapten Erik Naatus, jooksis Helsingborgi lähedal karile ja hävis. Ei, selle asja kohta pole midagi ütlemist: „Jussipoiss“ oli vana kast, nagu loodud merele neelami- seks, ja muidugi üsna hästi kinnitatud. Kapten Erik Naatus teatas täiendavalt: mehed päästetud, logiraamat kaasa võetud. Jaa, kapten Erik Naatus saab oma protsendid. Protsendid ja parema koha aurikule. Nüüd on siis Toora Joo- kusel säilinud vaid üks purjekas, see kannab õndsas isa nime — „Iisak Jookus“, ning kopitab enamasti dokkides, nagu vana veoloom kunagi — kord tahavad ta ribid ravimist, kord on ta põhi lõhki. Kuid karile või madalikule „Iisak Jookus“ ei satu, pole midagi teha, isa mälestust tuleb hoida kalliks.

Jah, see isa, see kapten Iisak Jookus! Kui kihutas ühel tormisel ööl põhja, selgus, et suurest varandusest olid jäänud vaid riismed. Laevad olid mitmekordselt panditud, prahid kinnitamata, mõned vedelesid dokkides ja nõudsid üha suuremaid kulusid, kontorid istusid sulid, kes pisitasa täitsid oma taskuid ja viskasid rahuliku südamega hädalisemadki arved lihtsalt naela otsa. Nende ninad punetasid ja sinetasid rohkesti joodud absindist ja rummist, nende ajud olid tumenenud piirituse-punsist ja viskist, nende istmikud tinarasked aastaid kestnud istumise väevast. Nüüd hüppasid äkki kallale maaklerid ja advokaadid, telegraaf tuiskas üha uusi nõudmisi — mida pidi tegema Toora Jookus, saabudes välismaa kuurordist otse karnevalilt? Laevad müüdi enampakkumisel, ostjaks osutusid samad kontorid vedelevad puna- ja sininivad, nad olid äkki nii kadestavalt energilised.

Jah, see kapten Iisak Jookus! Veel nüüdki, kümme aastat hiljem, saabuvad arved ja nõudmised, palved ja ähvardused, pole vist maailmas sadamat ja kõrtsi, kus tal poleks jäänud midagi õiendamata, aga kui ongi kusagil õiendanud, siis ikka sellaselt, et tuleb maksa kasvatusraha, anda toetust, poputada hulk väetikesi. Ent Toora Jookus ei nurise, tal on koguni kindel veendumus, et kõik mehed on nõrgad ja saamatud, nad on pigemini lapsed, kes vaid enesepetteks hoiavad piipe suus ja kasvatavad halle karvu lõua otsa — ei, ei, mehi võib ta vaid haletseada, mitte iialgi aga kadestada. Ikka tormavad kuuma peaga edasi ja on õnnetud, kui nende sõnu võetakse tõsiselt.

Nii võttis Toora Jookus viimse auriku ja paar mootorpaati ning hakkas merel piraaditsema. Danzigist voolas piiritust, seda oli tarvis toimetada Balti riikide, Rootsi ja Soome rannikuile. Oli tarvis suurt julgust, osavust ja häbematusust ning kõike seda jätkus Toora Jookusel küllaldaselt. Istuda mõned kuud vanglas, vahetada piirivalvuritega kuule, kihutada tormiga põhja — kas polnud see ükskõik. Oli põnev, oli hädaohtlik, see oli õieti sõda, mida juhtis naine.

Nii tulid uued laevad ja uued rikkused.

Nüüd on muidugi see ammu möödas, kuid midagi siiski on ka külge jäänud. Rahutus, seiklushimu, võitlustahe. Ta ei suuda enam istuda kontorid, kuulata kirjutusmasinate uinutavat klõbinat, näha raseeritud nägusid oma ümber, taluda naiste juttu — ketravad nagu pulstunud paklaid. Ta kihutab sadamast sadamasse ja hüppab laevalt laevale. Ta tegutsemisiha on kustumata: peab ikka ostma uusi laevu, ehitama saartele ja rannikuile kalasuitsutusi, asutama uusi importärisid. Ta on merel nagu mustlane laadal: rahutu, liikuv, tegutsemishimuline. Kaupleb iga sendi juures, mangub, ärritub. Ta on raasuke rahutust merest — äkki võivad pöörduda tuuled ja saabuda torm. Jah muidugi, — Toora Jookus peab raasukeseks astuma maale, ainult hetkeks. See on vist Imminghami sadam? Tahaks nagu pärast pikka sõitu pisut tunda maad jalge all. Ja siia pole ta varemalt kunagi sattunud, eks ole? Küllap on ilus linn?

Tore, mõtleb kapten Eero Kurelesk, see on tõesti Imminghami sadam. Ta läheb kajuti, viskab kuue toolile ning kallab enesele viskit — enne nelja päeva ei tule

preili. Aga kui ka neljas päev hakkab jõudma lõpule, kui laev on valmis väljumiseks, võtab kapten Eero Kurelesk paar tugevat madrust ning asub reederi otsimisele.

Ta teab üsna kindlasti — Toora Jookus pole sadamast kaugemale saanud, teda tuleb otsida mõnest madruste ja päevavaraste räpasest urkast, mõnest kõrvalisest koopast, kuhu ei tungi valgus ega politsei eksitama. Ja ühes säärases leiabki ta oma ülemuse. Toora Jookus istub laua taga, tal on sigar suus ja madruse müts peas. Tagurpidi — paelad ripuvad üle silmade. Laual on arvutult tüh-jendatud pudeleid, kogu urgas segamini paisatud. See meenutab pigemini lahing-välja — põrandal, pinkidel, laudadel lebavad tätoveeritud neegrid, hispaanlased, mulatid, kreeklased, rootslased, inglased, kõik need laevade ja sadamate töö-hobused, keda mered ja ookeanid loksutavad ühest maailma-kaarest teise, sada-mast sadamasse, linnast linna. Mõni on langenud kustunud sigariga suus, mõne ninasõõrmed on nagu kraater purskamas, mõne tätoveering rinnal — naine embava maoga — tõuseb rahutult korisedes, mõne süsimust käsi on visatud valge kamraadi ruugesse habemesse.

— Preili Jookus, kas säärane seltskond pole hädasohtlik? arwab kapten Eero Kurelesk. Kui kergesti võib siin mõni nuga sattuda ribide vahele?

Toora Jookus tõuseb laua tagant, pudelid ta ümber langevad kolisedes põran-dale. Vaatab nagu ärgates enese ümber, viskab põleva sigari nurka. Tõepoolest, kas on siis juba neljas päev, et tuldi teda otsima? Astus vaid raasukeseks sisse, jõi paar viskit, pisut rummi, natuke absinti, vähe konjakit ja arrakit ning juba neljas päev? Ei saanud seda asja nagu korralikult alatagi. Tõsi küll, seltskond vist vahepeal muutus, vist koguni mitu korda, kuid mehed on nii nõrgad, midagi ei kannanad, hakkavad tuigerdama ja langevad juba pärast kolmandat, neljandat pudelit. Röögivad ja kisendavad ainult, pilluvad käsi ja jalgu, taovad lauad puruks, veristavad harjumusest natuke üksteist, kuid joojad nad pole. Kui ta sisse astus, olid siin rootslased, nad laulsid ja kiitsid oma kodumaad. Siis tuli salkkond vaikivaid inglasi, siis oli siin üks soome kapten oma meeskonnaga, siis ärimees Bergenist tütarlastega, siis päästearmeelased trummide, pasunate ja trianglitega. Jah muidugi, oli vaeva nende viimastega, esimene klaas ei tahtnud kuidagi tõusta suu juure. Kui aga maik oli juba suus, hakkasid ahnesti jooma. Paari hetke järele langesid loogu. Siis tuli peremees ja pildus kui laipu tänavale, — takka järele nende trummid, pasunad, trianglid. Ent praegu puhkavad siin segamini neegrid, mulatid, hispaanlased. Võis olla vist paarsada meest, kellega jõi sinasõprust? Hea küll, oli väga lõbus, good bye!

Ent mida ütles kapten Eero Kurelesk, mida rääkis ta seal ribidest ja noast?

Kapten ei tunne veel Toora Jookust. Ta pole enesegi nahal veel tunda saanud Toora Jookuse rusika rasket lööki. Mis need poisikesed siin koopas, need tätovee-ritud nolgid! Toora Jookus on istunud kuulipilduja taga ning pidanud piirivalvuri-tega lahinguid. Säärikud jalas, nahast jopp õlgadel, hundipilk vaenlasel. Ta on pildunud streikivaid madruseid üle parda — ikka sealsamas Soome lahes piiritu-

selaeval, kuhu olid kokku joosnud need maailma ehtsemad vennad. Ja nüüd ei peaks ta hakkama saama siin, Imminghamis, süütute tuvikeste puuris, kus juba teise klaasi järel juuakse sinasõprust, kolmanda järel antakse musu mats pöske, neljanda järel aga langetakse surnult põrandale — valmis selle röökiva selliga!

Need päevad võtsid vist hulga raha? pärib kapten Eero Kurelesk ettevaatamatult.

Toora Jookuse nägu läheb süngeks. Muidugi maksis see lõbu palju — misugune rumal küsimus! Aga prahiveo hinnad langevad juba iga tunniga! Kas kapten teab, mida nad, röövlid, maksavad süte, metsa, vilja, raua ning muu säärase eest? Nad on hullud, nood härrad seal kontorites. Veel mõned kuud ja kogu maailma reederid on püksata, käivad kui karvaste säärttega inglised — päris lust vaadata! Varsti on hoopis kasulikum tühjalt sõita, las lained kiigutavad niisama laeva oma lõbuks. Tõepoolest, palgad tõusevad, laevad lähevad hinda, aga prahid? Need langevad, langevad, langevad. Siin kontingendid, seal sõda, seal revolutsioon. Maailm on nagu podisev pada, ära pane kusagile oma sõrme ligi. Iga kiri, telegramm, radiogramm tuleb otse kui prohvet Hiibilt eneselt, palun lahkesti! Kas üks püüdlik inimene saab üldse praegusel ajal arvestada seda, et ta vanad päevad on kindlustatud vähemalt kuivanud koorikuga?

Ning Toora Jookusest on äkki lahkunud alkoholi uim.

— Ärasõit! hüüab ta vihaselt ning lööb kajuti ukse paukudes kinni.

Jah, see oli seal, Imminghamis. Aga kuidas läks Gdynias? Ja Coronelis? Ja Workingtonis? Ja Riias vana hea ja lahke Aabram Zaletzky juures? Mõned protokollid alles ligunevad paberite virnas, mõned kohtuotsused alles ootavad kannatlikult lahket istujat, mõne hakkajama madruse nina alles sinetab viimasest hoobist seal Cardiffis, Rotterdamis, Specias. On juba üteldud kord! hea küll, oli väga lõbus, good bye!

Ta on pisut üle neljakümne, kuid siiski alles noor ja ilus. Natuke iluravi ja puhkust ning ta võiks võistelda iga tütarlapselga seltskonnast. Kuid ta ei soovi. Tal pole üldse aega olnud sellele mõtelda. Mehedki tunduvad talle pigemini karikatuuridena, uhkeldavate ja pisut koomiliste vaudena, kelledele ei saa üldse suhtuda kuigi tõsiselt. Noor kapten „Viirelaiult“, vist Neeme Ruutmaa oli ta nimi, astus kord lilledega ta kajuti. Ilus pois oli, tugev ja punetav, võis ühe rusikahoobiga laua keskelt pooleks lüüa, ning lilledki oli valinud maitsega. Vaene poiss, see kapten Neeme Ruutmaa, lendas kui tuulehoost kantuna kajutist välja, ja lilled — need muidugi ka. Oli vaid üks järsk kolksatus, muud ei midagi. Säärane nolk, mida ta enesest kujutles. Samal õhtul jõid nad muidugi sõbralikult viskit, tõstsid teineteise terviseks klaasid ning jutt käis hoopis muust — reederil ja tema noorel kaptenil.

Kuid siiski — juba muutuvad Toora Jookuse tormitsemised üha harvemaks, üha vähem on tuju kusagil sadamas maha astuda, muidugi mitte seepärast, et Toora Jookus oleks vananenud, seda mitte, kuid ta hakkab tüdinema. Just seepärast kükitabki ta praegu oma sumplaevaga hülgeküttide saare juures — ta tahab

hetkeks rahu kõigist neist maaklereist, advokaatidest, äride direktoreist, tujukaist kapteneist, joodikuist tüürimehist, ärakargavatest madrustest, prahi-hindadest, kinnitus-poliisidest, hindade hüppelisist kõikumisist. Jaa, natuke rahu. Astuda siin maale, kõndida pisut vanade mändide all, kuulata metsa vaikset kohinat, vaadata kajakate tiirlemist üle saare. Ning astuda pisikesse puust kiriku, mille värviliste akende kaudu langeb mahe valgus liivaga puhtaks küüritud põrandale. Eks ole siin kõik tahutud kirvega: seinad, põrand, lagi, pingid, isegi altar ja Kristuse kuju ristil. Ühe värvilise akna on kogudusele annetanud Mattias Bulder ja ta vend Jürgen Bulder aastal 1650, teise aga Hinrich Eldenbusch, Peeter Deuskas ja Herman Arendes aastal 1665, nende kojamärgidki on jäädvustatud ruutudesse. Küllap olid nemadki kaptendid, kes pärast pikki sõite pöördusid kodusaarele tagasi ning hakkasid küttima hülgeid ja harima põlde.

Ehitada kord siia tuulte puremiseks pisikese maja ning asuda selle roogkatuse alla elama — sellele mõtleb ka Toora Jookus ikka sagedamini. Ta teab, see oleks ta elu suurim paradoks, kuid samuti teab ta, et temas võib ärgata vana lisak Jookus, ja siis lähevad kiiresti laevad, ärid, suitsuahjud ning ta leiab end äkki tänaval. Bonsoir, madame! Võib irvitades lausuda mõni joobnud madrus, kas mul pole au kohata reeder Toora Jookust? Ei, ta pole iialgi seisnud sellest kuigi kaugel, vaatamata sellele, et on suure energia ja rühiga kogunud suuri rikkusi. Meri on tujukas, täna vaikne, homme tormine — ka inimesed merel painduvad samade tujude alla.

Ja ometi ihatakse siit ära!

Nagu too tütarlaps, kes tuli sumplaevale ja rääkis säravi silmi kaugetest randadest, võõrastest linnadest, tundmatuist maist. Kelli Lund oli ta nimi, pastor Lundi tütar, kasvanud ja sirgunud Ameerikas. Ema olevat jäänudki sinna, ilus, veetlev, suursugune ema, kellest ei tohtinud ta isa kuuldes rääkida ainsamatki sõna. Hoidis vaid ta pilti oma päeviku vahel, sama pilti, mille ema oli annud sadamas enne laeva väljumist. Ning ta pikad, marmorkahvatud sõrmed värisesid, ta põsed olid kahvatud, ta ei suutnud hoida nuttu.

Nõnda, soovib siis ka Kelli sääraseid marmorkahvatuid sõrmi ja kaameid põski? Ei mitte? Kasvagu veel, harjugu saare primitiivse eluga, armugu mõnesse hülgekütisse, eks ole? Kas või Eerik Lammissse, — tõepoolest, missugune tore mees saaks temast aja jooksul! Ent Kelli Lundi põsisse valgub äkki veri, ta pigistab kitsad ja natuke jonnakad huuled kokku: miks just Eerik Lamm, miks just eriti tema? Toora Jookus naeratab: ainult seepärast, et see nimi tuli meele, seepärast, et ta teisi ei tunne siin nime järgi.

Ta võtab tütarlapse pisikese käe ja silitab.

Eerik Lamm — jaa, kui olla üsna avalik, see poiss meeldib isegi Toora Jookusele. Muidugi, nii üsna natukene. Tal on nii kummalised merevärvi silmad, neist virvendab pind, aga sügavus paistab nii tohutult kaugelt, ent siiski paistab. Kas Kelli on käinud kunagi loomaaias ja vaadelnud seal noort karupoega, säärast villast, nurgelist ja tahumatut, astub pata, pata nagu tükike alles vormimata

savi. Ei, Kelli ei salli midagi nurgelist ja tahumatut, aga vormimata savitükk tekitab temas otse füüsilist valu. Ta tahaks siit ära, ükskõik kuhu. Tal ongi see võimalik, peatselt saabub siia professor Amadeus Lokk, sel mehel on pisut rääkimist tema ja ta isaga.

Professor? Võib siis üht professorit eelistada hülgekütile? Toora Jookus ei salli raseeritud ja frakistatud mehi, nad on nagu lakitud mannekeenid vaateaknal. Aga Eerik Lamm, sellest poisist võiks veelgi rääkida. Tal on eriline lõhn juures ning Toora Jookus ei tea, kas on see hülgerasvast, nõgisest suitsutarest või merest? Ta käis siin eile. Ta oli nii kohmetu ja pisut isegi koomiline. Ta oli märg ja tilkus lausa. Siis andis Toora Jookus talle natuke maiustusi ja ta isale tubakat.

Jah, Kelli teab seda. Maiustused ja tubak toodi öösel temale. Oli läbi lahtise akna sisse poetatud. Kui Kelli hommikul ärkas, nägi seda pisikest pakikest põrandal. Kuid ta ei jätnud seda endale, ei, ta haaras pakikese, ruttas postivedaja Lammi tallu ning viskas otse magava Eerik Lammi pähe. Nõnda.

Või nõnda?

Toora Jookusel on küllalt lobisemisest tolle tütarlapsuga. Vabandagu, ta peab veel kirjutama mõned raadiogrammid välismaale. Hukkunud purjekas „Jussipoisi“ kapten Eerik Naatus ootab vastust. „Merilinnule“ on tarvis teha uusi korraldusi, Rootsi on tarvis vastata, et sumplaev väljub kohe. Muidugi, juba homme hommikul on ta hiivanud ankruga ja läinud.

Ning üldse ei tea ta, miks kükitas siin oma laevaga kogu need päevad? Madrused vaatavad juba kõõrdi, kapten turtsub järjest ikka valjemini, hulk angerjaid sureb pikast väevlemisest — tema aga käib saarel unistamas ning imetlemas väikest puukirikut! Nadikaelad, ei oska kohaneda oludega, on igale uuendusele nagu sikud sarviga kohe vastu. Kalasuitsutus seisab, juba aastaid pole näinud tuld lõõrides, bottengarne uputavad merre, uusi lestanooti jätavad tormi lõhkuda, sina aga viska oma rahad tuule ja ei näe tagasi tulevat ühtki senti. Ei, tehku Toora Jookus ise oma tahtmise ja äranägemise järgi. Kah meeste ilus jutt!

Kiiremini minema siit!

Muidugi, oma lubaduse ta täidab. On õhtuks palunud laevale pastor Lundi tütre, tulikuülema leitnant Andrus Sauvere, halastajaõe Eljen Karre, külavanema Siimen Tara naise, postivedaja Lammi poja Eerikuga.

Tulgu siis, söögu ja joogu.

Aga Eerik Lamm võiks hoopis tulemata jääda.

Poleks kahju — seda mitte.

V

Esimeseks saabub külavanem Siimen Tara oma naise Ahega. Nad on arvestanud kestvamalt külaskäiku, sest poeg, kes on tulnud neid tooma, viib paadi kohe tagasi. Siimen Tara on tavalises pühapäeva-rõivastuses, suuremaks toreduseks on vaid piibu visanud suhu, see käib klõpsatades sageli ühest suu nurgast

teise ega suitse. Pole selleks mõeldudki. Siimen Tara on lihtne ja tagasihoidlik, peale piibu pole tal millegagi uhkustada. Sest kõik, mis peab rõhutama nende esinduslikkust ja pidulikkust, on naise Ahe teha — eks selleks on ta kaasa võetudki. Minu proua! ütleb Siimen Tara mitte ilma uhkuseta ning viipab käega naise suunas. Ja naisel ongi millega uhkustada — tal on seljas kaheksa villast undrukut, kõik tumedavärvilised ja hoolikalt plisseeritud, ja ega see tähenda sugugi veel seda, et ta oleks kogu oma varanduse selga ladunud. Seda mitte — tulgu Toora Jookus tema aita ja vaadaku: seal seisavad seitseteistkümmend kasti ning üheksa neist on undrukute panipaigaks, igaihes kuus undrukut. Nende keskel võib leida sääraseid aardeid ja toredusi, et kui päikese paistel nad murule laduda, võtab silmad kohe pimedaks. Nooremaid plikasid ära lase kohe lähedale — hakkavad nutma. On isegi säilinud veel vanaema Eemu ema Arbu undrukuid, nad on küll koidest juba üsna kõvasti puretud, kuid teiste uuemate alla kõlbavad kandmiseks veel üsna hästi. Ja siis rätte, ürpe, pitse!

Kas Toora Jookus on juba näinud naiste pitse? Nad on nii õrnad ja õhukesed kui siidpaber, eks neid heegeldatagi siidpeenikesest niidist. Juba säärase niidi ketramine linast on suur kunst, siis pesemine, suitsetamine, pleekimine, läbi näpude hiieldamine! Virgemgi ja osavam pereema, oma töös vilunuim, ei heegelda sörmelaiust pitsi nädala jooksul üle kolme tolli. Ei, mis sellest rääkida. Säärast pitsi kannab ta praegugi oma mütsil, eks Toora Jookus vaadaku — niisugust toredust ei leia ta kusagil mujal maailmas. Ja kui preili Jookus himustaks kasvõi tanu palistuseks, siis Ahe on valmis juhutama naisi.

— Väga hea, ütleb Toora Jookus. Ta naeratab juba pisut, tõepoolest, see jutt tanust meenutas talle midagi. Ta on vist ikka tõsiselt vananenud — kuidas võis ta olla nii viisakuseta Kelliga ja katkestada jutu otse sõnal? Nelikümmend aastat! — see pole nali. Ja nüüd, hoopis enesele märkamata, juba vana, juba kadestab tütarlast, unistab puhkusest vaiksel saarel, otsib soojust poisikese silmist? Ei, midagi pole enam korras temaga.

Ja uuesti naeratab Toora Jookus, ta nägu selgineb, ta silmadesse valgub lahkust. Hea küll, mõtleb ta leplikult, tulgu ka Eerik Lamm, see poisike, kes kannab enda küljes mere, suitsunud tare ja hülgerasva lõhna. Ta kingib talle täna piibu, selle ta ei vii ometi Kellile. Jätab enesele mälestuseks naiselt, kes leidis end äkki vanaduse lävel ja hakkas närvitsema.

Muidugi, ta tahab enesele muretseda neid pitse, kindlasti. Kui mitte tanuks, siis võib-olla muuks.

Siimen Tara kuulab healmeelil naise juttu pitsidest ja riietest. Las räägib, seda oskab ta toredasti. Nagu vuriseks vokk vaikselt ja sujuvalt, ikka ühetasaselt kaunilt. Kaunis on naine isegi, muidu nii kondine kleenuke, ent nüüd neis undrukuis ja rättidest nagu päratu kuhi, — ei tea, kas käsi ulatuks ümber piha haarama? Ise aga vaatab Siimen Tara kajuti poole, mille uks käib klõpsatades lahti ja kinni. Ja kui ta jääb hetkeks lahti, võib silmata suurt lauda ning sinna kantakse üha rohkem toite ja pudeleid. See on hea, kindlasti. Siimen

Tara pole just suur viina pruukija, ent ühe klaasi joo ta siiski tühjaks. Ja kui ollakse väga lahked ning eriti pakutakse, siis ehk viienda ja kuuenda ka. Ja täna ongi selleks põhjust: Toora Jookuse laev on seisnud siin mitu üleliigset päeva, nad on saanud müüa ka viimaste päevade püüki. Suur see polnud, see püük, kuid igale talundile tuleb siiski oma paarkümmend krooni ja see on raha. See on suur raha, sest hülgeküttimine võib talvel äparduda — siis on see ainuke raha kogu aasta jaoks. Mine tea, kas sumplaev tulebki sügisel tagasi, tollest pole Toora Jookus veel midagi rääkinud.

Teisena saabub tulikuülem leitnant Andrus Sauvere halastajaõe Eljen Karrega. Leitnant on õigupoolest saare asevalitseja, temas on koondatud kogu võim. Ta on tulikuülem, raadiojaama-ülem, konstaabel, piirivalveülem, sõjaväeülem, tal tarvitseb varnast võtta vaid teine vormimüts ja ta on jälle hoopis teine isik. Ta on pisut süngel ja sõnatu, see leitnant. Sügav arm üle kogu näo teeb ta vanemaks. Ja ta vihkab seda saart, vihkab kogu hingest — tähendab, kui tal ongi veel hingest midagi järele jäänud. Sest kolmsada kuuskümmend päeva aastas on siin tuulised, neist vähemalt sada tormised — kas võib seda taluda leitnant Andrus Sauvere? Lakkamatud lõõtsutused, puhangud ja vilistamised, raugematud vingumised ja ulumised, alalised kohinad ja undamised, see käib juba üle iga inimese mõistuse. Talle tundub sageli, nagu oleksid tuuled viinud ta viimse üdi kontidest, ta viimse ajuraasu kolbast, viimse kui verelible soonist — ja nüüd on jäänud temast vaid auklik sõel. Ta väriseb, tal on ikka külm, isegi kesksuve leitsakus käib ta pisut küürus ja lõdisedes.

Undab korstnais ja ahjulõõrides, vilistab akna pragudes, lõõtsutab voodis ja laual, jookseb mööda pörandaid ja raamatuid, paugutab uksi, lõhub luuke, raputab katust ja kangutab seinu — nõnda päevast päeva ja aastast aastasse, kolmsada kuuskümmend päeva järjest. Ta on otse haige, ta ei jõua enam. Ta saadab vähemalt kolm korda aastas palvekirju: kutsutagu teda ära, kord aastas — vabastatagu ametist. Kuid härrad magavad seal tsentrumis, nad ei suvatse isegi vastata. Nad ei tea, mis tähendab kolmsada kuuskümmend päeva ulumist, palun lahkesti! See sööb sind nõnda läbi nagu koid riide, rooste raua, niiskus paberi. Ja vahel, kui ta ei jõua enam, siis virutab ta rusikaga akna lahti ning karjub tuultele: vakka, kurat! Kõigest kõrist ja kogu oma vihaga, just nõnda — vakka, kurat! Ta teab küll, et see ei aita, kuid ometi on tundmus, nagu vaibuksid nad natukeseks, muidugi õige natukeseks.

Ta on rahuliku iseloomuga mees, ta tahaks pisut mõlgutada enese ette, lugeda mõnd raamatut, juua mõni klaas punssi. Ta tahaks natuke lebada murul ja vaa-delda seisvaid pilvi ning kauget sinetust — eks ole, tal pole just suuri nõudmisi ja tujusid. Ta on läbi teinud Maailmasõja ning Vabadussõja, mõõga arm üle kogu näo on sealt, ja ta tuli siia, et vaikusel kosuda. Ent nüüd unistab ta sõjast kui hea-dest päevadest: seal mürtsusid kahurid ja jäid siis vakka, seal haukusid kuuli-pildujad ning vaibusid, isegi tormijooksule järgnes rahu. Ent siin — kolmsada kuuskümmend päeva lõõtsutusi, see on midagi rohkemat kui sõda. Isegi voodis

E. VIIRALT

JUTLUSTAJA

KIVITRÜKK. 1932.

E. VIIRALT

MAALIJA

OFFORT. 1931.

magades tunned, kuidas tuul jookseb üle su näo, hiilib läbi sõõrmete kopsudesse, läbi kõrva aju. Vakka, kurat!

Ta võttis Eljen Karre oma mootorpaati, sest tal oleks nagu selle tütarlapse läheduses pisut soojem. Karre vallatu näer meenutab talle isa talu sisemaal — suurt vaikust ja rahu ning sinna sekka kojutuleva karja kuljuste helinat. Laupäeva õhtut, kui värsked kased on toodud tuppa, mehed on tulnud saunast, hoovis aga kisendab üksik rahutu hani. Tekib nagu pisut kodusem tunne, kui vaatad neid kaht silma, mis on ikka täis pakitsevat näeru ja soojust.

Saabub pastor Lundi ja Kelli paat. Pastor on ise aerule juures, ta pole võtnud kedagi saatjaks. Siis tuleb Matt Ruhve oma Katrinaga, tuleb postivedaja Toomas Andla oma naisega. Ruhve ja Andla pole küll palutud, kuid see ei tähenda midagi. Kas ei räägitud, et Toora Jookus korraldab siin oma lahkumise puhul ühe väikese pidu? Ning nemad kui Jookuse kaupluse kaasomanikud peavad ometi tulema oma sõpra ära saatma? Nendel ei tarvitse oodata erilist kutset, nendel mitte.

Katrina on seljas sitsist lilleline seelik ja pluus, ta on pisut uhkegi sellele. Ent Ahe Tara vaatab põlastavalt: kuidas võiakse ometi nõnda paljalt külla tulla! Oleks nagu alasti kirikusse tulnud. Tõsi, säärast riietust kannab sageli ka pastori tütar Kelli, ka Eljen Karre, ent see ei loe. Need on siin võõrad, nende kombed ja talitused ei pea olema kellelegi eeskujuks. Kaluri naiselt aga nõutakse rohkemat, ta peab olema oma mehele rõõmuks ja uhkuseks.

Ka Matt Ruhvel on pisut piinlik, kuid mis võib tema parata? Katrina pole veel suutnud enesele muretseda kõike seda toredust ja ega ta saa ka Epp Loonat üga päev tülitada?

— Palun siis lauda, ütleb Toora Jookus ning avab kajuti ukse.

Ta on pisut tusane. Miks ei tulnud postivedaja Lamm poja Eerikuga? Tal on merivaigust piip, selle mõtles ta anda poisile.

Külalised istuvad lauda ja on rõõmsad.

Eljen Karrel on häid uudiseid: Tuiska noor perenaine on siiski oma asjaga seda-korda valmis saanud. See on kõigile suureks kergenduseks. See on hea ja tähtis uudis. Vaid mõelda: on päris tõsiselt oma asjaga õnnelikult valmis?

Jah, ütleb Eljen Karre, kaks tugevat poissi!

Siis koguni kaks? Kaks väikest hülgekütti? Ei, — eks ütelnud Siimen Tara, et täna on neil eriti õnnelik päev ja täna peaks jooma ühe üleliigse napsi. Tore naine see Tuiska pereemand, see Kisti, või oskas oma suurt häda muuta enesele sääraseks rõõmuks. Nad ei taha sellest asjast enam rohkemat rääkida, see on nüüd korras, jumal tänatud. Nad on koguni pisut haavunud, kui Eljen Karre, jatkates sama asja, kirjeldab üht ja teist üksikasja. Milleks seda? Eks inimene, pääsedes tormist, pöörab oma näo kohe vastu uuele päevale?

Ning Siimen Tara tahab nüüd rääkida. Ta pole just loodud eriti kõnemeheks, tal puudub sageli vastav sõna ja paras väljendus, kuid see ei tähenda midagi. Ta on ometi külavanem ja et täna on haruldane päev, siis tahab ta ütelda paar sõna

Toora Jookusele. Ja esiteks kohe seda, et nad on väga rõõmsad ja tänulikud. Nad on saanud müüa oma püügi ja see on neid hädas pisut kohendanud.

— Aga miks te ei ehita sadamat? viskab Kelli äkki vahele.

Ta on pisut kärsitu — võib-olla Eeriku pärast, kes pidi tulema ja ometi ei tulnud.

— Sadamat? kordab Siimen Tara. — Kas selleks, et muutuksime maailmale kättesaadavamaks? Et saabuks üha rohkem turistide laevu? Neid tuleb praegugi liiaks palju, otse häda. Kalurid tassivad õlgadel neid preilisid ja härrasid maale ja siis muutub saar kogu päevaks suureks tantsulavaks. Siis on mets kisa täis ja nolgid hiilivad aitade juure ning kirevad sinna meelitusi sisse — võib-olla nakkab mõni meie tütarlaps otsa? Meie naised käsutatakse töölt, nad peavad end ehitama, laulma ja tantsima. Siis härrad filmivad neid tantse, annavad kompekte, sitsist rätte ja pisut raha, aga kui nad on läinud, jääb mõrkjas maik sellest suhu. Kas nõnda?

Siimen Tara vaatab naise poole: kas Ahe on nõus temaga?

— Eks juhtu nüüd sedagi, kostab Ahe, et ka meie mehed käivad suurel maal enesele naisi toomas!

See oli sihitud Katriona pihta. Kuidas see tüdruk ometi häirib oma lillelise kleidiga, otse piinlik vaadata! Ta poleks tohtinud tulla siia, nii palju taipu peaks temalgi olema. Siia on palutud pastor, leitnant, külavanem oma prouaga, just nemad. Ning Matt Ruhve — kuidas ta sõandas tuua kaasa selle tüdruku? Ta pole veel pühitsetud ja laulatatud, ta peaks alles häbelikult peitma oma silmi ja varjama end koja suitsus. Mis kombes need praegu — mehed teevad külaskäike mitte naiste, vaid armukestega! Noh, vähemalt sai siin seda asja ära torgata, kodus poleks säärastel juttudel kohta.

Matt Ruhve kõhatab. Külavanemal on piinlik.

— Meeste asjad on hoopis midagi muud, ütleb Siimen Tara. Need asjad ei peaks meie naisi huvitama.

Seegi oli üteldud võib-olla pisut järsult, andku Ahe andeks.

— Ja siis, ütleb Siimen Tara, et tänane päev on meil eriti õnnelik, joon ma oma neljanda klaasi ning tänan veel kord Toora Jookust, sumplaeva kaptenit, tüüri-meest, meeskonda ja üldse kõiki. On eriti armas, et ka pastor on meie keskel.

Nõnda, nüüd on ta pidanud oma suure kõne ja see õnnestus hästi. Nüüd jäetagu teda rahule, ta tahab süüa ning oma taldrikule panna pisut praadi, siis suitsetatud siiga, siis angerjat, siis natuke linnutiiba.

Aga Kelli ei jäta. Ta on näinud midagi rohkemat kui see saar siin, ta on elanud Ameerikas. Ning üldse — miks peaks ta istuma kalurite keskel, kiitma Toora Jookust ning muus asjas olema hoopis vait?

— Miks on igal talul kolm hobust, kui ühelgi pole küllaldaselt tööd? küsib ta jonnakalt.

Siimen Tara vaatab — ehk vastab Matt Ruhve või Toomas Andla? Ta ise hammustas just praegu maitseva tüki praadi ning tahab seda mõnuldes alla kugistada. Kuid Matt Ruhve ja Toomas Andla vaikivad — pole nende asi vasta-

ta. Nad pole selleks siin. Kui jõuab kätte kord nendel olla külavanemaks, kui vabariigi auliku presidendi pilt, gramfon kolme plaadiga ja küla kassa — kolm krooni — tuuakse nende katuse alla, küllap nemad juba siis vastavad. Nüüd on see Siimen Tara asi, rääkigu.

— Vaadake, hakkab külavanem aeglaselt, seda asja ei saa teisiti korraldada. Meil on ühised põllud ja ühised karjamaad, saak jaotatakse võrdselt, ning kui üks mõtleb pidada kolm hobust, on ka teisel selleks samasugune õigus. Ja meie hobused — kas olete neid lähemalt silmitsenud? Nad on nii väikesed, nende tagupool on nagu kokkulitsunud paber, kas võib olla suurt jaksu säärasel? Täismees jõuab rohkem kui üks niisugune.

— Võiksite tuua endile paremad, ei jäta Kelli.

— On vahel toodudki, naeratab Siimen Tara, kuid nood ei kohane meie oludega. Kärvavad juba teisel või kolmandal nädalal. Meil pole nende jaoks toitu. Kui heinatagavarad talvel otsa lõpevad, otsib meie hobune endale ise toitu. Närib männioksi, kaabib lume alt jäätanud rohunatukese ning elab.

Ja, seda on Kelli näinud, sellest ei taha ta rohkem rääkida.

Matt Ruhve on söönud ja joonud, nüüd vaatab ta Katrinat. See pole peaaegu midagi söögist puudutanud. Ta hoiab käed laua all süles, ning Matt Ruhve, soovides kuidagi avaldada talle oma poolehoidu, paneb ka oma käe sinna sõbralikult manu. Ning Katrina tunneb, et see käsi on soe ja pehme, ta tõstab pisut rõõmsamalt oma pilgu mehe poole ja naeratab. Ei, see oli nii ütlemata kena Matt Ruhvest! Ega tal polegi muud vaja kui aeg-ajalt tunda seda kätt enda läheduses, siis on kõik jälle hästi. See tuli nii parajal ajal, see langes nagu suur lohutus ta rüppe, sest need inimesed siin rääkisid just praegu loomadest, neist viletsatest hobustest ja lehmadest, keda Katrina pole võinud iialgi nutmata vaadata. Küll on ta katsunud neile muretseda lisa-toitu kuusiku alt ja rannast, küll on toonud neile uut roogu alla, kuid nad pole mõistnud sellest eriti hoolida, nad vaatavad sulle otsa sääraste kurbade ja vesiste silmadega, muud ei midagi. Ja Katrina tunneb sageli, et neis silmis pole raasugi elavat elu, nad on mingisuguses tarretuses, nii võikas ja mõistmatu. Sest inimesel, ka raskemal hetkel, paistab pisarate vahelt ometi raasuke lootust ja võib-olla ülehommse päeva rõõmugi, ent neil loomadel pole silmis muud kui lohutamatu, pime kurbus. Ja Katrina pigistab tugevasti laua all oma mehe kätt, vist esimene kord säärase soojuse ning tänulikkusega.

Matt Ruhve nägu selgineb.

— Ja-jah, ütleb ta nagu enesele, ja muidugi!

Serveeritakse kohvi. Sumplaeva madrus hakkab lõbusasti tõmbama lõõtsa.

Toora Jookus joob leitnandiga viskit. Pisike ridiküll ta käsivarrel käib närviliselt üles ja alla. Seal on sees merivaigust piip kullast rõngaga, selle asjakasena oli väike mõte, üks väike soov, mis nüüd luhtus. Ta oleks mõtelnud seal Oxelösundis, seal Sunderlandis või Hullis, et on jätnud ühe asjakase kusagil saarel rõõmsalt suitsema. Ja üks mees oleks hoidnud seda merivaiku oma peos, oma

tugevas peos. Ei — see luhtus. Nüüd viib ta selle asjakese enesega kaasa ja annetab parajal hetkel mõnele tätoveeritud neegrile, kindlasti. Ja nii ei jää ta siia rõõmsalt suitsema, vaid rändab üle merede kusagile Kimberleysse, Džibuti või Kilimandžaarosse. Kahju.

Miks ei tulnud Eerik Lamm oma isaga?

Ehk küsida Kellilt? Või Toomas Ändlalt? On kummaline — nad räägivad siin sadamast, hobustest ja lehmadest, kuid elavat inimest ei tuleta keegi meele!

— Veel üks klaas, härra leitnant?

Jaa, leitnant Andrus Sauverel pole selle vastu midagi. Ta joob seda koduski sageli ja tänu üksi sellele ongi ta veel elus. Kuulake — siingi saare varjus kostavad tuulte vingumised. Laev kiigub, laine käib loksudes vastu külge. Ei, tema ei talu säärast elu, temale ei maitse viskigi, kui kõrvad on tuuli täis ning sa pead iga sõõmuga alla neelama ka raasuke vingumist. Sa pead oma naabrile üha valjemini karjuma, kui tahad, et see kuuleks sind. Mis jutud võivad säärases olukorras tekkida, mis mõnu on sul avada suud?

— Kas preili Jookus tuleb varsti tagasi meid külastama? küsib Eljen Karre.

Ei, seda mitte. Ta lahkub oma laevaga hommikul vara — vastavad käsudki on kaptenile juba antud. Kunas aga saabub ta jälle kord siia, sellest ei tea ta praegu veel midagi.

— Ja sumplaev? pärib Siimen Tara.

Sumplaev küll, see möödub sel suvel veel mõned korrad. Kui on püüki, palutakse. Kaptenile on antud käsk peatuda, võtta püük ja edasi rutata. Toora Jookus ise aga läheb nüüd mujale. Võib-olla „Merilinnule“? Ehk „Iisak Jookusele“? Ta ei tea veel, tal pole lihtsalt aega olnud sellele mõelda. Ehk möödub siit tuleval kevadel, sest on kavatsus „Iisak Jookus“ tuua koduranda jäädavaks puhkuseks. Seisku laev, kuni variseb ise kokku. Nõnda mõtleb ta teha oma viimse purjekaga. Aga ka siis, siit möödudes, ei jää tal aega saarel peatuda.

— Milleks? küsib ta naeratades ning vaatab kõiki kordamööda.

Tõsi — milleks? mõtlevad ka külalised. Toora Jookusel on rohkesti laevu ja hulk toimetusi, miks peaks ta tulema siia? Ta pole mõni turistist nolk, kes tahab aida lävelt sisse kireda — ehk nakkab midagi otsa. Ta on tähtis daam, kogu maailm on lahti tema ees ja ta läheb, kuhu ise soovib — kindlasti.

— Siis head reisi ja peatset jällenägemist! ütleb pastor Lund ja raputab Toora Jookuse kätt. Ta astub nõrredelit mööda alla, Kelli järgneb talle.

Nüüd lähevad ka teised. Nad oleksid võinud ju pisut veel istuda ja juua mõni lisa tass kohvi, mitte iga päev pole säärast juhust, kui aga pastor on juba läinud, ei sünni ka neil enam viivitada.

— Head päeva, head päeva! lausuvad nad kooris. — Ärge unustage meid, tulge ikka jälle!

Toora Jookus võtab vastu neid käepigistusi, ta nagu ei taipakski, mis sünnib ta ümber.

Tõepoolest, kas nad juba läksid? Ning tuligi on süüdatud, kas on siis juba nii hilja? Ei, mingu, mingu nad kõik. Toora Jookus jääb istuma ning hakkab jooma. Kokapoiss! uut kuuma kohvi ja konjakit!

See on nii kummaline, kui leiad äkki, et oled nii üksik ja vana. Siis paned sa ridiküllil merivaigust piibu ja hakkad endale kerjama kaastundmust seal, kus pole midagi leida. Kuuled juttu ühest ja teisest, aga meeles on kogu aeg see väike ese, mis käib ühes ridikülliga närviliselt üles ja alla — jumal, kui rumal see on!

Ta avab kajuti ukse.

— Härra kapten, hüüab ta, meie hiivame ankrul!

— Praegu keskööl? kostab hääl pimedusest.

— Just praegu! ütleb Toora Jookus ning lööb kajuti ukse kinni. Mida nad arvavad seal — poole tunni pärast hakkab juba koitma, eks ole juba nüüd veel otsekui hommiku-eelne virvendus, kahvatu värin loksuväl pinnal?

Talle on toodud uut kohvi ja konjakit, kuid ta rüütab ainult ühe sõõmu seda musta vedelikku. Siis langeb ta pea kätele ja nõnda jääb ta hulgaks ajaks. Eemalt vaadates võiks arvata, et Toora Jookus on jäänud magama.

Aga kui ta siis tõstab pea, on ta käed märjad.

Ega ta pole nutnud?

Toora Jookus? Muidugi mitte. Ta oli natukeseks uinunud ja unes viskiklaasi ümber lükanud.

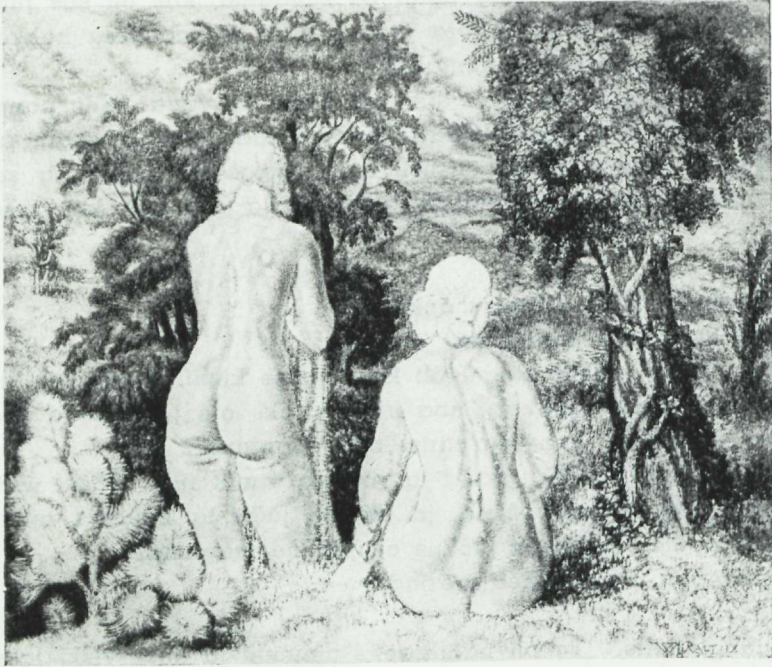
Vaatab viivuks läbi kitsa kajutiakna.

Nad on juba kaugel eemal. Otsekui väike täppeke virvendab veel hetkeks too saar — hülgeküttide saar.

Hea küll, oli väga lõbus, good bye!

(Järgneb.)

Vernis mou. 1934

Maastik naisfiguuridega

Suurus 39×45 sm

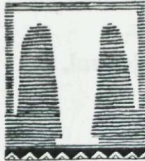
Külmnõel. 1934

Kaardimängijad

Suurus 34,5×48,5 sm

Kaks marssi

I

ümma-tümma, kes sääl tammub?
 Läbi vihuri ja tõmbetuule,
 poeg, kas kuuled,
 kes sääl nõnda rängalt sammub?
 Ei see ole,
 enam pole

lahkenäone, kaugeltjõudev jõuluvana.
 Hoopis võhivõõrast kärkimist
 kajab eemalt kaikuvana.
 Oodaten vaid lahingkutset,
 ebajumaldaden kõuekat „il ducet“,
 need on rünnakväed mustsärkiden
 tuupiman uut rooma sammu.

Vaat kuis lähemalgi
 rahvaliikumise tormin
 painutet ja ümber vormit
 muistsed orduristid püünishaagiks,
 mille all juht häälel kähedal
 mõõgavendi õhutab atakiks.
 Näed sa uhimoodset harjutust,
 kuis parteistund rüütlid taovad jalgu
 vastu maad kui tundetuid puuhalge
 hoolimatun rünnakmarsin?
 Ennusten kui eluröömu varjutust,
 õhk vaid kohab,
 täriseden vohab
 kiivrein päade karja kohal.

Kas siis ähvardavaks tõeluseks
või ehk lõbuks, pöörasuste farsiks
rahvad varjamatun õelusen
õpivad üksteise pääle sõjamarssi?
Ent me päeve kohutavast rutust
lastelastele veel muinasjutuks
jäävad relvakulude eelarved,
lennukite-, tääkide- ja tangiparved!

See on juba relvarahva ebausku,
et saab võimsaks, ainuõndsaks,
kui võid endalt alanduse kõntsa
maha uhta teiste vere valangun,
üksnes vägivalla palangun
hajub võimuiha kääriv tusk.
Kõikjal hümniks paisub sõjalaul.

Kui vabanend mähistest
jalg rahutult ellutunglev,
on juhiti su sammu,
et noorusjõud uljusest punglev
vaid tormaten pimesi
ei tallaks ega tammuks
inimloomingu imesid.

Nüüd isaga aru pidaden
su ärev ja selginev aim
ju otsiskleb teedesiht.
Su tegudeks eostuv vaim
käib mehisel rühil nii tihti
oma isaga kaasan
ta korrastet värsiridaden.

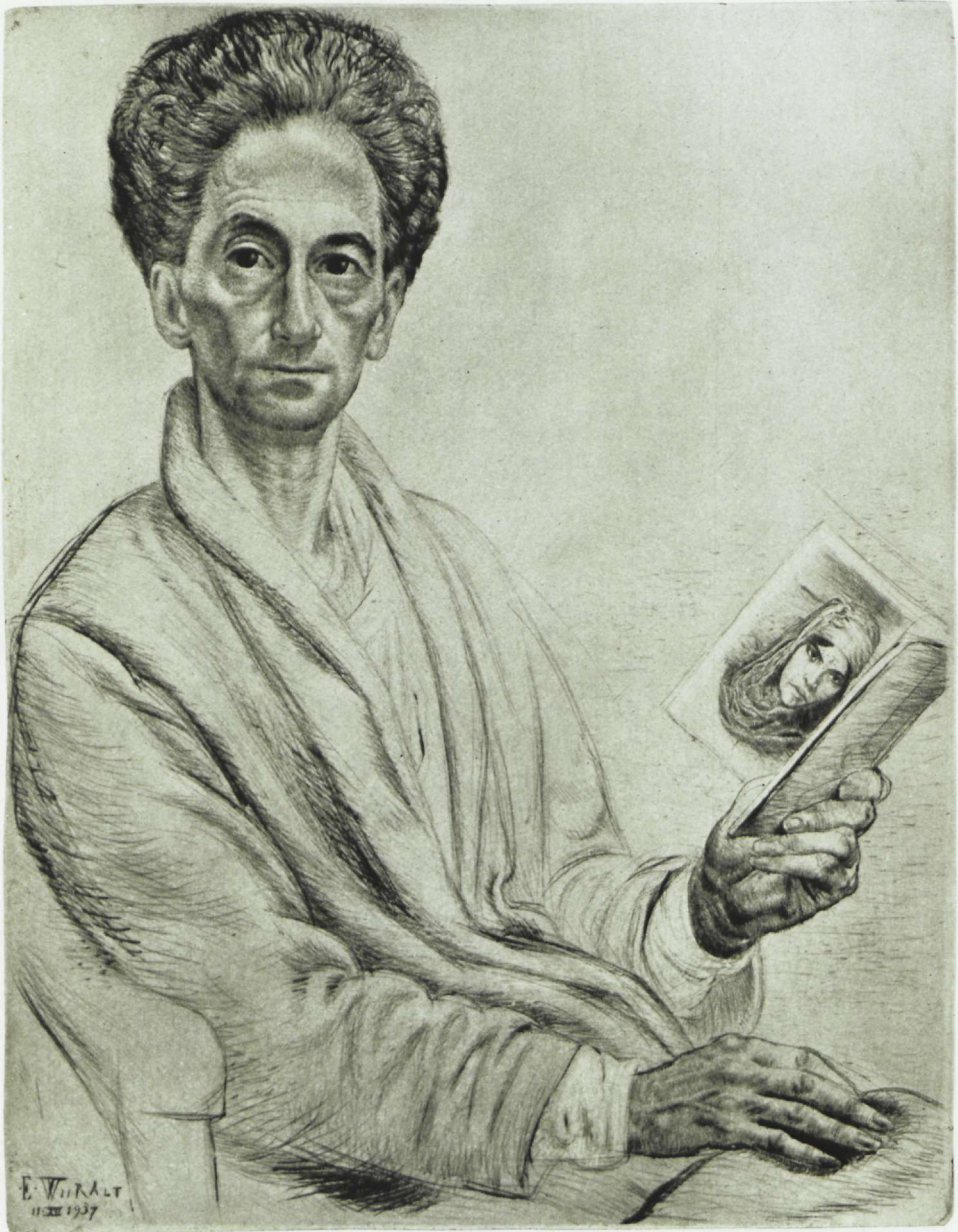
Sen mõtete sirgjoonsen marsin
vaim otsusejulgeks teritub varsti,
silm vaatlema harjub, kuni näeb,
kuis põldudel, tehasen, aasal
endohverden töötavad väed,
kes lahun, kes üksmeelsein ühikuin
on vallutaman eluruumi tühikuid.

VERNIS-MOU. 1937.

LAMAV TIIGER

E. VIIRALT

E. VIIRALT

PORTREE

KÜLMNÕEL. 1937.

Näed sooservil ja laanen
popsirõivasten partisane
uut töövälja avastaman.
Näed nurmedel valvsaid kolonne
töörünnakuid kavastaman.
Näed linnaden ehitusarmeed
ellu rajaman õgvemat teed.
Näed põldudel nihkuman piiritulpi,
näed kerkiman linnu, häärbereid, onne,
et majutada elurõõmsaid hulki.

Kaasa sammuma süttib
sen rünnakun, poeg, su mehestuv samm,
on elada, käia nii ülevam
töö ja tõe kõikhaaravan rütmin.
Nõnda astuden ajaloo ududest
me rahvas on päikese alla
eluvõitluse tähised kinnitand.
Nüüd jäetum kolgas ja paene rand
viljavihkega tervitab inimest!

Kõik teed on elule valla!
et vaid nii,
iiäl enam teisiti
kaitsema peab rahvus-au!

II

Siin Põhjamaa kargeil ja tuuliseil mail,
poeg, meie mis teind?
Kas oodand vaid südamevärinail,
kuis ähvardav rünnak
surnuaedadeks põllud kord künnab
ning maailma varjutab verimust lein?

Ei!
Siin ei elata hirmust,
ei kardeta roiskuda mõnust,
pole tarviski ässitussõnu,
et mehena püsida sirgu.

Sel külmal ja pasesel pinnal
ei idane rüüsteihade humal,
jalgu trampiden ringi ei uitle
me vesiseil nurmil või liivaluited
saakivaritsev sõjajumal.
Siin kantakse, tuntakse niigi
eluvõitluse alatist karmust.
Ei otsita abi vaid verehinnalt
ega anuta tangilt või piigilt.

Maast-madalast vastupanu tarmu
hingealasil teritab laps, mees ja naine,
ning saatuse ohtlikum paine,
surmasõitude süngemgi laine
ei kisu, ei uha me südameist armu.

Kui udud kaarduvad maha,
längkiirtel maad heletav päike
kauaks tõmbub umbpilvede taha,
vaim juhib me rahva käike!
Vaim levitab valgust siis teole,
et päevilgi hämarail
siin künklikel vaevamail
vilja jatkuks töödrühmavalle peole.

Sest päevast, mil tähistet,
mu poeg, on su sünd,
ju langetet otsustav liisk,
et tunnetaks vähemgi verepiisk,
een ootab sind milline ründ.

Puulõike sünd

Puulõige. 1936

Suurus 14,3 × 10,3 sm

THE
1870
THE
1870

1870

Hüljatu

1

õrmus küürutas pliidi ees, pannil särtsusid õhukesed lihakillud, magusat praadimisõhna oli tuba täis. Kuslap istus voodiveerel, toolil olid külmad kartulid ja suur heeringas, hapupiima kruus eemal laual.

Sõrmus keeras pannil lihakildu, see oli soolane, tulised rasvatilgad kargasid igale poole — põletasid Sõrmuse käe. Sõrmus läks vihaseks. Tuli Kuslapu juure, pani käe puusa ja küsis:

— Kuslap, missugune on heeringa maitse, kui teda igapäev süüa?

Kuslap ei vastand. Tõstis tuimad silmad, vaatas korra Sõrmusele, kooris siis kartuli ja pistis suhu. See ajas Sõrmuse südame täis. Ta haaras laualt kahvli, hakkas toolil paberi sees vedelevat heeringat sonkima. Ütles:

— Vaatan õige, mis sa siin õgid? Ehk on Islandi kuningaheringas. Kes sind teab, ajad hommikust õhtuni raha kokku, võid väga kergesti enesele niisugust luksust lubada. Mina seda ei või — pean õgima seapekki — see on minusugusele moonakale loodud.

Äkki ajas ta nina püsti nagu jahinäljas koer. Tundis kõrbelõhna. Kargas pliidi juure päästma kõrbend lihariismeid. Vaatas neid haleda pilguga, pööras kord üht, siis teist külge, oleks peaaegu puhkend nutma. Ent mõtles järele. Tuli Kuslapu juure, ulatas taldriku ja sõnas:

— Säh, saks, aja oma vats liha täis. Ma ei ole kade nagu sina. Sinu heeringanärude pärast nad kõrbesid — keera nüüd kinni.

Kuslap tõusis. Haaras taldriku, tegi akna lahti. Kaares lendasid kõrbend lihakillud vastu kuuri seina. Pööras siis Sõrmuse poole, vaatas talle tigidasti otsa ja ütles:

— Täna seks jätta norimine. Muidu lendab taldrik ja sa ise ka sama teed.

Sõrmus krimpsutas põlglikult huult. Tegi, nagu tahaks vastata midagi sapist, ent lõi suurejooneliselt käega.

Tuli tagasi oma toidukapi juure. Leidis sealt killu maksavorsti, nokatäie võid. Hakkas põrnitsedes seda süüa.

Mõlemad olid lihttöölised. Tänavasilutajad. Kuslap oli töö peale hakkajam, oli tõusnud juba kümniku abiks. Kui vahest oli tööst puudus, jooksis mööda linna, hankis tööd. Mängis ettevõtjat. Teenis selletõttu rohkem kui Sõrmus, kel polnud praktilist taipu. Sõrmus oli unistaja. Teenitud raha raiskas tühjale-tähjale. Käis kinos, ostis tüdrukutele kompvekke — isegi kleite. Igale kerjusele andis almust. Raha tema käes ei seisnud. Kandis südames lootust, et kord võidab miljoni. Siis ostab väikese maja, võtab mõne vaese tüdruku naiseks. Hakkab elama õnnelikku abielu, kasvatama lapsi. Pühapäeviti lähevad naisega kinno...

Ent need olid kõik unistused. Õhulossid. Vahel hakkas ta isegi neis kahtlema ja oli siis nukker. Elu tundus mõruna, saatus halastamatuna. Ei võind näha, kui Kuslap kogus sendi sendi kõrvale ja viis pankka. Kiusas teda, õrritas. Teadis, Kuslap unistas oma kodust. Väikesest majast, kus oleks maalapp, kuhu võiks istutada mõned õunapuud ja marjapõõsad. Kus saaks kasvatada enesele kapsaid ja kaalikaid ning kurke.

Tuli meele: olid mõlemad käind ühel pühapäeval luusimas aguli heinamaal, kus suur-parisnik planeeris ja müütas krunte. Kuslap oli küsitelnud hindu, vaadand maid. Tagasi tulles oli lausund:

— Krunt on vaja ära osta.

Nagu nõel torkas ta sellega Sõrmuse südamesse. Jäi heinamaavahelisele teele seisma, vaatas suuri silmi Kuslaput ja ütles peaaegu värisevi häält:

— Sul on siis juba nii palju, et võid krundi osta?...

Kuslap täitis piibu kodu-kasvatatud tubakaga — maal, õe juures, oli paar tubakapeenart — süütas ja vastas:

— Natuke on kogutud. Ja üks osa tule laenata. Ning tammudes mööda vesist heinamaad, lisas mõtlikult ja murelikult:

— Eks seepärast ole saand küllalt nälgida.

Sõrmuse süda sai niisugust juttu kuuldes täis. Alguses Kuslapu, siis iseene peale. Vandus ennast, miks ta on nii nõrga iseloomuga, et ei suuda endale midagi koguda. Vanadus tuleb kätte, teisel on ulualune, kuhu võib panna oma pea, sina mine linna õomajja.

Vihtus siis paar nädalat tööd teha. Sõi odavat silku, külmi kartuleid ja larpis hapupiima. Kasvatas endas tahet. Tegi suuri plaane. Otsustas mängida ihnust, korjata raha ja avada vürtspood ning seejärel suuremate rahade sisse tulles osta krunt. Aga juba kesklinna, mitte nii nagu Kuslap — rabasse. Maja ehitaks suure, mitmekordse — nii, et üürist saaks elada. Küllap Kuslap lõhkeks siis kadedusest.

Ent ei jatkund tal kauaks püsivust ja meelekindlust. Tuli ühel õhtul koju väsinuna ja tuimana. Tundis enese mahajäetuna nagu tänavakoera. Istus nukralt pliidi ees, mille avatud uksest punane tuli helkis tantsides näole, katlas podisesid kartulid. Istus ja eietas kurbi mõtteid: minust ei saa kunagi majaperemeest.

Mul pole püsivust. Ma ei suuda oodata ära, kuni sentidest kasvab kroon ja kroonist sada.

Tõusis, läks voodi juure, tiris selle alt suure kasti. Avas, võttis piibli, vanemate päranduse. Lehitses krooniseid, neid ei olnud palju. Kurblik muie venis üle näo: paras kopikas laupäeval pidul läbilöömiseks.

Läks akna juure, suunas pilgu heinamaale, sinna, kuhu Kuslap pidi kunagi krundi ostma ja maja ehitama. Ei olnud enam kade. Las ostab.

Tuli tagasi pliidi juure, kartulid olid hakand keema. Siis avanes uks, Kuslap tuli töölt. Viskas väsinult mütsilodu naela otsa, istus viivuks voodiveerele puhkama jalgu. Ja tõusmata sealt, õiendas ta käe kapi juure, mis seisis voodi kõrval, haaras sealt kamaka leiba ja tüki heeringat ning hakkas järema.

— Võta sooje kartuleid.

See oli Sõrmus. Kuslap heitis talle umbuskliku pilgu. Viimasel ajal nende vahel oli vimm. Kõik Kuslapu majaplaanide pärast. Sõrmus ei annud talle rahu, kiusas. Ja Kuslap vaid mühises endamisi. Ent täna Sõrmuses ei olnud kiusu. Täna ta tuli sõbralikult Kuslapu juure, ulatas kausi ja sõnas:

— Võta sooje kartuleid. Mis sa närid külma ja kuiva toitu.

Ent Kuslap oli ikka umbusklik. Pomises vaid:

— Ma harjund...

Sõrmus sundis.

— Võta, võta, mis sa jonnid.

Võttis ise kastrulist viis-kuus kartulit, pani Kuslapu heeringa kõrvale ja sõnas:

— Et vahest saab siin naljapärast noritud, ega sellepärast maksa... Edasi enam ei ütelnud. Ei leidnud sõnu. Ei teadnud, mida ütelda, ei mõistnud sõnastada. Ainult tundis, et oleks pidand midagi sooja ja lepitavat ütleva, aga et ta seda ei mõistnud, siis ta vaid naeratas pisut süüdlaselt.

Kuslap ei vastand. Sõi endamisi, heitis ainult vahetevahel pilgu kartulitele. Need oli soojad, aurasid. Üks tahtis veereda laualt — Kuslap kahmas ta oma suure kämblasse. Kartul oli soe, mõnus. Ent Kuslap ei teadnud veel, kas süüa või panna tagasi lauale. Meeleldi oleks jonnind ja jätnud nad sinnapaika, las siis Sõrmus näeb, et temaga ei olegi nii kerge mängida. Ent sellest ei tulnud midagi välja. Inhsus võitis. Kuslap ei raatsind ise kartuleid keeta. See oleks asjata kulu. Kuslap arutas niiviisi: ta on mind küllalt narrind, ega see pole palju, kui ta minu lepituse ostmiseks annab mõned soojad kartulid. Otsustas sedasi, lõi noa kartulisse ja sõnas ise:

— Sul päris head kartulid, tahedad ja jahused teised...

Sõrmus, kelle süda oli hakand valutama, et Kuslap ei võta vastu lepitust, läks rõõmsaks ja sõnas:

— Kodukoha kartulid. Meil kõik kruusased ja kõrged maad. — Võta veel! Ning tuli uuesti pajaga Kuslapu nina alla.

— Ei tea, sulle jääb ehk väheseks, sõnas Kuslap, aga õiendas siiski käe ja võttis paar kartulit. Sõrmus tõstis veel lisa.

Nüüd oli vaikus neljakandilises, kastitaolises, madalas toas, mille seinu ilustas käoga seinakell, kaks viletsat narimoodi voodit, paar kappi ja seinal mõned iluduskuninganna kandidaadid, keda Sõrmus kunagi iludusvõistluste puhul lehest oli välja lõigand. Kuslap, saand Sõrmuse poolt sõpruse osaliseks, luges oma kohuseks juttu edasi viia. Ta sõnas:

— Näe, meie ilusal naabrinnal läheb halvasti. Oli teine majaperemehega koridoris juttu vestmas. Endal vesi silmas.

See teade pani Sõrmuse põlema. Oli juba varemini silmand noort, nägusat tüdrukut, kes kõrvaltoas tegi oma vana emaga paberossikarpe. Oli püüdnud silmagi heita, aga väheste tagajärgedega. Tüdruk oli vaid kurvalt ja tagasihoidlikult naeratand ning nagu häbenedes oma viletsat riietust iga kord tuppa kaund.

Nüüd Sõrmus kargas üles nagu kits. Küsis:

— Mis nad rääkisid? Mis majaperemees tast tahtis?

— Ega mina tea, vastas Kuslap. Läksin mööda, ei kuulnud kõike.

Sõrmus sai kohe pahaseks ja äkiline, nagu ta oli, puhkes manama.

— Sina oled ka üks va tohman! Midagi sa ei näe ega kuule. Pidi ütleva: ainult oma popsikoht on sul meeles, aga sai veel viimsel hetkel keele hammaste taha jätta. Ning muutus äkki rahutuks, süda hakkas valutama, nagu oleks kellegi lähedase inimese õnn kaalul. Vaatas otsivalt ja küsivalt Kuslapule, nagu oodates jutu jatku. Kuslap vaikis viivu, nagu tuletades midagi meele, ja sõnas siis:

— Üürist vist oli jutt. Niipalju kuulsin. Tüdruk ei jaksavat vist maksa...

See tegi Sõrmuse üha rahutumaks. Küsis kohtlaselt:

— Noh, mis sina siis ütlesid? Eks sa kaitsnud tüdrukut natukene!

Kuslap vaatas imestanult Sõrmusele ja pomises hämmastuses:

— Kuidas mina...

Ent Sõrmus ei kuulnud teda. Inimene oli hädas. Temale oli see tähtis. Eriti kui see oli naisterahvas ja meeldiv. Siis Sõrmus ei võind asja jätta nii. Lõi kohe sekka.

Nööpis kärvesti kinni odava polosärgi nõõbid ja tormas kotta — päästma inimest. Ent koda oli tühi. Ainult naabri kollakaskirju kassiroju näris pingi all verist kala, ja nähes Sõrmust, heitis talle umbuskliku pilgu ning lidus õue.

Sõrmus seisatas nõutult. Peas vilksatasid rahutud mõtted. Kujutles: tüdruk oli peremehele üüri võlgu. Nüüd peremees ütles korteri üles. Kuhu läheb niisugune nääpsuke ja saamatu olevus oma vana emaga. Tänavale! Linna õõmajja! Ei, siin peab ulatama päästva käe.

Tammus esikus nõutuna. Ei mõistnud alustada oma heategevusemissiooni. Kõigest hingest oleks tahtnud aidata. Aga kuidas abistada, see ei tulnud talle pähe. Äkki kuulis häält. Need kuuldusid tulevat ilusa naabrinna ukse tagant. Seal seletati midagi. Sõrmus lipsas ukse juure, teritas kõrvu. Ent ukse tagant kostsid vaid üksikud sõnad. Tüdruku hääl oli paluv, nagu nutusegune. Nii

tundus Sõrmusele. Ent peremehe oma oli halastamata ja tige. Tema pikast sõnademulinast kuulis Sõrmus ainult ühe sõna: välja!

Sõrmuses tuksatas viha. See tuli äkki nagu tuulispask. Värvis ta näo punaseks. Pani käed värisema. Aju otsis kiiresti põhjust, millega sisse tormata. Siis leidis. Ja enam mõtlemata, pani käe lingile. Ent samas see tõmmati seestpoolt ägedasti lahti ja Sõrmus lendas nälgind, vimmasturjalise ja suurte kulmukarvadega majaperemehe sülle.

— Nonoh, pomises see vihaselt. Mis luuramine see teiste ukse taga on?

Sõrmust see ei häirind. Tal oli vastus tagavaraks. Ei sallind seda kühmas vanapoissi. Liiga õel oli ta üüriliste vastu. Kolas hommikust õhtuni mööda võõrusi ja õuepealset. Luuras üüriliste toiminguid. Nüüd Sõrmus pani talle paraja paugu.

— Pole siin luuramist midagi, urises ta vihaselt. Sai otsitud peremeest paar tundi. Pliit lagunemas, tuba musta suitsu täis, aga peremeest ei kuskil. Ainult üüri peale maias, siis ootab nagu postimees ukse taga.

See oli peremehe hell koht. Ta hall, verevaene nägu muutus pisut punasemaks, ninasõõrmed hakkasid värisema. Vastas kurjasti:

— Üüri, üüri! Mis pagana üüri! Ainult lõhkuda mõistate. Näe, siin on, ta osutas ebamäärase liigutusega tüdruku suunas. Kolm kuud üür maksmata. Aga suvel tegin remonti, seinad said uue tapeedi, põrand uue värvi. Kust mina seda raha võtan. Mul rängad maksud kaelas. Jõuan mina kõiki aidata.

— Ma ju maksan, sõnas nüüd tüdruk hädise näoga. Aga praegu ma ei saa. Ema on haige, tema ravimine...

— See pole minu asi, vastas peremees. Mina enam ei oota. Kohtusse ja välja ning enam sõnagi lausumata ta löi ukse kinni ja kadus.

Tüdruku nägu hakkas tõmblema, vägisi ta püüdis nuttu tagasi hoida, ent see oli asjata ja häbenedes ta pööras ära oma märja näo. Sõrmus oli abitu. Tüdruku pisarad panid ta piinlikku seisukorda. Ta ei leidnud lohutussõnu. Seisis sõnatu sissetungijana võõras toas, mõistmata midagi ette võtta.

Äkki kostis seinäärsest voodist haige ema hää. See oli muretsev halin:

— Linda, mis sa seal teed? Miks sa ei tule siia?...

Tüdruk pühkis kähku näo, lähenes haigele ja see jätkas:

— Mis peremees ütles? Kas lubas kannatada? Või ajab välja? Ja lugesid tütre näolt vastust, ta ohkas paar korda raskelt: Oh jumal, oh jumal, tule ise ja halasta meid.

Sõrmus laskis pilgu toas ringi käia. See oli kehv ja vilets. Ent ometi siin tundus korraldavat kätt. Kõige vaesuse ja viletsuse kiuste olid siia virgad naisekäed loond puhtuse ja korra abil kodutunde, kodutunde, mis Sõrmusel juba ammu puudus. Selle kõige silmitsemine oli võtnud Sõrmuselt vaid viivu, ent siiski oli haige teda selle aja jooksul märgand, sest ta ütles tütrele:

— Sul on võõras?

— See on meie naaber, vastas tüdruk.

Haige vaikus ja tüdruk pöördus Sõrmuse poole, kes nüüd oma loomupärasest argusest lahti sai, sammu lähemale astus ja küsis:

— Mis see peremees otsustas?

Tüdruk naeratas kuidagi virilalt ja vastas:

— Mis tal ikka otsustada. Välja, muud midagi.

Sõrmus võttis äkki julguse kokku ja sõnas:

— Ma võiksin teid aidata.

— Kuidas? ei mõistnud tüdruk.

— Ma laenaksin teile raha. Hiljem, kui ema on paranend, tasute — ja ta jäi äkki vait.

Tüdruk vaatas viivu põrandale, ent raputas siis pead.

— Ei, ei, see ei lähe. Kuidas ma saan võõra inimese käest raha vastu võtta? Millal ma suudan tasuda.

— Mul on aega oodata, sõnas Sõrmus.

— Palju tänu, aga see ikka ei lähe.

— Noh, aga kuidas te siis hakkama saate?

— Eks igaüks peab saama omaga valmis.

Sõrmus oli üllatatud. Ta oli löödud, sest ta oli lootnud, et talle hüpatakse kahel käel kaela, ent sündis koguni vastupidist. Ja kohmetult vabandades ta taandus toast. Ta ei näinud tüdruku nägu, mis ta seljataga silmapilkselt muutus, sest siis oleks ta kohe tagasi pöördund. Siis ta oleks veendund, et inimese süda on üks ja sõnad teine.

Ent nüüd ta seisis lööduna esikus ega suutnud mõista, miks tema abi lükati tagasi. Nälgjas, aga uhke, otsustas ta. Kuid endalegi arusaamatul kombel tüdruk hakkas talle üha enam meeldima. Niisugune oleks tore naine, mõtles ta. See tooks tuppä kodutunde.

Ja kui majaperemees, kes teda võõruses ootas, küsis:

— Mis sel pliidil viga? vastas ta pahaselt: Mitte midagi. Ning astus sügavas mõttes tuppä.

2

Kuslap oli juba koikus ja popsis piipu. Vänge kodutubaka lõhn segunes inimeste jalahigi ja soolaste heeringate lõhnaga. See torkas Sõrmusele nüüd teravasti ninna. Ta vihastas, läks akna juure ning lükkas selle lahti.

— Ära tee valla, hoiatas Kuslap, ega siin pole väga soe.

— Raipehais tapab ära, vastas Sõrmus, ning silmates Kuslaput lebamais voodis määrund tööriivais, pikis poriseis sääriskuis, ta lausus etteheitvalt:

— Sa ei jaksa ka saapaid jalast ära kiskuda.

— Väsind olin, ei viitsind, vastas Kuslap ja tühjendas piibu ning jatkas:

— Noh, mis sa seal väljas kuulsid? Kas ikka üüri pärast?

Ent Sõrmusele ei meeldind Kuslapu pärimine. Ta vaikis. Tal oli täna enesega tegemist. Tõmmand akna kinni, ta istus voodi servale ja hakkas mölgutelema äsjasündinust. Tüdruk oli kange, ta oli tubli. Ei lasknud ennast isegi viletsuses ära osta. Sõrmus aga oleks annud ju niisama. Äkki ta tabas siiski end mõtteilt: Kas sa oleksid tõesti annud niisama. Vist mitte. Kindlasti oleksid nõudnud sõprust. Aga selleni ei lastud minna.

Sõrmus viskus voodisse. Aga saapad võttis jalast. Kaugemale ei olnud naabrinna kord ja puhtus seekord Sõrmusesse veel mõjund.

Talle tegi kibedat tuska, et tüdruk abi vastu ei võtnud. Sellega ta lõikas ära võimaluse teineteisega lähemalt tutvuneda. Seda oli Sõrmus juba ammu tahtnud ja sinnapoole püüdnud. See oli naljakas, kuidas teda igatsus vaevama hakkas ja ta ennast nii lohutamatusena tundis.

Ta heitis pilgu toas ringi. Kuslapu piibu punane tuli näis kustuvat ja siis jälle leegitsema hakkavat nagu puhutud põlema suurest ja elavast lõõtsast. Ning ta tundis tarvet vesta paar sõna juttu.

— Kuslap, kas magad?

Punane leegitsev täpp tegi pimeduses kaare, Kuslap võttis piibu suust ja vastas:

— Ei, tukastasin ainult. Ning ta võttis tubakakoti ja hakkas pimeduses tühjaks suitsetatud piipu täitma.

Sõrmus keeras voodis küljeli ja sõnas:

— Kuule, Kuslap, kas sa oled ka naisevõtmisest kunagi mõtelnud?

Kuslap vaikis viivu, pigistas põidlagaga tubaka sügavamini kahasse ja vastas pikatoimeliselt.

— Eks ma ole sellest mõtelnud ja eks ta ole mul nüüd varsti käes.

Sõrmus ajas enese voodiveerele istukile. Nagu oleks teda taband elektri-löök.

Hetke ta kahtles, kas ta oli kuulnud õieti ja küsis põnevalt:

— Mis see sul käes seisab?

Kuslap laskis enese uuesti koikusse pikali ja vastas:

— Eks seesama, mis sa küsid. Naisevõtmine.

Sõrmus jäi peaaegu tummaks. Säh sulle, mõtles ta, ela teisega pool eluaega koos, ole nagu vend, aga tema elust ega tegevusest sa ei tea midagi. Ning esimesest üllatusest toibudes ta vajus voodiveerel uudishimulikult ettepoole kõverasse ja küsis:

— Kelle sa siis võtad? Sa pole rääkindki.

— Mis ma sest pidin rääkima, vastas Kuslap. Ega ma teda sulle võta. Ega ta sulle meeldigi. Sul teine maitse.

— No kes ta on? jatkas Sõrmus pärimist.

— Kes ta ikka on, venitas Kuslap nagu vastutahtmist. Vanem inimene juba, peab Karu tänaval vürtspoodi.

— Siis rikas inimene? sõnas Sõrmus kadedalt.

— Mis ta just rikas, aga eks tal ole ikka mõned sendid pika eluea jooksul kogutud. Vaikis viivu ja kui Sõrmus üllatusest midagi ei vastand, jatkas: Näe, mõtlesin seda oma maja ehitamise asja nii ja teisiti. Aga pigista niipalju kui sa tahad, ega oma kätetööga kaugele jõua. Abi oli tarvis. Ja kui saabki majani, eks siis ole perenaist tarvis. Siis kõnelesin talle sellest, ta mu ammune tuttav, oleme ühe kandi inimesi.

— Ja eit oli kohe nõus? küsis Sõrmus.

— Miks ta nõus ei olnud? Kus tal seda paremat võtta. Juba aastais inimene. Ja kuigi leiduks neid paremaid ja siledamaid minust, ega need teda taha, need tahavad ta raha. Ta teab seda!

— Nii et sina oled see õige kullatükk, ütles Sõrmus pilkavalt ja kadedalt.

Kuslap ei mõistnud lugeda ta hääletoonist pilget ega kadedust ja vastas:

— Eks me ole mõlemad ühesugused, lihtsed inimesed, edasipüüdjad ja kokkuhoidlikud.

See oli üteldud rahulikult ja kindlalt ning selles ei olnud mingit hooplemist ega kelkimist. Aga ometi mõjus kogu jutuaajamine Sõrmusele rahutukstegevalt ja ärritavalt. Ta tuju oli rikutud. Ta mõtles, et Kuslap jõuab igas asjas ette, kuna tema ainult konutab, unistab ja plaanitseb.

Äkki tuli talle pähe imelik mõte ja see hakkas teda silmapilkselt huvitama. Ta hüüdis läbi pimedat toa:

— Kuslap!

— Mh?! vastati teisest narist.

— Kuule! Tal oli kuidagi imelik oma küsimust Kuslapule esitada. — Kuule Kuslap, kas sa... noh kas sa ka armastad teda?

Sooh, nüüd see oli üteldud ja Sõrmus jäi põnevil ootama vastust.

Kuslap võttis piibu suust, otsis pimedas tükk aega kohta sülitamiseks, lirtsatas siis laua alla ja sõnas:

— Ah armastust?...

— Armastust jah, kostis Sõrmus.

Kuslap jäi hulgaks ajaks wait, nagu mõtleks ta selle sõna sisu üle järele. Ent viimaks oli ta nähtavasti jõudnud otsusele ja vastas. Aga ta ei vastand nii, nagu Sõrmus seda lootis, vaid kuidagi kaudselt, nagu püüdes hiilida kõrvale otsekohest vastusest.

— Ju me ikka teineteisega sobime, kui eluajaks ühte heidame.

Armastusest ei sõnagi, nagu poleks seda mõistet Kuslapu jaoks olemaski. Ainult kui sobime. See oli kõik. Ja Sõrmus jäi wait. Aga ta rahutus suurenes. Ta tõmbas tikust tuld ja vaatas kella. See oli seitse. Siis lülitas elektri. Äklistest valgusest Kuslap lõi silmad lahti, pilgutatas laugusid, keeras siis küljeli ja magas edasi.

Sõrmus tõmbas voodi alt välja kasti, avas, võttis oma kogutud raha, luges, jäi mõttesse ja luges uuesti. Siis äkki nagu jõudnud otsusele, tõmbas saapad jalga, pintsaku selga, sonimütsi pähe ja astus välja.

Võõrus oli pime. Majaperemees polnud veel süüdand tuld. Ent Sõrmusele oli tee nii tuttav, et ta pimedaski võõrusest välja pääsis. Ta sammus üle õue väikese maja juure, kus elas vanapoiss üksinda, ja koputas. Läks hulk aega, enne kui ukse taha ilmus inimene, kes küsis tigidasti:

— Kes seal kolistab?

— Mina, Sõrmus.

— Mis sa tahad?

— On tarvis kõnelda. Tee lahti.

Vaikus. Siis:

— Nii hilja? Öösi!

Sõrmusel hakkas külm. Ka oli ta tänase õhtu elamuste tõttu tusane.

Ta vastas:

— Mis öösi. Tee lahti. Saad raha.

Viimasel sõnal paistis olevat maagiline mõju. Seest hüüti:

— Oota!

— Oota, oota, urises Sõrmus ning hakkas tegema enesele sooja, sest väljas valitses detsembri-ilm, kraadiklaas näitas kümme pügalat alla nulli. Maa oli lumeta ja selletõttu tundus külm niiskem, lõikavam ja valjem, kui ta tegelikult oli. Viimaks avati uks ja Sõrmus pääsis majaperemehe korterisse.

Laual oli paar pudelit, milledest levis mingi arstimis vänget lehma. Vanapoiss tõstis pudelid kappi.

— Mul on jooksva. Määrisin põlvi. Valutavad hirmsasti, vist tuleb sula.

Nende sõnade saatel krahnas ta laualt pahmaka määrdund sidet, lennutas selle kappi rohtudele järele ja pöördus Sõrmuse poole.

— Noh, mis sul on?

Sõrmus vaikus. Ta mõtles veelkord järele enda poolt ette võetud sammu üle.

Sõnas siis:

— Palju sel tüdrukul maksa on?

— Peremees vaatas talle imestanult otsa.

Küsis:

— Mis tüdrukul? Kellest sa kõneled?

— Sellest tüdrukust, kes elab meie kõrval ja kellel on maksmata korteriüür.

Nüüd peremees mõistis.

— Ah selle! Mis sina temast tahad? Ma ajan ta välja. Ega mul pole vaes-temaja. Mingi hoolekandesse, kui ei saa maksetud. Kaeban kohtusse. Näe, kirjutasin ise palvekirja. Ega ma nii rumal ole, et lähen mõnele advokaadile ohvritalleks. Kohtuasju mõistan ma ilma advokaadita ajada. Ja teen paremini kui mõni noor ülikoolist tulnud poisike.

— Palju ta sulle võlgu on? küsis Sõrmus.

— Palju? Kolme kuu üür on võlgu. 30 krooni. Aga mis sa sest pärid, ega sa maksa?

— Maksan küll, sõnas Sõrmus, avas kukru ja ladus 30 krooni lauale.

Peremees silmitses Sõrmust, siis raha, siis Sõrmust, krahmas viimaks raha kiiresti pihku ja venitas:

— Ah maksad. Eks mul ole ükskõik, kes maksab. Siis ma teda kohtusse ei kaeba. Aga kui ta veel kord...

Ta vaikis äkki, tuli imeliku, salapärase naeratusega Sõrmuse juure, pilgutas silma, müksas teda ja sõnas:

— Vaata, vaata, või oled juba niikaugel, et maksad välja. Ja ta naeris pilkavat kahemõttelist naeru. — Ei ma poleks sellest tüdrukust seda uskunud. Pealt teine nii pai, seest juba rikutud elukas. Nojah, nojah, mis seal ikka, ega karbid hinge sees ei hoi.

— Kas ma saan üürikviitungi ka? küsis Sõrmus, kellele kerkis vihapuna näkku.

— Eks ma anna selle tüdrukule. Ütlen, et sina tasusid ära. Muidu ta ei teagi, kes seda tegi. Niisugustel on ju palju austajaid.

— Kviitungit tahan mina, sõnas Sõrmus järsult ja äkiliselt.

Peremees heitis talle pilgu, nägi, et üürilise silmad pildusid sädemeid, muutus üsna vaikseks, kirjutas kviitungi, ulatas Sõrmusele ja sõnas:

— Aga ega see sinu maksmine aita. Kui järgmine kuu jälle võlgu jääb, kaeban kohtusse. Kihutan välja.

— Kihuta, sõnas Sõrmus ja pistis üürikviitungi taskusse ja lahkus. Peremees saatis ta ukseni ja kui Sõrmus pimedusse kadus, ta puhkes itsitama ja hüüdis:

— No lõbutse selle raha eest siis ka hästi.

Sõrmus peatus õues. See oli esimene kord, kus ta kellegi eest tagaselja välja astus ja kus seda niimoodi tõlgitseti. Ta tahtis haarata kivi ja heita peremehe suunas, aga see sulges ukse ja pimedus valitses õues.

Sõrmus seisatas võõruse künnisel ja heitis pilgu taeval. See oli selge ja külmal. Kõrgest pimedusest, vilkuvate tähtede vahelt näis alla hoovavat jäist, läbitungivat külmust, mis tahtis nagu surmata kogu olemasoleva elu.

Sõrmus tundis, kuidas külm jäisus tema südameni tahtis tungida, ent tajudes taskus näppude vahel üürikviitungit, see kadus. Mingi lootusrikas soojus voolas temasse ning peaaegu rõõmsalt astus ta tuppa, riietus lahti ja heitis rahulikult magama.

3

amal nädalal, paar päeva hiljem, kui Sõrmus enesele süüa keetis ja ajaviiteks laulda jorutas, koputati uksele. Kuna Sõrmus parajasti ühe lööklaulu „fortet“ pigistas, ei kuulnud ta ka korduvat koputust ja nii tuli, et uks lahti lükatati ja selle vahele ilmus naabrinna õhetav nägu. Sõrmus, silmates naabrinnat, kes oli talvepalitus ja baretis, mille alt kippusid esile heledad juuksekiharad, tundis eneses sooja värinat. Ta võttis rutuga panni tulelt, pani pliidirõngad tulepesale ja pühkis käsi kohmetult teineteise

vastu, lähenes tüdrukule. Selle silmad, sinised, nagu Sõrmus nüüd tähele pani, jooksid vilkalt üle toa — nagu arvustavalt hinnates naabri kodu.

Sõrmus kõhatas, tundis piinlikkust korratusest, mis valitses toas ning andes jalaga Kuslapu tanksaabastele hoobi, nii et need lendasid voodi alla, sõnas:

— Meil siin kõik segamini. Tulin töölt.

Tüdruk noogutas peaga, nagu mõistaks ta olukorda, ent Sõrmusele ei jäänd tähele panemata, kuidas väike muie tüdruku huulte ümber tekkis ja sealt üle näo jooksis. Järgmisel hetkel ta tõsines ja pöördus Sõrmuse poole.

— Tahtsin juba eile teiega kõnelda, aga teie kaaslane oli kodus ja siis ma ei julgend.

— Täna ta niipea ei tule, segas Sõrmus vahele, nagu kartes, et ilus külaline võiks ära minna.

— Õieti tulin teid tänama, kuigi peaksin olema vihane. Kui ma eile töö ära viisin, lootsin saada raha. Kahjuks seda lubati mulle alles homme. Sellepärast pöördusin siiski veel korraks majaperemehe poole palvega, et ta kannataks veel mõned päevad. Oma üllatuseks kuulsin, et teie olite selle juba tasund.

— Jah, venitas Sõrmus, nagu otsides vastust. Mul oli raha ja majaperemees oli teie vastu vastik, siis ma... Eks tasute tulevikus ära.

— Sellepärast ma tulingi teiega rääkima. Ma ei saa teile homme kõik korraga maksa. Ma ei oleks saand seda ka peremehele, kuid ma lootsin, et ta lepib siiski ehk osaga.

Ja kui Sõrmus kohe vastust ei leidnud, ta jatkas.

— Oleksin võind tasuda korraga, aga ema tervis on halvenend ja mul läheb arsti ja rohtude jaoks raha.

— Ega mul kiiret ole. Ja nagu kartes, et tüdruk siiski teisiti arvab, ta vastas:

— Ma oleksin selle ikkagi mõni laupäev maha joond.

— Olete siis nii suur joodik? Ma pole teid joobnuna näind.

Sõrmusel oli piinlik. Ta vandus, et ei suutnud leida paremat põhjendust. Nüüd tüdruk peab teda kindlasti pätiks, kes kõik teenitu läbi kurgu laseb. Ja kohmetult ta vastas:

— Noh, nii hull see ei ole. Aga... teie käes on ta kindlalt kohas.

Tüdruk vaikis viivu, ta näpud mängisid käekoti lukuga ning lõpuks ta sõnas: — Igatahes olen ma teile väga tänulik ja püüan tasuda niipea kui saan. Ta pööras ukse poole, pani käe lingile ja ütles naeratades.

— Neid juttusid, mis nüüd tuleb!

— Kuidas? Kes neid tohib rääkida? sõnas Sõrmus.

— Eks majaperemees. Ega tema suu vait seisa. Ta lõi käega. Aga mis sinna parata.

Heitis veel kord Sõrmusele pilgu, naeratavana näis see pilk noormehele, ja kadus siis toast.

Sõrmus käis rõõmsas tujus mööda tuba. Unustas toidukeetmise ja tule pliidi all. Tundus, nagu oleks tüdruku külaskäik midagi sooja ja kodust toond. Ta

hakkas ühtteist korraldama, kuid tüdis kohe ja puhkes manama Kuslaput. See ei olnud viitsind hommikul voodit üles teha ja lauda koristada. — On va mühaka! otsustas Sõrmus. — Et ta kurat ka oma majast kaugemale ei suuda mõtelda. Mis sihuke hakkab naisega tegema? Seda õpeta nii kui last korda pidama. Nii mõteldes virutas ta Kuslapu mustad särgid ja nartsud voodi alla ja haaratud sellest puhastamise hoost, riietus isegi puhtamalt. Otsis vahutopsi ja habeameajamise-noa ning hakkas pügama karvast lõuga.

4

elle töö ajal astub sisse Kuslap. Ta käed on täis pakke. Pakkidel aga mustendavad mustad trükitähed. Need on äride etiketid. Kuslap on käind sisseoste tegemas. See on ime. See teeb Sõrmuse uudishimulikuks.

Kuslap ei lausu sõnagi. Ta läheb voodi juure ja laob pakid ettevaatlikult, nagu oleksid nad klaasist, voodile, ohkab siis kergendatult, nagu vabaneks ta raskest koormast. Võtab peast mütsi, seljast palitu, tõmbab käisega üle higise lauba, nihutab tooli voodi juure ja istub.

Sõber silmitseb teda kaua. Ta uudishimu põleb. Ta ootab. Aga kui teine ei mõtlegi seletust anda, ta lausub:

— Mis kaasavara sina seal vead?

Nüüd Kuslap vaatab talle otsa. Hädine, pahane ja mossis on ta vaade.

— Riided, saapad, sõnab ta lühidalt.

— Riided! Saapad! imestab Sõrmus, teades Kuslapul olevat uhiuue maavillast ülikonna. Ja nüüd... Midagi seletamatut on sündind selle mehega.

— Sa kurat lähed õige laiaks härraks. Muretsed enesele terve garderoobi.

Kuslap ei vasta. Pahuralt tõuseb ta toolilt, läheb pesukausi juure ja... Ent siis ta keelepaelad lähevad äkki lahti. Seep peos, teine käsi märg, ta jutustab:

— Naiste tujud! Noh, ei kõlbavat mu „maavillane“ õpetaja juure minemiseks. Tuli seepärast minuga kaasa, ostis ülikonna, saapad, särgid ja lipsud.

Sellest üllatusest vajub sõbra suu lahti. Ta ei mõista midagi. Aimab ainult. Ning ta aimused tõestab Kuslap. Kõneleb selgitavalt:

— Näe, tahtsime minna täna õpetaja juure. Eit tahab kihlusi. Peab vist kihluspidugi. Ja nõuab, et ma olgu korralikult linnamoodi riides.

Ja pahuralt hakkab ta pesema. Kuid Sõrmuse südamesse on pistetud okas. Sõber Kuslap peab kihlusi, aga teda ei ole kutsutud. See teeb talle valu. Ta tunneb enese haavatuna. Saab aga sellest võitu ja jätkab jutuajamist.

— Nii et sina lähed siis täna oma poissmehe elu maha jätma.

— Eit ajab kangesti peale ja mis seal ikka oodata, mõmised Kuslap närviliselt kõva krae kaela panemisega kurja vaeva nähes.

— Tule, aita mind, lisab ta, mul kange kiire. Tulevane tuleb siit läbi. Läheme siit temaga seltsis.

Sõrmus aitab. Natuke rohkem on tal kogemusi riietumises. Tema käes läheb see libedamini. Aga südames tuikab mure, ta ootab. Kas tõesti Kuslap jätab oma toakaaslase kihluspidule kutsumata? Ent kutset ei järgne? Kuslap on juba riides, ütleb Sõrmusele aitäh ja korraldab veel üht-teist. Sõrmus vaikib ja vanub südames Kuslaput. Noh, paluma ta ka ei hakka.

Nüüd aga koputatakse uksele. Sõrmus ruttab seda avama. Astub sisse tüse, punase näoga naine. See on Kuslapu pruut. Seljas on tal must palitu suure skunksist saillkraega. Sel naisel on rahakotti, mõtleb Sõrmus kohe. Ta on päris nägus, kuidas ta ometi võtab selle Kuslapu? Kas ta tõesti paremat ei saa?

Pruut heidab pilgu ringi ja sõnab:

— Ah siin sa elad? Näeb Kuslaput palitut selga ajamas, ruttab juure, silmitseb seda ja lausub etteheitvalt. — Eks sa siis ütelnud ometi, et sul ei ole korralikku palitut. Ma oleksin ostnud. Kuhu me sellega läheme? Miks sa mulle valetasid?

— Pole tal häda midagi. Käib küll, kohmab Kuslap ja kohendab siit-sealt.

— Miks tal siis ei ole, vaidleb pruut. Nii tähtis toiming ja sul... Auto ootab väljas, lisab ta äkki.

— See ka veel! läheb Kuslapu nägu punaseks. Eks me võind ka jala.

— Jala saame eluäeg käia, aga niisugusesse kohta ma jala ei lähe.

Nad on minekul. Kuslapu käsi on lingil. Pruut jääb äkki seisma, silmitseb Sõrmust ja pöördub Kuslapu poole.

— Kas sa oma kaaslase kutsusid kihluspidule? Te nagu sõbrad ikka. Kuhu sa ta jätad?

Kuslap kohmetub ukse juures. Nüüd tal on nagu häbi. Ta pomiseb.

— Ma mõtlesin, et mis seal ikka suurt...

— Kuidas nii, sõnab pruut käbedalt. Mul tuleb poolvõõraid ja sina... Tulge tingimata, lisab ta Sõrmusele õhinaga. Ärge seda hilist kutset pahaks pange. See Kuslap on mul igavene toiam. Eks ma saa temaga veel päevi näha.

Ja ükselt:

— Aga tulge tingimata. Mul tuleb palju preiliseid. Muretseme teilegi tubli naise.

— Tulen, tulen, sõnab Sõrmus ja lahkub toast, ruttab võõruse akna juure vaatama. Auto juures paiseerib juba majaperemees. Siis tuleb pruutpaar, ronib autosse ja raskelt see keerab rentslit välja.

Sõrmus tuleb rõõmsasti tuppä. Mõtleb. Kuslap saab päris tore naise. Igatahes toekama kui ta ise. See ju päris peen daam. Pole nii mühakas kui Kuslap.

Pikkamisi hakkas ta riietuma. Võttis naela otsast sinise ülikonna, sidus ette punase lüpsu, lõi vanakraami-turult ostetud kroomnahast saapad läikima, pani valge taskurätiku pintsaku rinnatasku niimoodi, et pisike riba välja jäi. Toppis suitsu ja vaatas siis kella. Oli veel pisut vara. Kindlasti ei ole veel Kuslap oma pruudiga tagasi jõudnud. Ja minna sinna enne neid, oleks narr. Mõni mõtleks,

et tuli õige aegsasti õgima — kui neilt üldse midagi korralikku hamba alla saab. Ent Kuslapu tulevane näis olevat suurejooneline. Küllap teeb Kuslapule pea-valugi.

Ta vaatas end peeglist: juuksed olid turris. Tõmbas pähe peoga brioliini ja kammis juuksed libedaks, urgitses pisut küünealuseid ja äkki, meenutades tüdruku tänast, külaskäiku, tal hakkas heameel, istutas enese Kuslapu voodile ja kuulatas. Läbi õhukese seina ta kuulis, kuidas karbid kukkusid monotoonselt põrandale, kuidas haige raskesti hingeldas. Siis kostis paar oiet, tüdruk tõusis laua tagant ja läks haige juure. Üksikud tähtsusetad sõnad jõudsid temani. Ta tõusis, tõmbas palitu selga ja astus välja.

Väljas valitses tore talve-ilm. Paar päeva oli tulnud lund nagu küllussarvest ning katnud kõik tänavad ja aiad paksu lumevaibaga. Ent nüüd oli tuisk lakand ja majahoidjad olid väljas rookimas lund, kuna lumevedajate koormad liikusid nagu karavanid mööda tänavaid. Ka nende peremees oli väljas. Tema ei raatsind lasta ära vedada. Ta ise vedas lume hoovi ja aeda väikese kelguga. Sõrmust nähes ta tõstis oma punetava näo ja sõnas:

— Või linnaminek ees. Näe, mina tahtsin tulla appi kutsuma. Oleksid natuke võind teenida.

— Eks lumevedajad teeni, sõnas Sõrmus.

— Ära uhkusta, vastas peremees. Läheb sulgi tarvis. Muidu rikkamad võtavad pruudi üle.

— See mind ei huvita, sõnas Sõrmus ükskõikselt, kuid jäi siiski hetkeks seisma.

— Või ei huvitagi, ütles peremees. Juba laul otsas. Sellepärast preilil oli täna uus austaja kaasas. Saab näha, millal see üüri mulle maksuma tuleb.

Sõrmus ei lausund sõnagi, ent ta rahu oli kadund. Pikkamisi ja vastumeelselt sammus ta tänavaid mööda edasi. Või tüdrukut oli võõra mehega nähtud! Paar korda ta peatus, otsustas pöörata tagasi ja küsida peremehelt lähemaid andmeid. Ent leidis, et see on ainult enese naeruvääristamine. Peremees irvitas tema üle ja tema... Ta lõi käega.

Kuid ta ei saand rahu. Kiivus ta hinges oli ärgand. Seda ei lämmatand Kuslapu kihlusõhtu lõbus ja mürarikas seltskond. Ta ootas kiiresti selle lõppu. Nende inimeste lõbus tuju vihastas teda. Ta ei saand olla nendega rõõmus. Mingi ränk kivi koormas teda. Ta tahtis sealt ära. Ta tahtis olla üksi. Ta tahtis jõuda selgusele, mis oli tõde ja mis vale.

Peatselt lahkus ta, kuigi teda kõigest väest paluti jääda. Tal olid omad mured. Need ajasid teda taga. Ta värske, vaevalt tärgand kiivus ei annud rahu.

Kui ta koju saabus, oli juba hiline öö. Kiirete sammudega läks ta tüdruku akna taha — see oli valge. Ta kahtlus kasvas. Iga öösi sel ajal see oli olnud pime. Ent nüüd... Kas majaperemehel oli viimaks õigus? Suur vari liikus mööda aknakardinat. See ei võind olla tüdruku vari. See pidi olema keegi teine, aga kes?

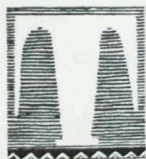
Ta läks tuppa. Vööruses kuulatas ta tüdruku ukse taga — vaikus. Riietus lahti ja läks kohe seina ääre — kuulduks ainult kergeid samme ja oigavaid hääli. Ning sosinat. Ta käed tõmbusid rusikasse. Armatsevad, mõtles ta pimedas vihas. Hüva! Nii nagu tema mulle, nii mina talle. Ning viskus süngelt voodi.

Kuid uni ei tulnud. Kiivusest kiusatud fantaasia hoidis närvid pinevil. Kõrvad püüdsid tabada iga heli ja andsid sellele kohe mingi kahtlase tähenduse. Süda tagus metsikult ja hinges oli nii valus, et ta oleks tahtnud kisendada.

Viimaks ei suutnud ta end taltsutada. Ta tõusis, riietus ja, kuigi oli hiline öö, läks õue. Astus tasaste sammudega tüdruku akna taha — see oli pime. Kõik oli vait ja rahulik. Ning esmakordselt selle õhtu jooksul tekkis tunne, et ta võis eksida. Samuti majaperemees. Ta oli vaid rumal, narr poisike. Haige oigas, tüdruk kõneles temaga sosinal ja tema arvas kohe...

Rahustatuna pöördus ta tuppa. Keeras kella üles, uinus ning oma urkas valvav hiir võis vabalt vargile hakata.

5

ühjaks ja külmaks muutus Sõrmuse elu pärast Kuslapulahkumist. Nagu hunt istus ta üksi oma pooltühjas toas ning tundis igavuse ja üksiolemise rasket painajalikkust. Miski nagu puudus — oli see Kuslap, mis ta oli, vähemalt oli ta elav olevus. Temaga sai vähemalt kakelda. Ja see oli ka midagi.

Nüüd tulles töölt ta leidis eest külma ja tühja toa ning südamest näriva kiivuse, mis ei tahtnud ega tahtnud kaduda. Ta katsus seda lämmatada, ent see ei läinud korda. Ta püüdis tungida tüdrukule lähemale, aga tundis valguga, et seda ei taheta. Oldi küll sõbralik, aga mitte rohkem. Ja see tegi talle valu. Sellelt tüdrukult oli ta lootnud nii palju.

Vahel ta märatses. Ähvardas minna ja nõuda tagasi oma raha. Otsustas tüdrukut tooresti kohelda. Teda haavata, talle valu teha, ent tal ei jatkund julgust oma ähvardust täide viia. Igakord kui ta otsustas minna ja nõuda raha tagasi, ta hakkas end lohutama. Ei, see ei või olla, mõtles ta. See peab olema midagi muud. See tüdruk ei või petta. Ta silmad on nii ausad ja... Ta tahtis ütelda „ta armastab mind“, ent just siis tungis meelega temasse. Ta kaotas usu enesesse. Kes ta oli, et tüdruk võis teda armastada? Vilets päevatöeline, kes istus sageli tööta?

Kuid kas tüdruk oli parem? Ega temagi polnud mingi ärimähe koolitatud tütar — oli lihtne tööline, kes elas peost suhu.

Ja see teadmine julgustas teda. Ta tahtis jõuda selgusele oma armastuse suhtes. Ühel päeval, kui peremees teda jälle oli ärritand ja ta võistlejast kõnelnud, koputas ta õhtul tüdruku uksele ja kui seest hõigati „sisse“, astus ta tuppa.

Teda ei oodatud. Seda tõendas tüdruku pilk, mis oli pettund. Ent ainult hetkeks. Siis ta tõusis ja lähenes lahkesti Sõrmusele.

— Tulite mind vahel ka vaatama, sõnas ta. Kunagi ei ole teid näha — nagu elaksite mitme mere taga.

Sõrmus naeratas süüdlaselt. Tüdruku ees kadus kõik ta viha ja pahameel.

Ent seekord oli tal siiski paras vastus. Ta lausus häbeliku naeratusega.

— Mis mina nüüd! Eks teil ole paremaidki oodata.

— Paremaid!?

Tüdruku imestand pilk tabas Sõrmust küsivalt.

—Paremaid muidugi! Näe, majaperemees kõneleb... Sõrmus vaikis äkki, nähes, kuidas tüdruku nägu muutus pahaseks. Tüdruk tuli ta juure ja nõudis:

— Mis ta rääkis?...

Sõrmusel oli piinlik. Ta ütles:

— Mis ta ikka rääkis. Ja lõi käega.

Ent tüdruk ei jätnud asja nii. Ta jätkas:

— Ma tean, mis ta rääkis. Ta ütles teile, et mul oli jälle uus armuke. Et üks olite teie ja üks on arst, kes mu ema juures käib ja üks... noh, üks on tema. Ta naeratas põlgavalt. Kunagi tegi ta mulle ju niisuguse ettepaneku.

Sõrmus vaikis lõõdult. Ka tüdruk vaikis. Ta silmitses haiget ema, kes rahulikult magas, tuli siis noormehe juure ja ütles:

— Härra Sõrmus, ma olen teile suur võlglane ja ma ei tea, millal ma saan oma võla tasunud. Ta vaikis hetke ja jätkas:

— Mehi on igasuguseid: ühed on nagu loomad, tigidad ja murdjad, teised on libedad ja vastikud nagu angerjad. Inimesi nende hulgas on vähe. Sõpru veel vähem. Ta vaatas Sõrmusele näkku avameelse pilguga, milles oli palju kibedust ja etteheidet.

— Teid ma pidasin oma sõbraks.

Sõrmus tundis, kuidas ta jalad nõtkusid ja et ta kogu kehast värisema hakkas. Ta pilk vajus tüdruku otsekohese vaate ees maha ja ta ütles tasa.

— Ma ei ole teie sõber. Ma ei saa olla teie sõber, sest... Ta tõstis oma pilgu äkki julgesti üles: — Sest ma armastan teid.

Rõhuv vaikus valitses toas. Sõrmus tundis hirmu. Ta oli lausund nüüd tüdrukule need sõnad, mida oli ammu kavatsend ja oodates vastust, ta süda tagus nagu vasaraga. Mingi ängistav valu haaras ta liikmeid, tegi nad nõrgaks ja kusagilt tõusnud kuumus pani ta näo punetama.

Tüdruk oli üllatatud. Ta silmitses noormeest hulga aega tõsisel pilgul, läks siis akna juure ja lausus rahutult.

— Seda ma ei oodand.

— Ma pakun abielu, pomises Sõrmus.

Nüüd pööras tüdruk ümber, tuli Sõrmuse juure ja sõnas:

— Kuidas te võite seda teha? Teie ei tunne ju mind kuigi kaua. Ja kust te teate, et ma olen vaba.

Sõrmus tuksatas. Äkki tal hakkas hirm. Ja ta pomises lootusetult.

— Te ei ole vaba?

— Kahjuks ei ole, sõnas nüüd tüdruk, läks kummuti juure, avas laeka, võttis sõrmuse ja surus selle sõrme.

— Olen kihlatud. Peigmees viibib merel. Kui ta tuleb, abiellume.

Sõrmus ei hingand. Ta tundis, nagu oleks keegi teda kägistand. Ta oli nagu surnud. Ta pomises vaevu.

— Andestage.

Ent kui ta hakkas minema, tuli tüdruk ta juure, pani käe õlale ja lausus:

— Andestage, aga ma ei saa vastata teie tunnet. Ja raputades poissi käest, lisas ta:

— Küll see möödub.

Sõrmus tõmbas järsult oma käe ta peost. Ta nägi äkki enda ees seisvas tüdrukus vaenlast. Midagi tagedat ja õelat ilmus ta näkku ning ta sõnas:

— Ma paluksin oma raha. Mul on tarvis.

Tüdruk kahvatas. Hetke ta vaatas Sõrmusele suuri silmi otsa, ruttas siis laua juure, haaras käekoti, võttis sealt rahad, mis ta oli Sõrmusele võlgu. Viivu ta kahtles, ta käed värisesid. Heitis pilgu emale, otsustas, tuli Sõrmuse juure, surus rahad talle pihku ja lausus vaikselt.

— Andestage, et pidasin nii kaua teie raha enda käes. Ja viivu pärast.

— Mul on kahju, et meie sõprus lõpeb nii.

Sõrmus heitis pilgu tüdrukule. See seisis ta ees sirgelt. Ta õhetavas näos oli mingi kibe valuviirg.

Ning see valu tungis korraga poisisse. Ta mõistis äkki, et ta oli ise süüdlane. Sellepärast astus ta kummuti juure, pani rahad ettevaatlikult sinna ja tuikus sõnalausumata välja.

Pikkamisi vajus uks ta järel kinni ja ta oli üksi oma valuga. Ta seisatas hetkeks. Ta ei tahtnud minna oma tuppa. Ta ootas imet. Ta uskus, et uks salaja taga avatakse, paar pehmet kätt haaravad ta kaela ümbert kinni ja keegi lausub:

— Andesta, et tegin sulle haiget.

Ent seda ei juhtund. Kõik oli nagu enne, naabri juures nuttis laps, teisel kolistas keegi nõudega, tänavalt kuuldus rõõmsat kuljuste-tilinat.

Väsinult ja tüdinult astus ta oma tühja tuppa tagasi.

Eduard Viiralt

Tema 40 a. sünnipäevaks

Eduard Viiralt, meie nimekaim kunstnik, sai 40-aastaseks. Tema looming on nii suur ja sisukas, et meil kõigil on rõõmustav põhjus sel puhul tema isikut ja tegevust meele tuletada. Ta on kaua aastaid olnud meist eemal ja pole ei ise ei ka oma loominguga saanud olla meile lähedane sel määral, kui see oleks soovitav meie vaimuelu arenemisele. Katsume siis käesoleva kirjutuse abil temaga tutvuda lähemalt.

Eduard Viiralt sündis 18. märtsil a. 1898 Peterburi kubermangus, kus ta isa teenis mõisaametnikuna. 1909. a. Viiraltite perekond tuli tagasi Eestisse, kuna isa sai koha Koeru kihelkonnas Varangu mõisas.

1915. a. Eduard lõpetas algkooli ja tuli Tallinna, kus ta vanemate kavatsuste järgi pidi valmistuma kantseleiametniku elukutsele. Poissi see ei rahuldanud aga sugugi ja kunstniku andetungid viisid ta Riigi Kunsttööstuskooli, kus ta õppis silmapaistva edukusega. Kui tuli Vabadussõda, läks ta II soomusrongile ja võttis osa mitmest lahingust, kuuludes dessantkompaniisse. Noilt võitluspäevilt on säilinud E. Viiralti huvitav märkmik-päevik.

Eduard Viiralti kunstioskus arenes kiiresti ja kui 1919. a. suvel Haridusministeeriumi korraldusel Tallinnas oli eesti kunsti esimene ülevaatenäitus, esines ta seal oma teostega. 1919. a. sügisel Viiralt tuli Tartu ja hakkas õppima Pallase kunstikoolis. Ta valis oma pealaks skulptuuri ja töötas A. Starkoppi ateljees.

Kes mäletavad Pallase kunstinäitusi vabariigi esimestel aastatel, mäletavad ka Viiralti õpingu-aja skulptuurteoste väljapanekuid.

Ilmselt võis märgata, et skulptuur ei rahuldanud noort kunstnikku, sest ta tegeles kogu aeg erilise hoolega ka graafika mitmesuguste tehnikatega. Kui ta a. 1922—23 Pallase toetusel õppis Dresdeni akadeemias prof. S. Verner'i juhatusel skulptuuri, siis ei jätnud ta ka seal graafikat unarusse ja sellest ajast on tema toodangus väga palju kivitrukki, etsinguid, sõe-jooniseid, külmnöela jne. Mainimisväärsed Dresdenist tohiksid olla kivitrukid lõvidest, jõehobustest, kaameleist, mis siin näitustel äratasid palju tähelepanu. Skulptuurteosteist a. 1922 märgime Konrad Mäe portree (pronks) ja Kristjan Tedre büsti (betoon).

Saabunud tagasi kodumaale ja töötanud veel graafika aladel, lõpetas Viiralt Pallase graafikaosakonna. Ta võimed sel alal olid nii tugevad, et teda kutsuti kohe Pallase graafika-õpetajaks. Sellele kohale jäi ta 1925. a. sügiseni ja siirdus siis Pariisi, kus ta teotseb praegu vabakunstnikuna, ilma et selle pika ajavahemiku kestel kodumaad oleks korraiski külastanud.

Eduard Viiralti elu Pariisis ei olnud paljude aastate kestel kerge. Pariis otse kubiseb kunstnikest, kes sinna kokku valguvad kogu maailmast. Viiralt oli rahata ja ta seisukord polnud kindlustatud millegagi. Ta oli kui kübe, jäetud kõlkuma keset mühisevat inimmerd, mille lained matavad tuhanded üksikud, kelledel ei ole jõudu end hoida pinnal. Viiraltil oli mehesit-

Vana naine

Tušijoonis, 1918

Suurus 28x21 sm

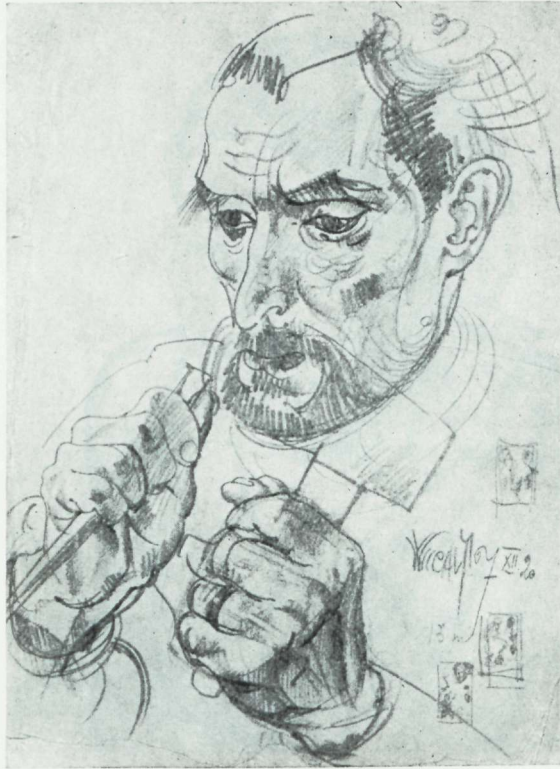
kust, väsimatut tahet, ja virtuositeeti ja andeomadusi, mis tunglesid ja surusid, kuni ta nüüd koha on pärinud Euroopa suurimate kunstnike reas ja Pariisi inimurru rabelemine teda enam ei suuda mätta, vaid peatub ja imetleb.

Eduard Viiralt esines Pariisis juba 1927. a. iseseisva näitusega, mis tõi temale kunstiringkondade tähelepanu. Samal aastal valiti ta *Salon d'Automne'i* liikmeks, mis tõi palju kergendusi loovaks tegevuseks ja populaarsuseks. Nüüd ta esines ühtsoodu kunstisalongides ja mitmesugustel erinäitustel. Ühtlasi hoidis ta pidevat sidet ka kodumaa kunstieluga ja esines peaaegu kõigil eesti ülevaatenäitustel ja ühtlasi ka Pallase näitustel, sest ta kuulub tänaseni Pallase liikmeskonda.

Näitusi, kus Viiralt on esinenud, on raske loetella nende suure arvu pärast. Kuid mainime neist tähtsamad.

Haridusministeeriumi ja Kunsti Sihtkapitali Valitsuse poolt korraldatud eesti kunstinäitustest Riias (1926 ja 1937), Helsingis (1929), Pariisis (1929), Berliinis (1930), Moskvas (1935) ja Kaunases (1937) võttis Viiralt osa. Samuti ei puudunud ta Prahast (1933), kui meie poolt seal korraldati eesti graafika näitus.

Erinäitusi on Viiralt loominguks korraldatud Pariisis (1927, 28, 30 ja 31), Philadelphias (1928), Strasbourgis (1931), Amsterdamis (1935) ja Tallinnas ning Tartus (1936). Viimased kaks näitust, kus esitati ligi 350 Viiralti teost aastatest 1915—1936, andsid kodumaalastele esmakordselt täielikuma ülevaate oma tüsedaima kunstniku loominguks ja selle arengust. See ülevaatenäitus mõningate muudatuste ja täiendustega viidi ka Helsingi (1937).

Kiviraiuja

Pliiatstijoonis. 1920

Suurus 30,5×23 sm

Märgime siin veel Viiralti osavõttu rahvusvahelistest puugravüüri näitustest Pariisis (1928), Marseilles (1933), Varssavis (1933 ja 1936), Krakovis (1933). Samuti rahvusvahelised gravüüri näitused Ameerika Ühendriikides (Zennes 1928, Clevelandis 1935, Chicagos 1936) ja Brüsselis (1935).

Viiralti viimaseid tähelepanuväärivaid esimesi välismaal oli Viinis 1937. a., kuhu ta austelaste poolt oli kutsutud ainsa külalisena. Viiraltit austati seal kuldaurahaga ja tema 21 väljapanekust osteti 13.

Olgu siin üteldud, et Viiralti töö on kõikjal äratanud suurt tähelepanu ja teda on palju-palju kordi väga paljude kunstnike poolt õnniteldud ja hinnatud kui täiuslikku graafikameistrit ja sügavahingelist, isikupärast ja suurt

loojat, kellega on raske kõrvutada kedagi teist tänapäeva kunstnikest.

Eduard Viiralt ei ole enam neid mehi, kellel on raske leida ostjaskonda oma loomingule. Ta tööde enamik on laiali Euroopas paljude kunstikogujate erakogudes ja samuti on muuseumid ta loomingust huvitatud. Ka eesti seltskonnas tunatakse viimaseil aastail huvi ta tööde vastu ja eesti muuseumid samuti on temalt ühteist omandanud.

Viiralti vanemad olid kehvad inimesed, kes pidid ülalpidamist hankima raske ja vähetasutava tööga. On mõistetav, et nemad kuigi palju ei saanud oma poja annete arendamisele olla aineliselt toeks. Nad olid aga Eduardile kodust kaasa annud tubli tervise, vaikselt endasse kiindunud tahtejõu ja selle jumaliku sädeme, mis suuri inimesi eraldab hulkadest. Tema kadu-

Palvetaja tütarlaps

Pliütsijoonis, 1921

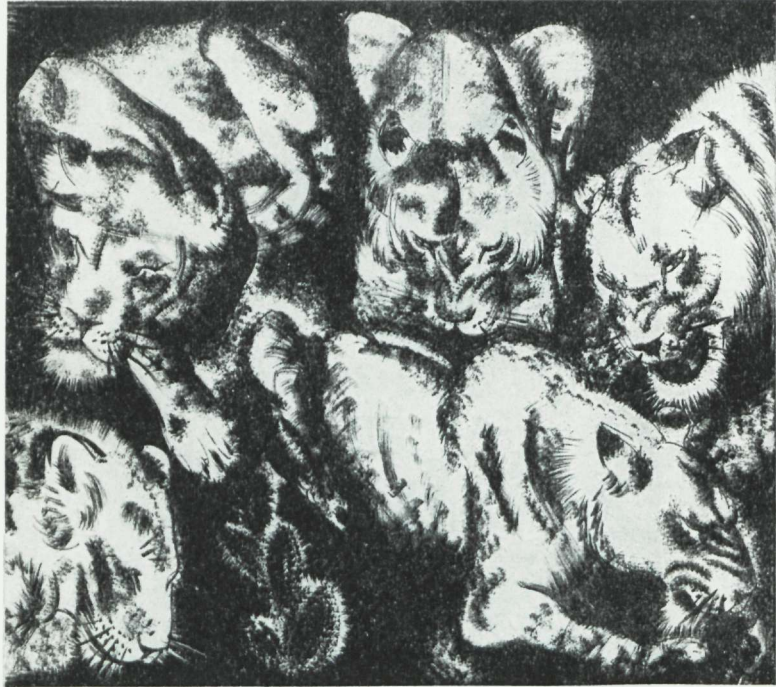
Suurus 32,5×24 sm

nud isa tunti kui sügavusklikku inimest, kes uskus vaid jumala abisse ega annud inimlikele egoistlikele soovidele mingit tähtsust. Kuid üks aimus olevat temas alati olnud eevil, — et tema pojast saab kord mees, kellest rahvad kõnelevad! Kui vana Viiralt mõne aasta eest sulges oma silmad, võis ta olla rahul, sest ta sai kuulda oma salajase unistuse täitumisest.

E. Viiralt on haruldase keelteandega inimene. Kodus oli ta juba lapsepõlves omandanud eesti, vene ja saksa keele. Nüüd valdab ta prantsuse keelt ja lugemiseks inglise, itaalia ja hispaania keelt. Kes tunnevad Viiraltit isiklikult, teavad, et ta on loomult enam kui sõnaaher, ta võib tundide viisi kuulutada teiste juttu ja napilt vaid vastata, kui keegi küsib temalt midagi. Seepärast — kas ei ole imeteldav ta suur keelteoskus? Kuid ega keeled ole vaid selleks,

et peab väga palju kõnelema. Keeled on side- med ja vahendid, mille abil me saame osa rahvaste mõtete- ja tunneteväärtusist ja mis võimaldavad meil endid kergemini kasvatada väärikaiks elumõistjajaks avaras, rahvusvaheliselt kultuurses ulatuses. Eduard Viiralt kõneleb vähe, aga loeb väga palju, ja me peame arvama, et siin on üks võtmeid selle mõistmiseks, miks ta looming on jõudnud kohalikkuse piiratudest väljapoole, üldinimlike väärtuste juure.

Eduard Viiraltit on imeteldud ta omaaegse bahhuskultusliku boheemluse pärast, sest väikehangelise väikekodaniku elumõistmisse ja eluseadmisse ei või mahtuda kõige vähematki, mis pole aegsasti mõõdukalt ette mõteldud tasakaalukaks äraelamiseks. Kunsti- kui tundmusinimesed suhtuvad elule enamasti ikka teisiti: nad ei sea elule ei mõistlikkuse ega ebamõistlik-

Lõvid

Kivitrükk. 1922

Suurus 44,5×50 sm

kuse raame, nad elavad elu, haaravad elu järele ja lasevad elult endid haarata, ei suiguta tunge, kirgi, elurõõmu, ei ahasta, ei ehmu ega ole milleski nii väga põhimõttelised, sest põhimõtted ja ettenägelikkuse mõõdukus hoiavad eemale nii elu sügavuste umbtühnikuist kui ka elu kõrguste kaunidustest. Nemad vajavad elu tundmist, aga see tundmine on võimalik vaid mõningate tundmuste põlemise kaudu.

Meie kunstiringkondadele on teada, et Viiralt a. 1925 kaudu aega tahtis Pariisi poole minema saada, aga mitmete-setmete boheemlike vempude pärast kuidagi ei saanud minema. Ta ei murdnud seepärast meelt, vaid rahustus üsna lakooniliselt: halb vemp jah, aga egas see ei murra mind, mulle oli see vaid heaks elamuseks! Kui Visnapuu võis petrooniuslikus elurõõmus keskööl Narva tänavail väntorelil serenaade mängida, siis polnud sellest laulikuhingele mingit paha; nii on boheemlus südame avamiseks ja südameisse nägemiseks vajalinegi

loovaile talentidele, olgu küll, et seda boheemlust ei tule propageerida lihtseile, häile kodanikele.

Eduard Viiralti nooruspäevade boheemlus õpetas teda nägema neid inimhinge omadusi ja avaldusi, mis on kohutavad ja hellad kõrvuti, patused ja süütud ühelhoobil. Ta geenius ongi just neid tundmuste käärimisi jäädvustanud kõige rabavana kollitusena.

Viimaseil aastail — pärast rasket haigust a. 1933 sündis Viiraltis sügav murrang: ta on nüüd karsklane täiskarskuse ulatuses, suitsetab aga palju, loeb palju ja on siirdunud tundmuslikelt teemadelt rohkem mõttelistele ja kargetele teemadele. Märkigem, et puulõige „Absindijoojad“ on valminud kui tagasikohkumine kõigest endisest just sellel murranguaastal (1933).

Praegu Viiralt on heas tervises ja parimas töömeeleolus. Kõneldakse, et ta tahtvat korraks tulla kodumaadki külastama, kuid kunas ja kauaks, ei ole teada.

Ema lapsega

Värril. puulõige. 1925

Suurus 34×33 sm

2

Kui vaatleme ja hindame mõnd kunstiteost, siis puutuvad kõigile kiiresti silma eeltingimuseks heaks teoseks — kunstniku oskus ja tehnilised võimed ülesannete teostamisel. Sest mis aitab kunstiliselt õnneliku objekti valik, huvitavaimigi fantaasia või kõige sügavahingelisem tunduste tegevus kunstniku vaimukäärimistes, kui tal puudub oskus kõige selle realiseerimiseks oma teoses.

Üteldakse, et igas inimeses on natukene kunstnikku kunstiliste elamuste seisukohalt, kuid ometigi nad ei saa olla kunstnikkeks, sest neil puuduvad võimed nende elamuste kunstiteoslikuks väljendamiseks. Samuti on sügava vaimueluga kunstnikke, kes siiski ei päri erilist seisukohta kunstielus seepärast, et käsi ei suuda

küpse täiuslikkuses seda edasi anda, mis kujutluses on valminud.

Mitterealistid, sümbolistid, ekspressionistid jne. tõttasid omamoodi veenvalt seletama, et kunst pole objektiivse maailma kopeerimine ja kunstniku oskus ei vajavatki ülitäpsuse võimet. Selles peitub tööde kahepalgeliselt: kunst ei vaja objektiivse maailma kopeerimist, aga ta vajab kindlasti loominguprotsessi esimese järgu — vaimus ja fantaasias valminud elamuste ja kujude täiuslikku edasiandmist loominguprotsessi teises järgus — teostamises kunstitööks. Seepärast suure fantaasialennuga ja mõttesügavustega kunstnik võib kujuneda küpseks meistriks vaid realismi täiusliku valitsemise kaudu, ja ta pole siis enam ebarealist oma oskuse puudulikkusest, vaid rea-

Natüürmort

Kolor. puulõige. 1926

Suurus 26,5×20 sm

lismi äravõitmise ja realismi kaugematesse irrealiteetidesse siirdumise tõttu.

Kui meie sellelt seisukohalt vaatleme Viiraltit, siis näeme, et ta tehnilised võimed on arenenud üllatuslikkuseni. Ta oli selle vajadusest teadlik juba nooruspäevil ja pingutas järelejätmalt, et käsi oleks eeskujulikuks käsuteostajaks ta vaimsetele tahetele.

Me näeme Viiraltit noorusaastate õppetöös hoolsat püüdmist, võimalikult täpselt edasi anda kõike, mis objektis on olnud. Viiralt tegeles varem ka skulptuuriga — minu arusaamise järgi vist küll peamiselt selleks, et sügavamale tungida vormide reaalsesse plastikasse, milleta pole küpsus mõeldav ka maalil ja joonisel. Ta stilisatsioon hoidis end seoses tõelisusega.

Oskuse osatähtsuse tunnustamine kunstilises loomingu ja pidev vaevaküllane studiumi-

töö selle kõige saavutamiseks on nüüd Viiraltile annud meistri virtuositeedi, mis ei kõhele ega koba, vaid mis kindla käega talletab oma vaimusünnitused suurlöökidest kuni peenimate vibratsioonideni.

Toome selle kinnitamiseks mõningaid kunstiarvustuslikke märkmeid, nii kodu- kui välismaisi.

R. P a r i s ütleb, et „juba varakult oli ta tehniliste harrastuste mitmekesisusele graafikas seltsinud väljakujunenud joonistuskindlus. Teadlik joone ja kogu joonistuse valitsemine on kujutavas kunstis teotsejaile üldse — ja graafikas eriti eeltingimusi. Ning Viiraltile on omane joonistusliku elemendi üllatav valitsemine. Kuid Viiraltit joonistuslikule kindlusele on töö arenedes lisandunud ka väljakujunenud jõuline vormitunnetus. Seda,

mida ta suudab pakkuda graafikas vormi mõ-
jude suhtes, leiame vaid parimate kujurite loo-
mings. Võimalik, et ta vormitunnetuslik rik-
kus on põhjustanudki loobumise erakordse edu-
ga alustatud tööst skulptuuris, kuna graafiline
ala võimaldab kiiremini väljendada oma vormi-
nägemuste elamusküllust.“ (E. Viiralti ülevaa-
tenäituse kataloog 1936).

Hollandi ajakirjanduse sõnavõttud nimetavad
teda suurimaks meie aja meistriks. Nii näit.:
„...ta tööd küünevad täie geniaalsuseni. Nad
väärivad tähelepanu kahel põhjusel: tehniliselt
täiuselt, oma ala põhjalikult tundmiselt ja sel-
lele lisanduvat mõõtmatult fantaasialt, mis ula-
tub õrnusest kuni piinatu deemonlikkuseni.“
(Dje Tijd — Avonblad 11. XII 35).

Rääkides Viiralti kunstnikuvõimetest ja
meistrivirtuositeedist, B a s i l B u r d e t t ütleb
muu hulgas: „Pole võimatu, et graafikaajaloo-
lased on Eestit lubamatult ignoreerinud... Iga-
tahes eesti graafika kui säärane nähtavasti ei
ole jätnud jälgi graafikakunsti annuaalidesse...
Ühte aga võib ütelda küllaldase kindlusega: eesti
graafika on nüüd teinud kindlakujulise ja tähtsa
lisandi kunstile kui tervikule.“ (The Print Col-
lector's Quarterly nr. 2, 1936). Samuti hindab
teda prantslane Pierre Mornand: „Viiraltis
leiame südametunnistuskult tähelepaneliku ja
üksikasjaliku kunstniku. See õilis täpsuse hool
on talle annud tehniliselt võrratu täiuslikkuse“
(Le Courrier graphique nr. 2, 1937). Ja pariis-
lane Nesto Jacometti lausub hüüatades: „Viiral-
til tuleb andestada oma ajastu nii palju vile-
said valemestrite käperdised värvilise graviüri
alal, kui ta tahab võrrelda teiste töid omadega.
Milline graveeri-ja on peale tema saavutanud ni-
isuguse absoluutse akordi joonte ja tooni alal?
Me näeme Viiraltis kunstnikku, kes hoolimata
oma noorusest oma töödes on küps ja võimas
ja teda võib täie õigusega lugeda meie aja suu-
rimate meistrite hulka. Mis võimaldab selle?
Tagasihoidliku, lihtse inimesena hoidub ta
eemale kunstibörsidest ja laatadest, kus hinna-
takse mõõdukaid kunstivoolude esindusi“ (Nesto
Jacometti: Têtes de Montparnasse, 1933).

Ed. Viiralti kunstilist oskust iseloomustab
tema sisemise võime kõrval graafiliste eri teh-
nikate erakordne rikkus. Ta harrastab
ühesuguse virtuoslikkusega pliiaatsit, sütt, tušši;
ta esineb puulõikes, linoollõikes, kivi- ja vask-

uurendis, kuivnõelas, etsinguis, akvatintas, ver-
nis-mou's, monotüüpias. „Ja kui siis vaadelda
neid lehti endid ja näha, et Viiralt nende teos-
tamisel pole piirdunud kõigi nende tehnikate
käsitusega ainult puhtal kujul, n. ü. klassikali-
sel või akadeemilisel kujul, vaid et ta neid segab
ja mitmekesistab, et ta väsimatult katsetab uute
nüansside leidmiseks, muutes üksikud tehnikad
sel kombel paindumaks ja pigistades neist
välja nende viimased mõeldavad võimalused,
siis tahtmatult peab tekkima kujutlus Viiraltist
kui otse fanaatilise töömehe.“ (H. Kompus,
„Päevaleht“ nr. 66, 1936). Nii tarvitab ta ülla-
tuslikult isegi linooli sügavtrükkiks oma „Ma-
donna peas“ (1929)!

„Viiralti kui autodidakt-graafiku otsingud
viisid teda loomulikult maestrote lähemale uuri-
misele, eriti Rembrandti juure, kelle etsinguis
ja kuivnõelatöis ta on leidnud tegelikult kogu
selle tehniliste vahendite rikkuse, mida ta kasutab
täielise meisterlikkusega... Iseõppinud
graafikule teeb arusaadavalt tehnika alati mur-
ret ja Viiralt on tegelikult uurinud iga repro-
dutseerimisvahendit... Iseseisvad uurimused on
toonud praktikasse individuaalsuse variante,
millest mõnel võib olla üldine väärtus, nagu
tema vasegravüüri meetodil, mille abil ta ühel
ainsal plaadil saavutab kahe värvi mulje.“ (B.
Burdett. Ajakiri ülal märgitud.)

Mis on veel omane Viiralti graafika välisele
iseloomule? Me näeme, et Viiralt pole kunagi
püüdnud olla maalija, aga ta graafikas ilmnevad
tugevad maalilisuse tendentsid. Kuigi näeme
temalt üsna palju tüübilist musta-valget joone
toonitamises, siis ta ometi mitmesuguste nüans-
side saamiseks sageli loobub joonest ja asendab
selle täppimisega või aga tegeleb graafika teh-
nikate koloreerimisega. See kõik toob ta teo-
seisse erimeeleolulist pehmust, kargust, kirglik-
kust, süngust, vastavalt temaatikale. Siit mõis-
tame ka ta indu värvilisele monotüüpiale. Ko-
dumaal leidub neid vähe, aga seda rohkem on
neid Pariisis ja mujal üksikute erakätes.

Viiralti graafika kalduvus maalilisusele ja
selle üllatuslikult rikas teostumine igasugustes
tehnikates on ta teinud imetlusobjektiks ka
suurtes kunstisentrumites, kus välismaa ajakir-
jade sõnavõttude järgi vaevalt olevat võimalik
kedagi temaga kõrvutada.

Illustratsioon

A. Puškini poemile „La Gabrielide“.

Vasegravüür. 1928.

Suurus 14×10 sm

3

Mis on Viiralt loomingu sisuks ja millises stiilis esineb see sisu?

Kes on saanud lähemalt tutvuda ta haruldast rohke produktsiooniga, võiksid vastata, et ta looming haarab endasse kõike, ja mitte ühes, vaid mitmes stiilis. Ta on sekka realist parimas mõttes (portreed ja kasvõi näiteks fantastiliste kujude väljatoomine „Põrgus“ jne.); tal on ühtlasi tugevaid impressionismi sugemeid; ta on ekspressiivne üllatuslikkuseni ja annab elemente konstruktivismist. Ta väljendab kõrvuti-käivalt klassikalist kaunidust, renessanslikku tõhusust, ekspressiivsuse pinget närvilisuseeni. Ta noot on mitmekesine — ilu saledusest kuni groteskse ironiani. Objektivse maailma vaatlemi-

selt ta elamuste närvilisus tuiskleb ja tungleb fantastikasse selle üliirratsionaalsusega, kus kibestunud, piinatud, nägemushullunud, hirmunud meeleolud pingutuvad millegi muu poole. Ta on siis hoopis väljas siit maailmast ja ta karikeeriv ironia on ühenduses mingi moraliseeriva meeleliigutusega. Nende sünguste kõrval taotleb ta helluse graatsiat puht ilu ülevuses või headuse lihtsimeelsuses. Hingeelu näeb ta kõiges ulatuses, süütuse idüllist kuni mustuse sünguseeni.

Küiksime, millisesse kunstivoolu peaksime ta arvama, siis ei saaks vastata, sest ta vaim on suurem, kui et mahuks mõne üksiku vooluomaduse raamidesse. Tal leidub klassikat, realismi, stiliseeritud naturalismi, impressionismi, eks-

Värvil. monotüüpia, 1930

Vanamees kassiga

Suurus 50×46 sm

pressionismi sugemeid. Ta on isiksus ja maailm enda ette, mis liidab suure inimvaimu kõiki varjundeid ülirikkalikuks tervikuks.

Me võime olla tunnistajaiks, et pariislasel Nesto Jacomettil on õigus, kui ta kirjutab, et Viiralt „on mees, kelle vaim on alati ilu jahil. Neelanud Hollandi viljakaid õpetusi, Flaami ja Itaalia primitiive, on ta sest saadik Prantsusmaa suurte meistrite jälgedes arendanud o m a e n d a loovat vaimu.“ Ja kui Jacometti küsib, et kas Viiraltit ei võinud ähvardada oht langeda moelainete vormelitesse või akadeemilistesse järeleaimamistesse, siis ta vastab ühtlasi, et Viiralti vaimu tundelisus, analüüsikindlus, suurepärase tasakaal, teatud sensualism, närviline joonistamisanne ja võimas tehnika ei lase tal laskuda sellasesse piiratusse (Têtes de Montparnasse).

Kõigele vaatamata tundub, et Viiralti isikupärasuses on kõige rohkem ekspressionistlike momente, sest ta loomingu enamikku kannavad tugeva tungleva erutusega siseelamused ja väljakaldumised objektiivsuse taotlusist.

Kui püüame vaadelda seda nähet teatud empiirikaga ja arvesse võtame Viiralti arenemiskäigu loogika, siis võime tema kujunemise jagada isegi mõningasse järku, olgu küll, et need järgud ei ole kuigi kindlate piiridega.

Ajal, kui ta noore õpilasena teotses Tallinnas (1915—1919), kujutab ta peamiselt objektiivset maailma. Ta joonistab mitmesuguseid päid ja figuure, puid ja maju. Ta on realist ja huvitatud pindade plastikast nägudel ning looduse varjundeist elupiltide ümbruses. Võrdselt meeldivad talle inimesed, loomad, loodus. Kuid miski

Suitsetaja

Värvil, monotüüpia. 1932

Suurus 45X35 sm

muu tungleb temas ka. Olen näinud Riigi Kunsttööstuskooli õpilaste omavahelist käsitsi valmistatud albumit „Noorus“ 1916—18. Viiralt on selles kaasa töötanud. Ta on kirjutanud isegi proosaluulet *m e r e s t*, selle rahust ja selle tormidest. Sinna juure on ta annud illustratsiooni, kus naine seisab tormisel rannal tuule tõmmetes. Mulle tundub, et vahutavate lainete ja naise mõtiskelu vahekorras on neid hingeheitlusi, mis avalduvad Viiralti meheea vaimusügavustes. Samuti näeme nukruse kajastusi teises illustratsioonis, mille ta on teinud Karlsbergi Hilda „määndide jutustamisele“. Riigi Kunsttööstuskool, kes harrastab mingit naiivselt magusat muinasjutu-stilisatsiooni rahvariide muustritega, on seal stiililiselt muidugi omane ka Viiraltile.

Muide, kodusemais tingimuses Viiralt kaldus tusedasse realismi. Nii olen näinud ta esimest koduste vahenditega valmistatud külmnõela tulemust a. 1917. See on „Talu tare“ tõhusate, mehiste joontega. Viiralti erinäituse Soomes käies leidsid soomlased selles rembrandtlikke omadusi.

Viiralt oli siis veel, nii ütelda, noor, süütu külapoiss, kes maalt linna tulnuna kõigeiks oli vastuvõtlik õppimise mõttes ja kelle oma impulsid, kired, meeolud veel eksitama ei kipunud objektiivse ümbruse kauneid tähelepanuväärsusi. Ta oli veel ammutaja, mitte jagaja.

Vabadussõda paiskas noore poisi ellu, mis ei olnud mitte enam vaatlemiseks, vaid tegevuseks, mis poisikesegi teevad meheks, iseseisvaks paljudes küsimustes, ja mis juhivad tähelepanu

inimkirgedele, julmusele, kurbusele, kohutavusele. Viiralt suitsetas, hakkas jooma, löi lahinguid ja elu avanes ta silmadele hoopis teisiti. Ta instinktide potentsiaalised liigatusid ja me näeme teda varsti uutes väljendustungides. Ka kunstikool Pallas, kuhu ta asus õppima, tõi talle hoopis uue ümbruse uute meeleoludega, uute tungidega. Ta teostesse tuleb nägemise kõrvale palju tundmist, suhtumist, mõtlemist. Ta ei vaatle enam ainult, ta väljendab ühtlasi oma huvisid ja suhtumisi välisasjusse. Ta pliiats töötab osavalt.

Tartus oli tol ajal moeasjaks tundmuste ülepaiskumine kirjanduslikes liikumises, kired manifesteeriti valla armatsemisele, erootikale ja lihatsemisele kuulutati privileege ühiskondlike kasinusvooruste ees. Isegi muidu loomult üsnaltalsad nooreestlased võtsid sekka elumaitsete ilmeid ja uusromantika esteeditsemist niisutati „ilme võtmiseks“ meeleliste essentsidega. Ka kogu ühiskond oli haaratud elumaitsemise uimast.

Pallases olid siis õpetajaiks M. Zeller, G. Kind ja A. Vabbe, kelle tundetungid ses mõttes vägagi kooskõlalised olid. Meie mõistame, et Viiralt oma suuresammulise ja hoolsa õppetöö kõrval kõigest sellest sai ergutavat toitu neile omadusele, mis temaski olid küpseks saanud noor-mehelikuks elurõõmuks. Me näeme, et ta loomingu tungide teiste omaduste kõrval kerkib esile erootiline, meeleline, tugevamas ulatuses liheline moment, mis iseloomustab ja kannab suurt osa ta loomingust ja on paljudeks aastateks ta huvide, elamuste, ironia, kurbuse, vallatuse, meeleheite, joobumuse ja tülgastuse ning elu virrvarri ja meeleparanduse keskprobleemiks. See kõik algas Pallase ajastul poolmaapoisilikult kerge uudishimutamisega, aja erootika-sangarite jäljendamisenäenda gladiatorliku tervise elurõõmust ja arenes aastate kestel sügavaimaks inimkirgede tumedate tagamaade tunnetusliku elutarkuse suursümfooniaks ta kujutatavas loomingus.

Kui Viiralt a. 1922—23 töötas Dresdenis, sai ta Berliinist ja Dresdenist lisa neile lainetavaile lihatsemisgrimassidele, mida väikene Tartu pakus ikkagi väikelinna pisikodanluse ja tudengielu mõõtuks. Ta tegeleb küll innukalt skulptuuriga, annab rea kargeid jooniseid lõvidest, jõehobustest jne., aga noot kõrtsi- ja armuelu

kujutamises muutub pingelisemaks. Hilisemal aastail Pariisis on ta kõrtsi ja lõbunaiste, joomarite, tõbiste, rändnäitlejate elust nii kaasa kistud, et kujutab neid oma töis küll reaalses, küll fantastilises miljöö. Liiderlikkus vahib vastu ta daami-portreedest. Kaardi- ja joomalaudade miljööd, suplejad, silindritega poolalasti naised mustades sukkades, jõllitavad pätielamud tülgastunud elanikega, himurate ilmetega daami-portreed ja naisaktid järgnevad ta toodangus üksteise järele. Ta kaldub ka oma isiklikus elus boheemlusse — muidu polekski võimalik olnud tungida selle viina ja kireuima tülgastuse madalusteni ja ka nende madaluste kunstilise iluni ning inimliku mõtestuseni ja mõttetuseni.

On palju pinnapealseid inimesi, kes oma kodanliku kasvatuse harjumustes võõrastavalt on suhtunud Viiralti loomingule sellele osale. Temas on nähtud just nagu kire-apostlit, kes oma lihatsevate teemadega võivat hukatust külvata loomulikku, tervese ellu, ja kitsarinnalised positiivsuse pooldajad on ta loomingule sellest osast püüdnud vaikida.

Sellane seisukoht osutub aga üsna ekslikuks. Sest tungides Viiralti lihatseva loomingu tuuma, näeme, et see pole trompeti-puhumine ega manifestatsioon elupõletamise hurmadele, vaid ironia nõrkusele, tühjuse näilisele sisukusele ja on moraliseerivgi elujõudude puhastamiseks.

Vaadelgem süvenemisega tema monotüüpiat „Vanamees kassiga“. Eks me näe, kuidas siin väljendub viibe tõele, et inimene on loomalik, aga loom on inimlik. Kes tahab süütut kargust, pöördugu loomade poole, kes tahab loomalikust, tungigu inimhinge tagakihtidesse. Kuid „tunne iseennast“ kui suur väärtus sobib ka kunsti ja nii peamegi vaatlema sellelaadilise loomingu põhiolemuse ehtsust.

Vaatleme, kuidas on Viiraltile suhtunud ses mõttes välismaine arvustus.

Inglane Basil Burdett kirjutab: „Viiralt on säilitanud oma põhjamaise tervikluse, romantilise ja idüllilise omaduse, mis tuli temaga kaasa lõunasse Balti mere äärest, isegi siis, kui ta osalt tõi ohvreid moodsele ironiale, ironiale, mida tema juures tõepoolest takistasid Montparnasse'i algaastate kogemused.“ Ja edasi: „need boheemlase eluaastad on leidnud vastava lüürilise väljenduse, nagu seda tõendavad

Absindijoojad

Paul Öige. 1933

Suurus 21,5×16 sm

sellaseid teoseid nagu „Absindijoojad“. Ükski boheemlase-elu harrastaja ei oleks seda loonud. See annab õudse autentse toonitamise tegelikkudest elamustest... kaksik silmaterade ujumine joomarite pärani avatud silmakoobastes annab harukordse ebareaalsuse tunde ja tekitab efekujutuse teisest dimensioonist, kuhu on pagenud napsitajad.“ (Ajakiri ülal juba nimetatud.)

Hollandlane Jan Engelman kirjutab: „Viiralt ei võlgne vähematki Pariisi koolile, tema on säilitanud omaenda joone ja kasutanud Pariisi vaid huvitava uurimusobjektina, inimkannatuste keskusena, nii põrgulisena, et see on kaotanud kõik inimliku. Etsingus „Põrgu“, milline omab plastilikkuse ja suure täiuslikkuse, antakse pilt paganlikust inimkonnast. Viiralt suudab tabada paganlikku meeoleolu, nii nagu

see esineb vahest Poe ja Baudelaire'i juures. Iga mask kannab omaenese pattu, taevast on suletud, lahutamatu needus valitseb kogu seda seltskonda. Keskel seisab massinimene, mees metallist, silmis hõõglambid, siseorganiteks rattad. Hirmsad suud, millest kasvavad välja teisele kujule ulatuvad käed, väikesed pead, mis puurivad välja läbi suure pea silmade — lõpmatu saatanlikkus, jube, kuid kõrgel kraadil haarav ja kaasakiskuv“ (De Tijd — Avonblad 11. XII 35).

Teine hollandlane kirjutab: „See kujude maailm, mida endas Viiralt kannab, koosneb nii psüühilisest sümbolist kui ka temas endas sisalduvaist vormest. Maailm, milles ta liigub, ulatub isegi allmaailma. Ta monstrumid on niivõrd mõjuvad, et nende tõepärasuses ei tahaks kahelda. Seejuures on Viiralt kujud oma olemuselt moraliseerivad.“ A. Puškini „La

Gabrielide'ile" tehtud õige meeleliste illustratsioonide kohta leiab sama autor, et „kujude meeleline graatsia omab veidi iroonilist varjundit“. (Dagblad de Gool-En Eemlander, 10. XII 35).

Soomes kirjutab A. Re: „Kui tahetakse lühidalt määratella Viiralti kunsti iseloomu, siis võib ütelda, et see on ekspressionism, ekspressionism peaaegu radikaalses ja tühtlasi ka isiklikus vormis. Ekspressionism on kunstisuund, mis õitses pärast Maailmasõda ja milles ränki pettumusi läbi elanud inimsugu näitas oma kannatusi, lootusetust ja saatanlikku pilget. On üteldud, et ekspressionism olevat vananenud suund, kuid ta pole seda enam. Need, kes seda räägivad, on moenarrid, kes ei mõista midagi, on pinnapealsed literaadid, kes arvavad, et kunst ei olevatki muud kui vorm. Ekspressionism kunstina on üldine hingesuund, mis ei sure iial. Eriti tänapäeval on ainet lõpmata... Suurem jagu ta töid — ja need ongi päris Viiralt ise — ilmuvad midagi ängistavat, midagi kohutavalt traagilist, ühe sõnaga sellast, millest purskab inimkonna tusk ja valu maailma meeletuse pärast.“ (Suom. Sosiaalidemkrf. nr. 29, 1937.).

Nestor Jacometti püüab Viiraltit mõista järgmiselt: „Ta pea pöördub närviliselt paremale ja vasakule nagu kotkas, keda kohutab tundmatu hääl. Ta hallid silmad prillide taga otsivad vormi tuhandele kummalisele mõttele, gallialik naeratus hingestab ta gladiatori pea kohta liiga õhukesi suunurki... Eraklik autodidakt, vaiki filosoof — niisugusena on ta end seganud rahva hulka, analüüsides selle hingelisi ja kehalisi vapustusi, luues kontakti kõigi inimelamustega. See on juba van Goghi ja Rembrandti ala, kus meditatsioon loob esprii, kus andekusest sündiv kunst ei vaja tühje literaarseid ega filosoofilisi eeltargutusi... Viiralt vihkab doktriini, tema ei jälgi ühtki programmi, kuid ta edeneb vasara löökidega, aetud oma dünaamilisest jõust. Kogu meie ajastu traagika, konvulsiivsus, grotesksus ja õudne komöödia kajastub ta töis. See deemonlik hullustuse mask, need liikumised täis rütmi, need hirmsad ja saatanlikud olevused — see kõik on ähvardav ja painav väljakutse inimdraamale... Tema piinatud ja julgetes nägemustes pääseb ahelaist valla ja keeb vahutades inimhinge võitmatu tung... Viiralti kunst on tulvil teravat elu,

milles reaalne seguneb unelmate võluga. Ei ole midagi, mis paneks Viiralti imestama. Ei ole selleks ka erootika ega alasti kirk. Heasüdamlikult ja iroonilise filosoofina ta parodeerib inimlikke nõrkusi... irvitab, naerab halastamatult neid monstrumeid, kes kunagi on olnud naised. See on sügav kahetsus kaduvuse ja elu illusioonide üle.“ (Têtes de Montparnasse).

Pierre Mornand iseloomustab Viiralti kirele kalduvat loomingut samuti mitte kui lihatseva elumehe mõnusat rõvetsemist: „Mõnikord aga tulevad tal kahe targasti joonistatud või graveeritud süütu pildi vahel nägemused ja fantasmagooriad ja hakkavad saatma kiiri. Pilt muutub mitte karikatuuriks, vaid selleks, mida keskaja meistrite moodi nimetame „moraalipeegliks“. Selles ja ainult selles võib avastada Viiralti talendi tõesti maagilist jõudu. Tema nägemus on õieti kahekordselt nähtud ja paljastab moraalse draama, mis hingestab inimolevust.“

Sel selgetnägijal kunstnikul on rohkem kui üks nägemus, ta näib olevat otse vallutatud nägemustest ja vaimudest. Ta näeb vaistlikult igas näos salajasi mõtteid ja kirgi, ta paljastab kehas elavaid kirgi ja tema käest on saanud nende süüdistavate nägemuste ustav tõlgitseja.

See on Viiralti geeniusse intiimse deemoni manifestatsioon, see on haarang, mis on teda vallanud kõiges, ta ei võigi enam näha teisiti. Vahel see on liha deemon, mis ärkab Viiralti nägemustest ja see deemon ongi kõige kardetavam, sest ta püüab oma ohvri visata häbematusesse ja tallatud radadele. Viiraltiga aga ei juhtu midagi sellast, ta näeb hämmastava spontaansusega ka lihalikkuses hinge sügavustesse ja see on nii geniaalne, et kõik vulgaarne madalus jääb kõrvale. Tema tark ja õrn kunst muudab jämeduse aristokraatse perversiteedi saatanlikkuseks isegi üksikasjus. Stseenid kujunevad kohutavaiks apokalüptilisteks hallutsinatsioonideks. Kujud sünnivad, koonduvad, hajuvad, moonutuvad nagu pörgulikus kaleidoskoobis.

Viiralt on osanud oma kunsti hoida hukatusliku ja väsitava intellektualismi eest. Tema kunstis ei räägi intellekt, vaid ülitundelisus ja moraal ning selles ta jälgib keskaja meistrite õilsat traditsiooni.“

Pierre Mornand tahaks näha, et Viiralt jääks endale ustavaks: „Madaluste kõrvale, mis on sama

E. VIIRALT

KABAREE

VASEGRAVÜÜR. 1931.

E. VIIRALT

PÕRGU

VASEGRAVÜÜR. 1932.

Neegripead

Külmõel, 1933

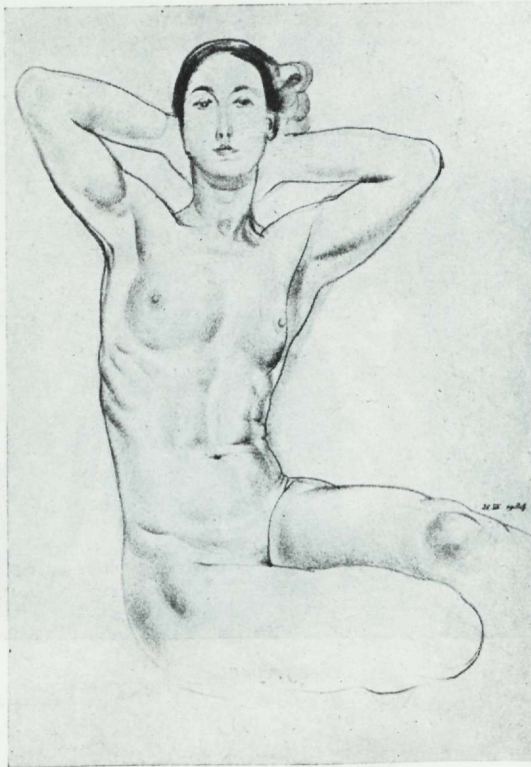
Suurus 38,2×45,5 sm

võimsad kui dramaatilised, Viiralt näeb ka hinge süütust. Viiralt näib väljuvat põrgust, et leida seda sinist taevast, mida seni veel pole keegi vääriliselt edasi annud Fra Angelico ajast alates. Otsigu, töötagu, joonistagu palju taevalikku, kuid ärgu end kaotagu jäädavalt siniste sügavuste vetesse, meenutagu vahel ka seda musta ja saatanlikku silma, mis nii liigutavalt lükkab ümber ja keerab peapeale kõik muu.

Aga ei tarvitse karta: nii markantse iseloomuga natuur kui Viiralt ei eksi õigelt teelt.

Kas ta tahab või mitte, grimassikujud eksivad alati tema taeva sinasse, nii puhas ka kui see ei oleks. Selle kunstniku ja inimese aju on kui eedenlik lahinguväli, kus peetakse inglite suurt võitlust ja ühel päeval võidetud ingel tõuseb jälle ausse. Samuti võib oodata rahust tundmata, et kerkivad ellu jälle omaaegsed saatanlikud stseenid. Jaam, kus Viiralt puhkab või kus ta tõmbab hinge tagasi, on möödunud seisukord, millest väljudes Viiralt geeniuse ärkamine töötab meile tuua uusi üllatusi.“ (Le Courrier graphique nr. 2, 1937).

Kui tõin siin pikemalt väljavõtteid välismaade arvustajailt Viiralti erootilise, lihalise, boheemliku ja elu jõledusi käsitleva saatanliku loomingu osa kohta, siis peamiselt selleks, et pinnaline väikekoodanlik ilusa ja kauni pildi otсимise maitsekallak ei jääks eksiarvamusele oma ainuõigusest, mis Viiraltis võiks näha mingit kahjurit suure elu suurtele igatsustele ja hinge ülevusele. Keskpärane inimõte on ühiskonnas domineeriv, aga selle lennud ei küüni ei süütuse sinitaeva kõrgustesse ega ka elu varjukülgede kohutavuste sügavustesse. See aga ei tähenda veel, et neid kõrgusi ja sügavusi ei oleks ja ei tähenda seda, et neisse ei tohiks tungida ka need, kellele on antud vastavad võimed ja julgus. Prohveteid on tõe ilu pärast ühiskonna keskpärasuse poolt hukatud samuti nagu tõetundjaid, kes inimhinge liha deemonideid kui õudusi on mananud inimeste silmade ette. „Tunne iseenast“ — on ülim tee elu suursugustamisele ja vaimu õilistamisele. Seepärast ärgem seadkem oma lähinägelisust mõõdupuuks suurtele nähe-tele!

Naisakt

Kolor. pliiatsijoonis, 1934

Suurus 56×44,5 sm

Kuid rahustagem kõiges: nii nagu renessansi jumaldatud suurmeistrid ühe ja sama käega, ühe ja sama kunstihingestusega maalisisid jumalaemasid ja kurtisaane, ingleid taeva puhtuses ja Tartarose piinasid ning deemonite irvitusi, nii ka Viiralti hingeäärimate rikkused näivad olevat ammutamatud ja ta üllatab oma teoseis meid kõigi vaimuvärvingutega kuni lapsehinge õrni- ma helluseni ja palvetaja ning imetleja südamepuhtuseni.

Tuletagem meele ta jooniseid, litosid jne. loomadest. Milline süütu, karge rõõm väljendub ta lõvide, tiigrite pehmes sõbralikus saleduses! Seda nägime ta Dresdeni ajastust, seda näeme ta kolme viimase aasta loomingus uuesti kordumas. Eks meie tunne kõik ta „Pühaõhtusööma- aega“ a. 1925, kus usuline hardumus väljendub koos tahtega seda usumeelt süvendada! (Muide,

Viiraltile ei meeldinud, et see teos reprodutseeriti ta Tallinnas ja Tartus korraldatud erinäi- tuse kataloogi a. 1936). Eks me kõik ole imetel- nud Viiralti hellust, millega ta oma lapsepae- joonistes on üllatanud kõige õrnamaid inimli- ke tundmusi! Tuletagem veel meele, kuidas ta oma portreedes mõistab esile manada inimeste reaalkujudest seda väarikust, mida keegi endas kannab oma paremikuna! Imetelgem klassika- list, puhast iluvõlu, mis on antud naisele kasvõi „Naisaktis“ (kolor. pliiatsijoon. 1934) ja eks ole ülimana üllas too looduslüürika, mis avaldub ta „Maastikus naisfiguuridega“ (verniss mou. 1934). Ja eks me imetle ka seda, kui veenvalt ta on kiindunud inimlikku heasüdamlusse oma „Neeg- ripeade“ lihtsemeelseis ilmeis.

Me nägime eespool avaldatud arvustuslikest väljavõttest, kuidas kunstitudjad on üksmeel-

Lapsed

Pliiatsijoonis. 1935

Suurus 35×60 sm

ses arvamises Viiralti vaimuulatuse avarusest, mis endasse võivat mahutada kõike — demonlikkusest kuni suurimate õrnusteni. Kui mõtleme sellele, et Viiralt on õrnuse- ja kurja-lilli annud vaheldumisi kõrvuti kogu aeg paarikümne aasta kestel, siis mõistame arvustajate sõnavõtude tõepärasust.

Ühele asjaolule ta loomingu sisu arengus tohiksime veel pöörata tähelepanu.

Vaimu ja hingehuvid võtavad ühele või teisele poole kallakuid koos inimese elueaga. Nooruspäevade kihk ja tulisus asenduvad vaiksemate rõõmude ja mõtteküsimustega, rahuga ja loobumisevägaga kõigest tuisklevast.

Mingit niisugust murrangut võime märgata ka Viiraltis ta viimase nelja aasta loomingu huvisuundades. Viiralt on just nagu hinge tagasi tõmbamas kõlgist neist piinavaist koledusist, mis teda vaevasid elu demonlikkuse keeristes ja nägemuste piinades. „Kabarees“, „Põrgus“ jne. Viiralt on peamise huvi juhtinud rahulikule kargusele nii aineis kui ka stiilitaotlusis.

Seda märgib ka Basil Burdett, ja sellele viitas, nagu lugesime, Pierre Mornand.

Esimene neist, mainides Viiralti rasket haigestumist, kirjutab: „Viiralti boheemlas-karjääri katkestas järsku füüsiline kriis, mis oleks võinud saada saatuslikuks.“

„Temale omase jõuga — ta omab vaikiva tahtereservi, mida võib leida vaid pühakuil — pööras ta selja boheemlusele, kuid mitte enne, kui boheemlus oli jätnud talle oma märgi ja annud ta nägemusile iroonilise pöörde, või vähemalt annud irooniale kindla koha ta loomingu.“ (The Print Collector's Quarterly nr. 2, 1936.). B. Burdett arvab, et näit. „Kabarees“ (1931) väljendubki midagi kahjatuslikku eelmiste aastate pärast. Me võiksime sellele juure lisada, et et-sing „Maalija“ (1931), kus kunstnik näo pöörab kõrvale himuraist ingleist, ning „Jutlustaja“ (1932), kes kutsub meelesparandusele, on sündinud hinge kitsikusest, mis ärevil oli nii paljude möödunud nõrkade silmapilkude pärast.

Eespool lugesime, et soome arvustaja Eduard Viiralti loomingu mitmekesisuses peab päris-viiraltlikuks seda osa, „millest purskab inimkonna tusk ja valu maailma meele-tuse pärast“. Mina isiklikult jagan sama arva-

mist. Seepärast nagu ei usuks ma Viiralti hingelaadi murrangusse sel määral, nagu näib soovivat Burdett. Minagi koos P. Mornandiga hellitan soovi, et Viiralt lõplikult ja viimseni ei sukelduks sinitaeva kargusesse ja ei loobuks oma vaimujõu maagilisemast osast.

Kui püüame olla igati objektiivsed, siis peame üksmeelselt tunnustama Viiralti vaimset gigantust. Me näeme kunstiniimese täissuurust, kes on toonud uusi rikkusi mitte ainult meie rahva, vaid kogu inimkonna kunstivaradesse.

Kui rahval on tungi uhke olla oma suurimatele poegadele, siis Eduard Viiralt on kahtlemata meie vaimujõu heledamaid tähti, mille sära rikastab meid ja ulatub kaugele, kaugele üle koduraja piiride imetluseks kõigile teistele. Eduard Viiralti tugev loov vaimne isiksus ei kustunud suure maailma kunstisuuruste mõjutuses, vaid ajas end sirgu kui isikupärane uusilmutus oma kunstilise ilu ja oma südame jõuga.

4

Kui Eduard Viiralt nüüd pühitseb oma 40. a. sünnipäeva ja kui tuletame meele, et ta on kodumaast eemal olnud ligi 13 aastat ja on eemal praegugi, siis küsime, kuidas õieti on lood kodumaa ja Viiralti vahekorraga?

Mulle on ikka tundunud, et see vahekord kodumaa poolelt ei ole olnud kaugeltki nii soe, nagu oleks loomulik oma parima poja vastu. Meie tähelepanu polnud kunagi ärkvel ja abivalmis, kui Viiralt kümnekond esimest aastat Pariisis üksinda ja tummalt heitles äraelamise viletsustega, oma hingekitskustega ning töövõitlusega, mis ta viis täismeistri virtuositeedini. Ta oli meie poolt peaaegu hüljatud ja meie ametlikeski kunstiringides kehitati jahedalt õlgu, et mis nüüd Viiralt, kes oma anded on viinud ainetele, millel meie kodumaisega polevat mingeid sidemeid! Vaadatagu läbi meie muuseumide kunstivarade nimekirjad, siis on kõigile selge, kui üksikõikne oli meie kunstikeskuste huvi ta rikkaliku toodangu vastu. Viiralti teoste arv ulatub sadadesse, nad on enamikus valmistatud tehnikais, mis annavad äratõmbeid, aga meie kunstikogudes leiduvad neist vaid mõned üksikud lehed. Meil puudub igasugune huvi, korraldus ja kontakt, et saaksime Viiraltist võimali-

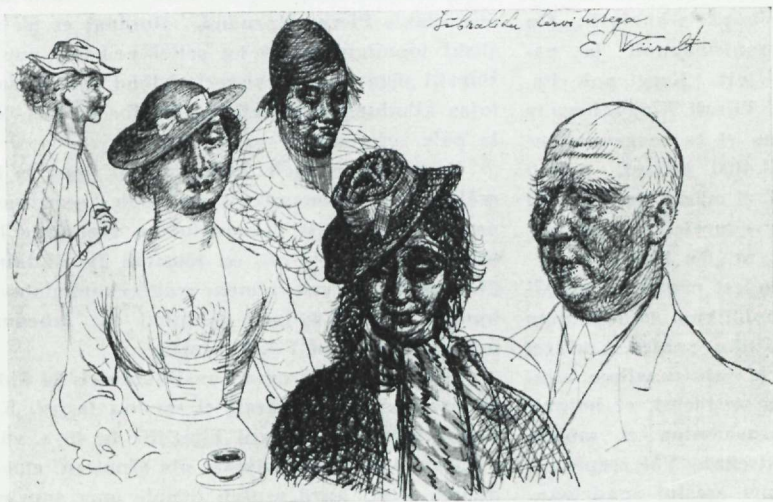
kult kõige täielikuma ülevaatekogu. Viiralti teoseid leidub kodumaal kõige vähem, kuna see aga hea kunstikultuuri ja kunstipoliitika juures peaks olema überpöördukt.

Huvi Viiralti teoste omandamiseks seltskonnas tõusis alles kahe, kolme aasta eest, kui välismailt hakkasid kostma avalikud hääled, et Eduard Viiralt kunstiparnassil on jõudnud kõrgele astmele.

Eriliselt kibe maik Viiralti asjus jäi meie kunstisõprade ringile siis, kui a. 1933 kõikjale imbus teateid, et Viiralt on raskesti haige ja võitleb võõrsil võitlust nii surmaga kui näljaga. Kuhu jäid siis kalli kodumaa appitõttamise ekspeditsioonid, mis oluaksid sooja südame juures samuti endastmõistetavad, nagu neid rahvad korraldavad kõrve- ja jäämerede uurijaile, sest Viiraltki oli üksinda maailmalinna võõras inimeses! See kõik jäi ära, sest seltskonna „rahvuslik“ aktsioon lainetas siis hoopis viljakama mure ümber: kas või kuidas Itaaliast Eestisse tuua Koidula tütart, kes kogu eluaeg muidu tarvilikuks polnud pidanud korraks läbi sõita sellelt maalt, kus ta ema oli sündinud! Meil oli veel teisigi tähtsamaid asju kui ühe andeka inimese suur loov talent.

Kui a. 1937 korraldati Viiralti teoste erinäitus Helsingis, siis kõige muu heatahtlikkuse hulgas ajaleht „Ilka“ (nr. 24, 1937) kirjutas järgmist: „Kui jälgime, kuidas Eesti kannab hoolt oma kunstniku esindamise eest, siis tuleb meele: kas Soomegi riik ei võiks endisest rohkem ses suhtes pidada silmas noori, paljutõotavaid andeid? Eesti on Viiralti suhtes meenutanud vanasõna: „meest mäel peab aitama“. Tõin selle väljavõtte, et näeksime, kuidas kaugus tõsiasju loortab teissuguseks. Kui meiegi seltskond, kes pole kunstieluga ja selle korraldamisega otseses seoses, Viiralti ja kodumaa vahekorra arvab olevat üsna korras, siis arvestatagu, et eemalolek küsimusest loortab tõsiasju teissuguseks.

Kui Viiralti teoste erinäitus laiemas ulatuses oli meie juures Tallinnas ja Tartus (1936), siis võisime panna tähele, kuidas tekkis mingi tagasihoidlikkus ta vastu. Kuskiitki immutati õhku viipeid, et Viiralt olevat nii pariisistunud, et kodumaaga polevat temal enam midagi ühist. Ja ta meelelised kallakud ning nägemuslikud haaranged elu kurjusesse olevat võõrastavad meie

Sulejoonis. 1935

Kohviku tüüpe

Suurus 13×20 sm

Pliiatsivisand. 1937.

Kassipoeg

Suurus 32 × 33,5 sm.

rahva hingele ning „rahvuslikule“ mõtlemisele. Hanno Kompus kirjutas siis päris kurjasti: „On üteldud, Viiralt olevat prantsustunud ja pariisistunud. See on tühi jutt. Keegi pole Pariisile reageerinud nii kui Viiralt. Ning sellega ta on jäänud Viiraltiks. Aga et ta reageeris, see näitab ainult ta kunstnikulist hellust. Ainult tuim ja andetu ei reageeri, ei märka ümbritsevat elu. Viiralt ergalt tõeluse-meelelt nõuda tuimust, on juhm.“ (Päeval. nr. 65, 1936.).

Arvustavatest sõnavõttudest nägime, et miskipärast ka seal oldi tagishoidlikum ta loomingu selle peamiselt viiraltliku suhtes, „millest purskab inimkonna tusk ja valu maailma meeletuse pärast.“ Miks? Kas seepärast, et hoiduti asjust, mida keskmine arusaamine ei mõista ehk pidada küllalt moraalseks? Või seepärast, et positiivsuse jõudu mõnel ajastul suudetakse näha vaid idealiseeritud ilus ning tõsielu häis eluavaldus? Kuidagi oli nii, et Viiraltilt otsiti innukalt neid momente, mis on õilsad,

klassikalised, karged, otsiti seda sinitaevast, millest rääkis Pierre Mornand. Muidugi ei jätud siiski toonitamata, et ka sellel teisel poolel Viiralt sügav karakteriseerimisjõud tekitab vaatajas kiindumust ja vallutab igaihe ka siis, kui ta pole vaimustatud vahenditult.

Ma arvan, et meie vaimukultuuri loov ja ka mõtlev osa on enamikult veel selles noorusastmes, kus huvid ja hinnangud on veel üsna lokaalsed ja kust Viiralt on tõusnud üle üldinimlikkusse ja kui erk inimene reageerinud ulatuslikumale. Sellest kõigest johtubki osa jahedust, mis on kodumaal Viiralt vastu.

Kuid egas meie oma kunstikultuuris ja üldse vaimses mõttes seepärast ei sammu tagasi. Kui ulatan siit nüüd Eduard Viiraltile ta 40 a. sünnipäeval käe tervitamiseks, siis kinnitan, et kodumaa siiski kord osutab temale oma suurima armastuse ja austab teda avameelselt just sellena, mis ta oma hingeelu koosseisult on tõeliselt.

Lind – eesti omakultuuri ja vaimsuse vapp^{*)}

estis Entsüklopeediast” loeme, et meie kolme lõukoeraga riigivapp erineb ainult vähe endise Eestimaa kubermangu vapist, mis omakorda (nagu ka Tallinna linna suur vapp) oli kujunenud Taani 13. sajandi riigivapist. Nõndasiis oleme valind oma vapi lihtsalt ajaloolise traditsiooni põhjal, mis on sanktsioneerind meile jõu ja võimu sümboliteks ikka edasi lõunamaised lõvid, keda elusalt me ise ainult tsirkuses vast oleme võind näha. Muidugi tunduks meile jõusümbolina põhjamaine karu nagu sobivam ja omasem (eks Karjala vabastamist taotlevad hõimuidealistid olegi valind metsise Karjala vapiks just aheldatud karu), — küsimus aga on ometi veel selles, kui võrd just jõu ja võimu ideaal on üldse vastav meie oma algupärasele elutundele ja mõtteviisile või on meie esivanemate maailmavaade läbi aastatuhandete lihvi kristalliseerind endale hoopis teistsuguseid ideaale, mida meil vääraks taotella edasi ka tulevikuski. Millised oleksid siis need meie põhitungide ja kalduvuste kui ka kogemuste kujundatud ideaalid ja kuidas neid vormida eestlaste omakultuuri ja vaimsust sümboliseerivaks vapiks?

Rida vappe ja võrdkujusid on võrsund lihtsalt geomeetrisest ornamendist

või loodusnähetest, nagu näit. idamaine ring või päikeseratas, kristluse rist või islami poolkuu, kommunistlik viisnurk või natslik haakrist. Nende jäljed ulatuvad kaugemale muinasaega ja tunneme eestigi vanavaras küllalt mitmesuguseid riste ja rõngaid oma rahvakunsti ornamentikas, peremärkides, uskumustes jne. Aga need on niivõrd rahvusvahelist laadi, et ei suuda enam tabada meie omapära iseloomustavaid jooni. Muidugi on ka elavast loodusest iga rahva loomingus rohkesti kajastusi, kuid ei saa ütelda, et näit. lilledest roos või tulp või liilia või lootos või mõni põhjamaisem lill meil nii erakordselt domineerivaks oleks pääsnud nagu mõne teise rahva omakultuuris. Isegi tamme, pärna, pihelga ja mõne muu puu erilisel „pühaks” pidamine on õpitud meil naaber-rahvalt, kuna meie endi algsema arusaama järgi kõik lilled ja puud ja kogu looduse eluavaldused üldse olid võrdselt tunnustatavad. Sellepärast ei ole meil algupäraseid jälgi ka mingi looma erilisel pühaks pidamisest, nagu seda nii mitme muu rahva usundis teame.

Mis ümbritsevas looduses meie esivanemate maailmavaate ja ellusuhtumise suundumist määravalt on mõjustand, oli kõige enam küll looduse suremine talvel ja uuestisünd — jah, just nimelt uuestisünd! — igavestikorduvaks öitsenguks kevadel, viljavalmimiseks su-

^{*)} Autori kirjaviis muutmata. Toim.

vel ja närtsimiseks sügisel. Selle seaduspärase nähte paratamatust kinnitavad veelgi mõjuvamaks mõned kummalised erinevused, millede selgitamisele tungitigi siis kui elumõistatuste ja surmasaladuste lahendamisele. Miks muu taimestik talvel „sureb“, kuna okaspuud „elavad“ igavesti haljad? Miks mõned loomad saavad talvel rahulikult magada, kuna teised peavad ikka ringi aelema? Kõige kummalisem aga — kuhu kaovad talveks suurelt osalt linnud, liati just meie armsad laululinnukesed, kuna ainult üht väikest osa linnuriigist talvelgi võime näha?

See on küsimus, mis meie esivanemate filosoofe läbi paljude põlvete mõtlema on kihutand ja mis meid, inimesi ja linde, hoopis erilisel on ligindand ja sindund. Imelikuna on tundund muistsel ajal juba puht välinegi paralleel: nagu inimestele valmistab ületalve-elamine küllalt raskusi, niisama paistab ka lindude man silma, kui lihavatena nad lahkuvad sügiseti siit ja kui kõhnadena nad tulevad kevadeti tagasi sealt teisalt. Ja nagu linnud igal kevadel sünnivad uuesti muna-st, niisama on meil laialt juurdund vana idamaine uskumus, et ka inimesed ja kogu maailm on sündind algselt munast, jah, et üldse loodus sünnib igal kevadel lumekatte otsekui muna-koore alt uuesti. Teame juba oma loomislaulust, kuidas sinisirje või pühapürje linnukene lendab meie koplisse ja valib siin kuldkollase põõsa pesapaigaks, muneb kolm muna, haub pojad ja seab need siis päikeseks, kuuks ja täheks taevasse. Teises laulus kirjeldatakse, kuidas leitud kanast kasvab aidasalves ehk „salmes“ ilus neiu, keda kutsutaksegi siis Salme-neiuks ja kellele tulevad kosja päike, kuu ja täht. Üsna üldine meie lauludes on ema hellitamine just haudujaks või kanakeseks ja noore neiu, eriti mõrsja, meelitamine sirgukeseks. Ja igivanu orientalseid motiive haudumise ja munast loomise kohta loeme ka oma tekkelugudes, mida Lääne-Euroopa põrmugi ei tunne:

Maailma loomisest.

Jumal olla ennast äkiste vee päält leidnud, pole muud kui lahve vesi olnud, ei puid ega rohtu, ei kivi ega mulda — olla maailma loonud kotka munast. Üks ilmatu suur kotkas olla kaa vee pääl rahutumalt alatasa, ühtepuhku senna ja tenna, edasi ja tagasi lendanud.

Sellsamal puhul oli ka üks liig vana ja tugev neitsit olnud, see olla 700 aastad käima pääl olnud. Viimaks olnud temal üks poeg vee pääl olles, kõveras põlved rõukus. Siis olla see rängata suur kotkas, mis alati ühest paigast tõise lendas, sinna juhtunud ja mune nud poisi rõukude vahele ühe liig suure muna. Jumal võtnud selle muna omale ja olla sellest munast maailma valmistanud, naagu ta praegu on. Nenda olla ilm vana Eesti rahva pagana usu järele loodud. — H, Mapp 105(2) < Karja — C. Allas (1879).

Suve ja talve võimu vaheldusele vastavalt on kujuteldud üldse elu ja surma muutuvust, kusjuures just rändlinnud oma igavesti korduva äraminemise ja tagasitulemisega on süvendand ka inimhingede uuestisünni-usku. Meie esivanemad pole käsitelnud surma mingi lõpuna, vaid muutusprotsessina, kus ühe eluvormi asemele astub teine. Nagu taimed, putukad, linnud ja paljud loomad talveks otsekui surevad, kuhugi kaovad või lihtsalt uinuvad, nii arvatakse ka inimhinge suremisel otsekui ajutisse talveunne vaibuvat või kuhugi teise kehha siirduvat ja uuel kujul edasi elavat. Nagu juba putukate üldnimetus „mardikas“ on otsekohe ühendatav „mardus“-sõnaga ja tähendab algselt surnut, nii ka mitmed linnunimed (nagu näit. „toone“-kurg, „toone“-kägu, „toone“-tutt jne.), juhivad meid ühendusse surnutega ja kajastavad veel siinamaani igivana uskumust, et linnud on surnud inimeste hinged. Teatud lindudest jutustatakse rahvusvaheliselt tuntud muinasjutte, kuidas need tapetud lastest või muud viisi hukkund inimestest on tek kind (eriti kägu, kelle kukkumine ju kõlaliseltki nii ligidane on lapse häälitusele, ja pääsuke, kelle sihvakas välimus

juhhib mõtted noorele neiule). Saarlaste kohta kirjutas J. B. Holzmayer a. 1872 (Osiliana 80), et saarlaste arvates ei leidvat vanatüdrukud, kes kosilasi ära sajatand, pärast surma rahu, vaid nende hinged siirduvat türilindu, kes karjuvat kesaväljadel „löö türru, löö türr“. Naljaks kutsuvat saarlased neid linde ka otseteed „vanatüdrukiiks“ ja pilkavat nendega põllul töötavaid piigasid: „Kuule, su õed kutsuvad sind!“ Holzmayer kuulnud kord ise, kuidas üks vanatüdruk sellisele linnule käratand: „Pea suu, mis sa lobised!“ Samasugune uskumus on tuttav ka mandril: „Pisukesed linnud, mis kevadel üleval lennavad ja ise teevad türt ja türt, need peavad vanatüdrukute vaimud olema“ (Ävinurme).

Akadeemik F. J. Wiedemanni järelejäänud paberites leidub paar huvitavat märkust müütiliseks oletatud sinilinnu kohta: „Sinisiibo tsirgokene ehk sinitsirk om inimeste ja koolja vahel teedmese andja; timä ei ole üts iholine, aga inne vaimoline tsirk; sinisiibo tsirk ist ein Botschafter der Unterwelt (toonin) und bringt Todesnachrichten“ (Setumaa). Siin näeme siis lindu ilmsesti vahendaja osas elavate ja surnute vahel. Mõnikord see „sinisiivuline“ ja „vaha-jalgne“ vahendaja kõnetleb rahvalauludes vaeslast, noorikut või mõnd muud kannatajat. Väga sagedasti järeldatakse lindude erakordsest esinemisest nende kokkupuuteid surnutega ja ennustatakse sellejärgi ka lindudega kokkupuutund inimestele surma või muid uudiseid („sõnumeid“, nagu ju harilikult armastatakse öelda). Illustreerigem seda mõne näitega kukest ja kanast, keda nii sageli usutakse nägevat ümberliikuvaid surnuid ja kõnelevat nendega või heidutavat neid oma häälitsusega minema, eriti pahatahtlikke ehk „kurji“ surnuid ja kodukäijaid, kelle asemel hiljem kristlik-dualistliku terminoloogia mõjul on hakatud kõnelema kõik-sugu „kurjadest vaimudest“ ja kuraditest:

Kana laulmine pidi kõige hirmsam surma ettetähendaja olema ja see laulmine pidi ka kuni põrgu kostma; sellepärast sai ikka laulja kana pea kirvega otsast ära löödud (Tallinn < Märjamaa). „Põrgu“ asemel on algselt kujuteldud midugi surnute asupaika, nn. „teist ilma“.

Kui kana kuke moodi laulab, siis peab säält perest, kelle oma see kana, kas mõni inimene ära surema või ära lahkuma (Tori).

Ku kana laulab, sõs piab järgi kaema, kas tal jala külma või lämme om; ku laulja kana jala külma om, sõs saab surnut, ku aga lämme, sõs saab tulekahju (Tarvastu).

Kui kuked-kanad tuas kangeste kaagutavad, siis öeldakse, nad näevad surma (S.-Jaani). Ärgem unustagem seejuures, et „surm“ tähendab rahvakeeles harilikumalt just konkreetset „surnut“.

Kui kuked-kanad ühekorraga kooris kiirgavad (kuristavad), siss arvatasse neid vaimu nägema, niisamma ka siss, kui nad magades üksikult sedasi teevad (S.-Jaani).

Kui kukk ehk kana õrrel kuristavad, siis näha nad kurjavaimu (Põltsama).

Kui kukk või kanad õhtul kõrri lasevad, siis näevad nad tontti, mida kuuldes enese ette peab sülgama, sest siis ei saa tont ühtegi kahju teha (Tarvastu).

Kui jälle kana unest peast kuriseb, siis peab surm toas kõndima, kana peab nägema, kukk mitte (Kuusalu).

Kui kana teeb kõrr, siis kana pidi nägema marrast (Vaivara).

Kui kana kõõrutab, siis olema surm seal ja ajama kana surmaga juttu (S.-Jaani).

Kui kanad kõristavad, siis peavad nemad kurjavaimu nägema, kes väga ligidal peab siis olema (Risti).

Kui kana kõristab, siis on kurivaim nägemata toas (Kuusalu).

Kui kanad kiiruvad, siis viirastub neile kurivaim (Jaani).

Kui kana öösi kõõrutab (laulab), näeb ta kuradit unes (Rapla).

Ku kana sängü all ööse kõrri laseve, sõs saab sinna mõne päevä pärast surm tulema (Halliste).

Kui kukel õlekõrs sabas on, saab meeste-rahva surmasõnumid, kui kanal, saab naisterahva surmasõnumid (Juuru). Selle ende puhul tuletagem meelde, et ka surnud asetati ju õlgedele.

Kui kanale õlekõrs sulgedesse jäänud, et taga jookseb, tähendab suremist ja nimelt: kui pitkute, siis meeste, kui aga risti, siis naiste surnut (Põlva).

Kui kana õrrele läheb, kõrs seljas, siis saadakse sante sõnumid (Vigala).

Kui kanal olg jala külge om jäänü — puhte saava tulema (Põlva).

Kui kana õhtul hilja üleval hulgub, siis tuleb sinna majasse surma (Jüri).

Kui kana pärast ahju kütmist tuliahjus kilkab, siis saab surma sõnumid (Kadrina).

Kui kanad longus, pead ripakile, kartlikult mõõda tuba luusivad, nagu kardaksivad hiirt nurgast, ja siis järsku lendu hakkavad, siis saada sellest majast keegi varsti surema (Ambla).

Kui kana tiiva sirgu ajab, siis saab surnu-sõna kuulda (Tarvastu).

Kui kana saba liputab, siis saab surnuid (Ta-Maarja).

Kui kana sülle võtta ja on kanal jalad külmad, siis sureb see inimene, kelle kana on (Halliste).

Kui kukk jalga sirutab, siis sureb meesterahvas, kui kana, siis naisterahvas (Tõstamaa).

Kui kukk nokib jalga, siis tuleb meesterahva surmasõnumid, on kana, siis naisterahva (Kuusalu).

Kujutelmad inimhinge siirdumisesest suremisel linnusse ja linnust kui vahendajast elavate ja surnute vahel on aidand meie esivanematel lahendada ka rändlindude-mõistatust ja nimelt selles suunas, et eriti just rändlinde on hakatud arvama sidemepeidajaks elavate ja surnute maailma vahel. On hakatud uskuma, et sügiseti rändlinnud lahkuvad „siit ilmast“ üldse ja elavad talvel hoopis „teises ilmas“, s.t. surnute juures. Seal tulevad nad kevadel elavate juurde tagasi kõhnad ja täisid täis

— just nimelt täisid, kellesse arvatakse ju surnutegi hingi siirduvat kui „kolle“ ja „mumme“ (muistsed surnunimetused, mis meie lastekeeles tähendavad täid). Imelikku seost lindude ja täide vahel on märgatud juba vanast ajast ja väidetakse veel siinemaani: „Lindude tuleku ja mineku ajal siginevad lastele täid pähe, see on täiesti õige“ (Koeru); „ku linnu läävä ja tuleva, sös tekküb pailu täie“ (Tarvastu). Kuna täisse usuti just surnu hinge siirduvat, siis usuti muidugi ka seda, et täisid täis ja teises ilmas kõhnaks lahjund linnud on täis hädaohtlikku surnute jõudu, millest nad võivad vabaneda ja siis ka ise jälle kosuda sel teel, et annavad oma nakatava surmaprotsessi üle elavatele inimesele nii, et need omakorda kuivavad kõhnaks, haigestuvad ja surevad.

Sellest kujutelmast on arenend meie ja muude rahvaste juures nii populaarne linnupette-motiiv: inimene satub kuidagi, kas näit. silmadega nähes või kõrvadega kuuldes, maagilisse kokkupuutesse teistest ilmast kevadel tagasilendava linnuga, kes teda siis „ära petab“, s.t. oma suhted surmaga inimesele üle annab. Kaitseks selle vastu püüavad inimesed ise linde ära petta sellega, et karastavad oma sisejõude juba ette nn. linnupette sissevõtmisega, s.t. toiduvaga vara hommikul, enne kui linde veel nähtud või kuulud pole. Selles oma jõu karastamise kujutelmast peitub algselt õieti küll kah seesama võõrjõu maagiline ülekanne temaga kokkupuutuvale asjale, s.t. toidule. Süüakse ju üldse selleks, et mitte surra. Maagiline mentaliteet sai söömise protsessist nõnda aru, et väljastpoolt kokkupuute teel inimese kehha sattund hädaohtlikud võõrjõud (s.t. suremise protsess) kanti lihtsalt üle kehha sissevõetavale toidule ja kõrvaldati taas kehast väljajäetega, mida siis arusaadavalt ka eriti jõudusisaldavaks peeti ja mida sageli just pahatahtlikuks teiste

äränõidumiseks kasustati. Sissevõetava ja väljeristatava toiduiva kõrval inime, keda lind on petnud, võib vabane da hädaohust surmajõu ülekan dega ka edasi kuhugi mujale, harilikult puusse, mida ta hammustab ja mis siis omakorda kuivama hakkab. Petmises lindudest eriti kardetav on kägu, keda kutsutaksegi ju nimelt „toone“-linnuks ja kes kevadeti teistest hiljem ilmub sealt surmariigist ja ka enne teisi sinna jälle ära kaob. Esitagem linnupettest mõningaid iseloomustavaid näiteid:

Lind saab siis petta, kui näeb inimest enne kui inimene teda; siis ta saab inimese üle võimu (Ta-Maarja).

Omiku, kui sa välja läed söömata, lind petab ära, peab võtma linnupetet; kui oled juba söönd, petad linnu ära (Vändra), s. t. siis kandub linnu mõju inimeselt kohe üle toidule.

Hommikust söömist hüüti, et ma võtan nüüd linnupetet; silmapesemine või suhurüüpamine või piibu suhupanemine pidi ka aitama (Nissi), s. t. kah linnu hädaohlikku mõju inimeselt kuhugi mujale üle kandma.

Kevadel petavad kõik linnud, anepojad ja kanapojad ka petavad (Jä-Madise). See väide on siiski vana pärimuse mandumine, kuna algse ja veel siimaani ka üldise uskumuse järgi petavad ainult rändlinnud, kusjuures ärgem unustagem, et metsaned ja -pardid on ju rändlinnud, kellet linnupete on laiendatud ka kodulindudele.

Ka pidada need linnud ära petma, kes talvel meie maal elavad, sellest aga hoolimata, et nad ise meie juures talvel elukorterit pidavad; nõnda pidada vares paastu-maarjapäeva hommikul ära petma, harakas, kaarn ja kull suurel-neljapäeva hommikul, muud teised talised linnud karjalaskmise-päeva hommikul (Pöide).

Rongal (kaarnal) ja varesel ei ole luba muul hommikul petta kui ainult suurel-neljapäeval ja -reedil (Halliste). Võimalik, et siin ja eelpool mainitud kevadpühade taga peitub vanem kujutelm pööripäevast, mil talvine „surm“ hakkab taganema kevadise „elu“ eest ja mil siis talvised surmalinnud või-

vad olla kah hädaohlikud ärapetjad oma surmasuhete edasiandjatena.

Sellest väheldasest söömisest on ka see sõna „tsirgu-jüvä“ tulnu: ei lää võõras (öömajaline) moodõ söömä, sõs pallõldas tedä „tsirgu-jüvvägi“ võtta, s. o. vai paar suutäit (Rõuge).

Lastele õeldi: võtame käopetet ja kurepetet ja ... — kõiki võeti (Türi).

Kui löoke ära petab, siis jääd ilma hääleta selles suves, et kuidagi laulda ei saa (Kõpu). Kuna löoke kogu päeva sillerdab, siis on tema eriline mõju häälele hõlpsasti arusaadav.

Kes suvel palju lõigub (noaga), seda on löoke petnud (Rannu). Siin tunnukse juba sisuliselt seoselt üleminekut vormilise võtte ja nimelt algriimist tingitud järel duse poole.

Kui pääsuke ära pett, sis tule päävalu (Tarvastu). Siin on algriimi mõju veelgi ilmsem.

Kui kivitikk petab, siis lüia sui varva ää vasta kivi (Tõstamaa). Küllap linnu nimest tingitud assotsiatsioon.

Keda kurg ära petab (meesterahvas), see murrab suvel palju adra raudpuid ära (Vast-seliina). Selle seose põhjustajaks on algselt kah vist terminoloogiline assotsiatsioon, kuna adraosa nimetuseks on ju kah (oma kujult kurge meenutav) „kurg“.

Keda kakerdaja ära petab, see ajab adra katki (Helme). Vrd. kõlalist seost: katkerdaja — katki.

Kui kiriküüt (ööpik) kevadel petab, siis põletab inimene sel aastal enese ümbert kas mõned riided ehk mõnda muud suuremat asja ära. Kui kägu ära petab, siis kuivab inimene sel aastal ära. Kui adrariits ära petab, siis kuivab inimene sel aastal ära. Petab löokene, see tähendab head. Lauluräästa petmine tähendab õnne. Kalkuni petmine tähendab head; vana hobuse petmine tähendab head; vana hobusel ei ole muul ajal luba petta antud kui ainult suurel-neljapäeval ja -reedil. Kui rukkirääk ära petab, siis sureb sellest perekonnast keegi sel aastal ära. Änilise (linavästriku) petmine tähendab põdemist sel aastal. Kui vutt ära petab, siis ei kasva inimene sel aastal sugugi, vaid kaob enamiste kokku. Kui teder ära petab, see toob selle

aastal palju kurbtust. Kui tedre kudrutus kahte noort inimest ühe korraga ära petab, siis saab neist abielu-paar. Kui mehik (meelikas) ära petab, iseäranis peremeest või perenaest, siis saab sel aastal nende kari häste korda minema; petab karjast, siis ei juhtu tal selle suvel ühtegi halba. Pääsukese petmine tähendab halba. Kui noor vars ära petab, siis on inimene selle suvel õige isuline. Öökulli petmine ei tähenda kunagi head (Paistu). Siin kaldutakse lindude kohtamisest nii halba kui head õnne oletama, küllap vastavalt „häiks“ ja „halbadeks“ kujuteldud lindude erinevaile omadusile.

Keda padistaja (pakelpori) ära petab, selle inimese perse ei pea tervel aastal kinni seisma, lõpmata põrisema (Otepää). Muidugi on siis selgesti näha linnu omaduste analoogilist ülekannet inimestele.

Kui möhitaja kevadel ära petab, siis ei lähe või kokku (M.-Magdaleena). Küllap siin linnu hääl on tuletand meelde koore kloppimist.

Kui teder ärä pett, sis oksendad sa sellel suvel palju (Tarvastu).

Inimesed ei pidada mitte kevade linnu tulemise aeg ilma ivata välja minema, siis petta linnud seda inimest sellega ära, kui inimene linnu healt kuulda ja nimelt: kui ööpik ära petta, põletada va petetav oma riided sel suvel palju, ja kui kägu ära petta, siis kuuva va petetav ära nagu kägu, kui rääk ära petta, siis tegeva üks koht seda sama healt mis rääk, kui hobuse vars petta, siis oleva inimene see aasta isunud kui metskits (Ta-Maarja). Olgu lisatud, et hirnuva hobuse vars a kõrval „petmine“ on laiendatud linnulaulult ka analoogilisele karjasarvele ja kellakõlinalale (vt. alamal), samuti veel haukuvale koerale ja krooksuvaile konnale.

Kevadel kui rändavad linnud hakkavad meie maale tagasi rändama, peab hommikul enne väljaminekut ikka pisut sõõma, kas suutäis leiba kui mitte rohkem, et nad ära ei petaks, muidu peab inimene haige ja õnnetu olema; rahvas ütleb: küll on kurja kukkulindu, küll on paha partilindu, veel pahema hobuse-arsa (Tõstamaa).

Kui toonetutt (mina ega rääkija ei teadnud, mis lind toonetutt on) sind kevadi kõige enne ära petab, siis haiseb sinu suu aasta läbi ütlemata kangest (Hargla). Sel puhul meenu-tagem, et halb hais just surnust tuletatakse ja et isegi sõna „toonni“ algselt muud midagi pole tähendand kui surnu ja raibe haisu.

Kevadel, kui suvelinnud hakkavad juba välja tulema, olnud inimestel mõnedel ikka viisiks natuke leiba enne ära süia, kui välja mindud, et linde ära petta; tähendanud, et siis jälle terve aasta läbi hea söõgi-isu olnud; aga kui ilma söõmata välja mindud ja linnu laulu kuulnud, siis olnud söõgi-isu kadunud (Vigala), s. t. lind kannud siis oma teisest ilmast kaasa toodud suremise-protsessi otseselt üle inimesele.

Kui keegi kevadel ühte lindu esimest korda laulma kuulis, ilma et ta hommikust sõõnud oli, siis pidi see inimene suvel laisk ja väsinud olema (V.-Maarja).

Keda pääsuke ära petab, see valetab palju sel aastal (Rapla), s. t. „petab“ ka ise linnu eeskujul edasi.

Kui inimene lindudest palju petta laskvad, siis ei oleval sel inimesel sugugi sel aastal õnne, tad peavad ka teised inimesed niisama palju petma (Helme). Siin näeme jällegi, kuidas suremise-kujutelma asemele võivad hõlpsasti astuda ka mitmesugused analoogia-kujutelmad: nagu lind esimesena, nii petavad pärast ka teised. Siit hargnevad omakorda uued üleminekud järjest keerukamaile analoogiaile:

Keda pääsuke ära petab, seda petetakse ka; iseäranis kartsid tüdrukud seda (Karksi), s. t. kartsid analoogilist „petmist“ poiste poolt.

Kui pääsuke ära petab, siis saab see tüdruk mehele, aga poiss võtab naese (S.-Jaani). Abielumise analoogia petmisega vihjab siin sotsioloogiliselt tähendusrikkale arusaamale naisevõtu-kombestikust.

Sellele, kes lindudest palju petetud on, peavad täid külge lööma (Simuna), s. t. just surnuteilmast lindude poolt kaasatoodud ja surmaprotsessi soodustavad täid.

Petab kevadel kägu, siis jäeb inimene tõbiseks ja kuivab kangeste ära, petab aga kurg, siis siginevad täid (Muhu).

Kui kurg ära petab, siis sigineb ära petatud inimesel palju täia; kui linalind ära petab, siis ei kasva lina d, kui ära petatud inimene kas külvab, künnab ehk äästab ehk miski muud lina mahategemise juures töötab; kui kägu ära petab, siis on ära petatud inimesel toidu mõju kadunud; kui ta loomadele toit u annab, siis ei anna see loomale rammu, vaid on kahjuks; veel kahjulikumad ärapietmist kar-detakse hobuse varsa läbi saavad, siis ei mõ-juda see üksi loomade juures, vaid ka inimese oma söömine ei anda rammu (Pä-Jaagupi).

Kevadel, lindude tulemise ajal, ei tohtinud ükski hommiku ilma leiva võtmata õue minna, muidu petab lind ära; juhtus, et mõni nägi kas kurge, luike, metsane, lagle, lōo, kukulindu ehk kuulis nende häält ja oli söömata, see siis ei tohtinud sügise veissid talikortlisse kinni panna: siis oleks neile täid peale tulnud (Märjamaa). Siin avaldub niisiis tüüpiline kartus, et kokkupuutega võidakse anda surma-protsess edasi ka neile, kelle surma su-gugi ei soovita.

Sie inimene, kis homikul ilma einet võt-mata kevade kuulutajaid lindusid on kuul-d ehk näind, siis sie põle tohtind sel oastal loomasid kinni panna ega koa neile toitu ette anda; siis kui sie inimene seda pidand tegema, siis loomad surnud ära; selle-pärast saab viel praegugi väga mitmes kohas ike homiku, nii pia kui ülesse tõustakse, linnu-pettist võetud, enne kui õue minnakse (Kose).

Kes enne jüripäeva ilma linnupetet (s.o. suurust) võtmata kägu kuuleb esimest korda ehk kuvitajat ehk kurge ehk ülepea lindu ehk kellagi ja sarve, see peab ära lõp-pema ehk koguni surema. See ei pea ka sügise lojust esimest korda küttesse panema, muidu kuivab see loom ära (Vigala < Tõstamaa).

Need linnud, mis väl'last tulevad, kägu ja linavästriku ja, nemad petavad; kägu pidi see kõige kurjem olema petma: kui siis katsud midagi looma või puud, siis see pidi ää kuivama (Jä-Madise < Ambla).

Kui keegi kevadel ilma leiva-ivata esimest korda võersilt tagasi tulnud laululindu kuuleb, siis peab tema kolm korda ümber puu jooksm ja iga ringi ärajooksmine ajal korra puud hammustama, siis ei sure tema ära, vaid seda sünnib puuga tema eest (Paistu).

Kui kägu enne jüripäeva kedagi ära on pet-nud, siis lõõgu pussnuga puu sisse ja puu kuivab ära, esi jääb kujumata (Ta-Maarja).

Üks mees läinud pühapäeva hommikul lau-kirokusse (ta oli ju söömata), näinud ja kuul-nud kurgesi (esimest korda), läinud tee ääre, hakanud hammastega puu külge kinni ja tõm-manud tüki koort ära; see puu olla varsti ära kuivanud (Jüri).

Kui lind enne päeva tõusu üleval ei ole, siis pääv petab tema ära ja ta ei saa see pääv mitte lennata (Kadrina). Siin kujutellakse siis lindu omakorda päikese mõju alla jäämas, mis arvatavasti on ainult sekundaarne linnu-pette-idee edasiarendamine, kuna näit. inimese samalaadilist ärapietmist päikese poolt üldse ei teata. Ka lindude puhul tarvitatakse siin „pet-mise“-terminit üsna harva, vaid kõneldakse ai-nult „päikese kätte jäämisest“:

Rahvas usub, et kõik linnud juba enne päeva tõusu peavad üles härkama ja oma loo-jat tänama, kes aga kauaks magama jääb, kuni päeva tõusuni, see lind enam sel päeval lendu ei saa ja seda lindu nimetab rahvas „pääva kätte jäänud linnuks“. Üksi teisel hommikul võib ta jälle lindu tõusta. Päeva kätte jäänud lind peab kõige pääva loll ja pool uimane olema, silmad kinni ja pea midagi sööma. Mina olen mitme inimese käest seda kuulnud, kes tõendavad, et tõest niisugusid lin-dusid on, kes pääva kätte jäänud (Risti).

Linnupettest nägemise ja kuul-mise kaudu vanem on uskumus, et ini-mese kuivumist, haigust ja surma toob kevadel surnute juurest tagasi tuleva rändlinnu esimene väljaheide: nagu meil kõneldakse, et lind „petab“, nii öel-dakse soomes, et lind „pasandab“ ini-mest haigeks, s. t. annab surmaeod end-dast väljaheite kaudu üle sellega kokku-puutund inimesele, kes siis nende üle-kandega toidule võib vabaneda ohust taas oma väljaheite kaudu. Ka meil on sellest primaarsemast uskumusest jälgi säilund: „Matsebest jüribäine olgu üsna see mure, et kui sa'p taha seda'nd, et linnud sind ää sittuvad, siis veta aga hummigu enni suuntäis leiba, kut sa õue läed“ (Käina). „Kevadel esimest korda

pääsukese ja kukkulinnu laulu kuuldes ehk lindu nähes, ilma et mingisugust toitu veel sel päeval mekinud oleks, kuivab see inimene selle sui sees ära; rahvakeeles ööldakse: pääslane situ-tas mind ää; hammustas keegi sel korral üht puud, sai ustud, et see puu ära kuivab" (Hiiumaa). Siin on selgesti juttu küll petmisest nägemise ja kuulmise kaudu, kuid seda väljenda-takse siiski veel vanemat kujutelma ka-jastava terminiga. Kuna aga uuemal ajal maagilist jõudu sisaldavat väljahei-det on hakatud võrdlema hoopis kullaga, siis on meil väljaheide linnupette-motiivistikus tavaliselt ununend ja seleta-takse sootu vastupidiselt: „Kui lind sulle musta laseb, siis saad palju raha" (Tor-ma). Teise ilma maagiline mõju laiendatakse esimeselt korralt harilikult ikka ka kogu järgnevale ajastule: „Kui keva-del esimesi võõralt maalt tulevaid lindusid nähes raha, võimalikult palju ja hõberaha, taskus on, siis saab see aasta alati raha taskus olema; ei ole aga raha, siis ei saa sagedaste raha mitte olema" (Simuna).

Nõnda siis on teisest ilmast kevadel tagasitulevaid rändlinde esimesel hetkel kardetud nende otsese kontakti pä-rast surnutega ja nende surmajõud on püütud linnupette ja muude võtetega (nagu näit. loitsimisega) juhtida inimes-telt mujale. Kuid pärast surmaohu kõr-valdamist on koheldud linde ka kui tei-sest ilmast elujõu ja kevadise uuesti sünni toojaid, kelle lennust ja pesitsemisest on ennustatud analoogili-selt inimestegi abiellumist ja sünni. See vahetegemine ilmneb õige selgesti käo puhul: kui kägu esmakordselt ilma söö-mata kuuldakse, siis petab kägu kuu-laja ära, kukkugu ta nii mitu korda kuis tahte, kui aga käos kätkevad kardeta-vad jõud on tehtud linnupettega häda-ohutuks, siis loetakse juba põnevil, mitu korda kägu esimese hooga kukub ja mitu eluaastat ta seega kuulajale veel töötab. Primaarselt küllap vist surma-jõu ärapeletamiseks mõeldud loitsi-

mis ed ja tõrjeohvrid on muutund juba vanasti rõõmulauludeks ja kaitse-ohvriteks, millest meil küll ainult tume-daid jälgi on säilund. Setud usuvad, et suure paastu neljandal nädalal, nn. so-rokosveet-päeval (venelastelt laenatud nimetus) käänavad juba 40 tsirku ninad siia poole; sellepärast küpsetatakse sel päeval nn. tsirgu-vatska (paiste-kakku), mis viiakse välja aiateiba otsa lindudele süüa, et need jälle meile tagasi tuleksid (Kundruse k.).

Õige iseloomustav komme on suvi-lindude nii-öelda talveunest „ära ta-mine" liivlaste juures, kus noored poi-sid-tüdrukud lihavõtte hommikul (algselt küllap kevadisel pööripäeval) enne päi-kese tõusu lähevad rannakünkale, ka-sas pühadetoitu üksteise kostitamiseks (algselt küllap lindudele ohverdamiseks) ja haljendav puu, nn. lindudekuusk, mis pistetakse liivasse püsti ja jäetaksegi siis randa kuivama (algselt küllap vist kah lindude „petmiseks", s. t. nende sur-masuhete ülekandmiseks puule). Seeju-res lauldakse lindude äratamiseks:

Suured linnud, väiksed linnud,
nüüd teil aeg on üles tõusta!
Nüüd te magand pikka und
ööst õhe, päevast päeva jne.

Muistsel ajal, kus toidu muretsemine talvel hoopis raskem oli ja mõnikord ka nälgida tuli, tähendas lindude tagasi-tulek juba puhtpraktiliselt suurt kasu selletõttu, et siis lindude mune võidi sööma hakata. Primitiivne mentaliteet aga käsitas just muna elujõu kehastu-sena üldse ja hakkas siis kevadisele munade kogumisele ja söömisele seda suuremat tähtsust omistama mitte ainult kosumise, vaid ka sigivuse mõttes. Viimane idee teeb meile arusaadavaks, miks eriti noormehed ja neiud mune vastastikku koksivad ja vahetavad või miks mune just nimelt toorelt juuakse, et enam sigitavat seemet ja üldse enam tervist saada (või ka näit. linnulaulule vasta-valt ilusat häält). Kuna elavad on söönd

mune sigivuse suurendamiseks ja haigustavate võõrjõudude eemalõõrjeks (s. t. meie arusaama järgi tervise parandamiseks), siis samuti on ohverdatud mune ka hauas edasielavaile surnuile. Setudel on siia maani veel kombeks viia haudadele hingede kevadisel mälestamise päeval eriti just mune. Ristikiriku mõjul on munade korjamise, värvimise, söömise, kinkimise jne. kombestik kontsentreeritud meil peamiselt lihavõtte-pühadele, osalt ka muile kevadisile pühile, ja mitmed munadega seotud uskumusist ning kombeist on meil ainult hiline kristlik import, kuid oma kindel algupärane põhi kevadisel linnupesade otsimisel ja munade söömisel on meil juba ka igivanus uskumusis ja kombeis, mida nüüdki veel kohati mäletatakse, kuigi ei mäletata enam nende algse sigivuse taotelu tagamõtet. Hiiu maalt mul on tähendusrikas teade, et lihavõtte-püha hommikul pole varem ajal kanamune keedetud, vaid risti-neljapäeval vara päikese tõusu eel otsind noored poisid-tüdrukud metsast kosla, ristlinnu, metsparadi, tedre jne., üldse kõigi mets- ja merilindude mune (eriti häiks peetud kosla mune), need munad keedetud ja söödud kodus ära (Reigi-Kõpu). Kuidas taoteldud seejuures munade paremat leidmist, aidaku valgustada järgmine ajaleheteade Mulgimaalt:

Meie rahva seas, nimelt ka Hälliste pool, oli veel hilja aegu kombeks, Suur-Neljapäeva hommikul vara enne päeva üles tõusta, noori ja noorukesi, iseäranis aga ka karjalapsi ja teisi mudinaid üles äratada, et siis ruttu nende saatel lähedasse metsa ehk võsikusse minna „linnupuid“ tooma.

Vara enne päikese tõusu peavad linnupuud metsast kodus olema. Seda kihinat ja kahinat, mis siis tõuseb, kui noortel unesõba äkki silmilt kistakse ja tuhat tuld taha tehakse, et aga ruttu riidesse ja jalad kinni saada, sest aega kaotada ei ole! Kes siis linnupuud toomata jätab, sel on kevade jooksul halb linnupesade leidmise õnn, aga virkadele naeratab ta alati vastu.

Mindakse siis suure õhinaga, vanad ees, noored taga järel metsa, ja jaht kuivade okste ja raagude järel algab, et aga hästi suurt sületäit korjata ja seda siis koju viia ja pajasuudette riginal riginal maha heita. Mõni nõukam on isegi kirve pihku haaranud ja annab nüüd kuivanud kuusetüvikule pihta, et nali seda ajalikum saaks. Ja kui sind linnukesed metsas ehk võsikus laululaginaga vastu võtsivad, siis seda parem: halba see ei tähenda!

Ja need need linnupuud olivadgi! Ja kes neid toonud ei ole, ärgu seda tegemata jätku, kuid enne päeva! Aga kui mõni aasta alles lumi maad-ilma katab ja linnulaulu kuulda ei ole... siis ma küll tõesti ei tea, kuidas enast tuleks aidata? — J. Ratas (Postimees nr. 78, 6. IV. 1911).

See on meil ühenduses munadega üks rahvapärased kombeid, et lihavõtteil või juba paastu-maarjapäeval või ka hiljem jüripäeval, risti-neljapäeval ja nelipühil minnakse hulgakesi metsa „linnupuid“, s. t. kuivi raage, oksid ja laaste korjama, tuuakse neid sületäied koju ja põletatakse ära, et siis hästi palju linnupesid leida. Küllap selle, meie arusaamadele nii kummalise kombe põhjustajaks on maagilise mentaliteedi kujutelm, et puuokste kuivamine, s. t. ärasuremine on tingitud mingist suretavast jõust (võib-olla ka lindudest enestest, vrd. eelpool), mis on kantud üle okstele ja mis nüüd juhitakse omakorda tulle. Teiselt poolt aga koguvad ju linnud ise kah oksid ja raage pesa tegemiseks, nii et kokkupuutest samasuguste oksakestega on taoteldud maagilist kontakti lindudegi pesadega ja loodetud neid võrdselt kogutud raagude hulgale leida. See on vanades taigades nii tavaline kaksik-võte: võõrast jõudu püütakse kokkupuute või imitatsiooni teel endale küll üle kanda, kuid võõra jõu hädaohtlik mõju juhitakse endast seejuures ikkagi taas eemale. Kuidas mune nn. linnupuudega keetes otsiti maagilist kontakti just linnupesadega, ilmneb meile selgesti järgmisest näitest: „Suurel-reedel tõustud enne päikese tõusmist

ülesse, mindud ristteele ja korjatud linnulaaste põllele; nende laastudega keedeti mune — selleks, et leiaks suvel palju linnupesi (Tartu < Rääpina). Päikesese mõju ülekannet seejuures aitab selgitada järgmine näide: „Jüripäevä hummogu latse toova riidalt laste tarre; kui inne päivä saama tuvva, sis löüvä haudmata tsirgu pessi; kui pääväga, sis löüdvä havvutusi pessi ja veel põletusi pessi“ (Põlva). Raagude (või laastude) ja munade (või pesade) hulga suhet rõhutab järgmine teisend: „Kuipal’lu lastõ kiäki suurõ-reedi hommgu enne päivä tösõmist saap tarrõ tuvva, niipal’lu tsirgu pessi tä suvõl löüd“ (Kambja). Linnunadega maagilist kontakti on otsitud ka veel hoopis imeliku analoogia kaudu: „Paastu-maarjapäeva homikul tuuakse enne päeva tõusu laastusi tuba söömakatla alla ja katsutakse sõnni mune, siis leida suvel palju linnu pesasid“ (Jämaja). Küllap sõnni osa siin on eriti veel munade suuruse suhtes määrav: „Kui sa suure-reede hommiku enne päeva tõusu lauta lääd ja härja mune kaed, siis löüdvad suve pailu suurelinnu pesi“ (Halliste). Ja lõpuks leiame kontakti-taotlust ka endist ohvrit meenutavas toimingus: „Suurel-reedel pidi inimene, kes soovis eelseisval suvel palju linnu pesi leida, seitse korda päevas lindudele terasid viima“ (Tartu).

Kui neid tuhandeid teateid, mis leidub Eesti Rahvaluule Arhiivis lindude kohta, huupi kokku kuhjata (vrd. M. J. Eiseni läbi kolme numbri pikka kirjutist „Linnud rahvasuus“, „Eesti Kirjandus“ 1922), siis ei avanud meile veel mingit perspektiivi meie esivanemate usundi või kunagiste arusaamade ja maailmavaate mõistmiseks. Kui neid teateid aga hoolsalt süstematiseerida ja vähekesegi sisse elada endispõlvede nn. maagilisse mentaliteeti, siis oleks päris imelik, kui neist ei osataks lugeda välja selget järeldust, et just linde on peetud mõelmuiste niihästi surma- kui ka elu- ja sigivusjõudude kehastajaiks. See seletab

meile suure hulga uskumusi ja endeid mõlemasse suunda. Esitagem nendest alamal ainult väikese valimiku näiteid, mida eelpool-esitytatud üldtaustal ei tarvitseks enam häbeneda kui meie esivanemate rumaluse või „pimedate ebausude“ asitõendeid, vaid mida mõistkem hinnata kui omaaegse hingeelu, mõtteviisi ja kultuuri-taseme objektiivseks tundmaõppimiseks väärtuslikke pärimusi:

Kui lind läbi akna tuppä vaatab, siis tuleb ta hingele järele (Türi).

Kui mingisugune lind lendab tuppä, kuulutab see ette kellegi haigust ehk surma (Elva).

Kägu ja kirikuhakid, kui tulevad elumaja juure kukkuma, toovad surmasõnumeid (Türi < Põltsamaa).

Kui kitsarakas laudakatusele lendab, siis akkavad loomad ära surema (Tori).

Kui mõni lind haige toa aknale mustust teeb, tähendab ka see surma (Pärnu).

Kui keegi surevat, siis kuulvat surija sugulased enne lahkumissilmapiilku mingit halli lindu akna taga rabistamas (Nõo).

Kes kägu hommiku kuuleb, sellel kukub hoolikägu, söömaajal surmakägu, lõuna-ajal leinakägu, õhtu õnnikägu (Karksi). Siin näeme selgesti ka juba puht vormilist seika ja nimelt sõnade algriimi kujutelmade assotsieerumist mõjustamas.

Kaarnast ega kukulindu ei tohi püssiga laska ega milgi kombel neile kahju teha, muidu tulevad majale mingid õnnetused (Karus, Tõstamaa).

Linnu pesale ei tohi hambaid näidata: lind jätab pesa maha (Puhja).

Kes linnupesa ühes munadega lõhub, selle lõõb pikne maha (Rakvere).

Poistele, kes palju linnupesi lõhkusi, öeldi, et neil suureks kasvades linnupesa kurgu alla kasvavat (Pärnu).

Kes linnu poegitapab, selle lapsed kasvavad ehk sünnivad vigased (Simuna). Siin näeme ühes ja sellesamas motiivis tüüpiliselt koos niihästi surma- kui ka sünniende.

Kes lindudele vaeva teeb, sellel on tummad sugulased. Kord leiganud üks mees, kui ta laps oli, linnu poegadel keeled suust ära,

E. VIIRALT A. PUSKIN'I PORTREE VASEGRAVÜÜR. 1928.

E. VIIRALT

MADONNA

LINOOLLÖIGE. 1929.

ja kui ta meheks sai ja naese võttis, olid tema lapsed tumma last ja tema lastel oli jälle tummad lapsed. Seda sugu elab veel praegus meie kihelkondas ja on ikka veel tummad nende sugu sees, see on hale lugu (Karja).

Kuimitu lindu sa kevadel esimest korda nääd, niimitu aastad sa veel elad (Anna).

Kevade, kui rändajad linnud niikui kured, luiged ja anid tulevad, püidku nägija neid lugeda. On rändaja-lindude paarid täis, siis ei sure sel aastal suguvõsa, on aga mõni üksik, siis saab sel aastal suguvõsast surma (Laiuse).

Reisjät lunde kevälä edimält paarin nätä, panep noorõ paari ja jätt abielo ütte, ent liinat vai üksikut näten jätäp ütsindä. Kiige paremb õnn tulla partsi paarisit näten (Võru).

Kui sügisel esimest linnuparve näed ja linnud paaris on, siis saab sel talvel pulmi, kui aga üksikult, siis ei saa (Palamuse).

Vanarahvas kuulukse rääkivat, et kui kured sügiselt ehk kevadelt reisides mõnel aastal rohkem ära eksivad, siis saavat see eksivat aastat tähendada, kus noorerahva vahel palju eksimisi saada ette tulema. Neil aastadel, kui kured väga vähe oma reisil eksivad, saavat ka siis sel aastal noorerahva seas vähem eksimisi ette tulema (Halliste).

Kui kured, anid või luiged lähevad, siis ei tohi nende poole sõrmega näidata (mitte ka siis, kui teine inimene neid ei peaks nägema) ega tohi ka neid sõrmega näites lugeda, sest siis saavat kured, anid või luiged oma teelt ära eksima ja segamine minema. Nii pidada neile raske olema jälle õigele teele saada (Saarde).

Kui kured, lueged, lagled või teised linnud lähvad, kes kord ringis ehk rittes ja teinekord segamine lendavad, sis karjuvad lapsed alt: „Tee rongi, tee rongi!“ Seda kuuldes lähvad linnud ilusaste ritta. Üitase aga alt: „Sega putru, sega putru!“ sis lähvad nad rongist segamine (Tori). Iseloomulik näide nn. sõnamaa giast, s. t. sõnadega loitsimise teel kokupuute taotelust, selleks, et oma soove sundivaina üle kanda.

Kui kevade linnud võõralt-maalt tagasi tulevad, sis toovad nad kah pärlid enesega ühes (Ta-Maarja).

Kaarnas, akk ja arakas on kõik ilgava asjade imustamise pärast kuulsad (Tori). Siit veel sammu edasi oleme jõudnudki juba maagilise

kaarnakivi-motiivile, mida ma siinkohal analüüsima ei hakka.

Lindude lendamist unes üksikult nägema tähendab leski naisi, ka mehi, paari kaupa koos nägema — tähendab pulma tegijaid, aga enamiste leinamist (Kuusalu).

Musta lindu tare arja otsas nägema unes, tähendab leinamist (Halliste).

Linnu kallalekippumine unes tähendab teise inimese viha ja halba mõtet (Tartu). Siin ja unenägede-seletustes üldse esineb lind õige selgesti nn. hingelooma-funktsioonis, s. t. inimhinge kehatusena.

Rändlindude sidet teise ilma suretivate ja sünnitavate jõududega tuletab läbi kogu aasta meelde see valendav tähtedega taevas, mida nii paljud soome-ugri ja türgi-tatari rahvad on ristind just „linnuteeks“. Küllap surnute-põletamise aegu usuti, et surnute hinged tõusevad sädemeina üles taevasse ja elavad sääl tähtedena edasi, kobaras koos just sellel suurel surnute rajal põhjast lõunasse, mida mööda hinged liiguvadki sinna „teise ilma“ ehk „jumalihe“, kuhu ju ka päike igal õhtul oma rada mööda „looja“ läheb. Mitmed indo-euroopa rahvad kujutlevad seda tähtedega teerajaks, mida mööda surnute hinged (eriti veel sõdurite hinged) pääsevad oma jumala juurde või mida mööda mõni jumal ise liigub. Eestis see võõrsilt laenatud „jumalatee“-kujutelm on degenerereerund „kuradi-teeks“: „Seda halli riba taevalaotuses, mida rahvas linnuteeks kutsus, olla vanapagan oma laia viiskudega kõndides tallanud; see olnud tema kõige suurem tee, kust tema alati oli käinud“ (Avinurme). Meie algpärasele arusaamale linnuteest ligemal on juba järgmised seletused: „Linnutee on see valge joon, mis üle taeva käib, mõned ütlevad ka linnurada; seda olla vanataat lindudele, kui nemad sügisel külmalt maalt sojale maale lähevad ja õõseks tee pääle jäävad, siis on see tee neile juhatamiseks“ (Karja). „Linnutee kohta räägitakse Pärnumaal, et see tee teejuhiks rändajatele lindudele saada

olema nagu luigedele ning muudele; räägitakse, et rändajad linnud päeva ajal päikese järel käivad, kuid öösel ei olnud neile aga mingisugust teejuhti; siis olla vanaisa neile selle loonud, mida rahvas praegu linnuteeks kutsub" (Halliste).

Vaevalt algne on küll kujutelm, nagu oleks taevataat linnutee ekstra „loond“, vaid veelgi vanem on kujutelm, et linnutee on selleks lihtsalt olemas, et rändlindudena teise ilma lendavad surnute hinged „ära ei eksiks“ (Põlva, Puhja), vaid selle järgi „käia“ näeksid (Avinurme) ja oma teed teaksid (Jõhvi, Martna, Karja, Tori, Rõuge). Õige paljuütlev edasi on järgmine teade: „Öösel kuulatakse mõnikord taeva all kahinat; need on lindude tee juhatajad, kes lindusid õigele teele juhatavad“ (Ambla). Kui tuletame meelde, et salapärase kahina põhjustajaks kõige üldisemalt peetakse just nägematut surnut või sellest väljavõrsund vaime, siis oleme siin jälle lindude kindlale sidemele surnutega välja jõudnud, nagu seda eelpool kana ja kuke puhul juba nentisime.

Alles rändlindude side surnute ja „teise ilmaga“ selgitab meile mõne enam kui arusaamatuna tunduva vanarahva uskumuse. — Nagu surnute põletamisel on arvatud surnute hingi sädemeina üles tähtedeks tõusvat ja vastavalt sellele siis „teine ilm“ kui surnute asupaik üles taevasse on paigutatud, just niisama on surnute matmine maa alla juhtind kujutlema „teist ilma“ maa-aluse „allilmana“, kuhu läbi haudade, aukude ja kõige enam läbi veekogude võidakse pääseda, nagu näit. vaenelaps muinasjutus lõngakerale kaevu järgi minnes. Ja nagu taevakaugustesse kaduvaid rändlinde on usutud surnute juurde „teise ilma“ lendavat, niisama on hakatud kujutlema nende kadumist sügisel ka „alla ilma“ surnute juurde. Eriti pääsukestest on pandud tähele, et need juba pärtlipäeva paigu „lõõve parve“ (Tarvastu), „tahtva ära mindä“ (Hargla), lahkuvad meie maalt (Karula, Kadrina

jm.); on kujunend isegi kõnekäänd: „pärt pärib pääsukesed, see on, et peale pärtlipäeva enam pääsukeksi ei ole näha“ (Kursi). Aga kuhu need pääsukesed siis õieti kaovad, sellele on ainult uemal ajal hakatud vastama, et nad lendavad soojale maale, kuna varem on seletatud üldiselt hoopis teisiti: pärtlipäeval minevat pääsukesed järve (Rõuge jm.); „pärtlipäeval minevat pääsläse är järve; mõnõ kalamehe olõvat talvõl kallu püüden terve rea pääsläisi löüdnü üt-tõõsõ hannan kinni“ (Vastseliina). Nõnda ei arvata ainult pärtlipäeva ega pääsukeste puhul, vaid väidetakse sügise kohta üldse, et siis pääsukesed lähevad järve ja tulevad kevadel jälle järvest välja (Vastseliina), samuti ka muude lindude kohta: „Kägu arvatakse künka sees ületalve elama, nagu pääsüksid vees arvatakse olema, kus viimased jalgupidi kimpus endid oeda“ (S.-Jaani); „kui pääsukesed ja muud rändajad linnud sügise ära kaovad, siis elavad nad seniks järvedes ja jõekallastes, kuni tagasi tulevad“ (Paistu, Halliste); „linnud talvel lähevad soojale maale, mere kõrgaste sees ja kus nad elavad“ (Türi); „pääsukene jääb talvekorterisse merekõrgastesse ja jõe äärde“ (Tallinn, S.-Jaani); „selle üle on pailu vaieldud, et pääsuke ei pea ära käima, peab jõe kõrkmetes olema talvel“ (Jä-Madise < Ambla). Ja sealt kõrkjate ja pilliroo seest, sealt vee all kujuteldavast teisest ilmast tulevad siis rändlinnud ka uute laste hingedega, nagu seda rahvusvaheliselt on usutud ja nagu seda siamaani veel piltpostkaartidel näeme, kus kõrkjastes pesitsevail kurgedel ja muil lindudel on konnade asemel hoopis tited suus. Nagu meie päevil teadusmehed rändlinde püüavad rõngastega ära märkida, niisama kõneldakse sellisest katsest ka rahvajuttudes:

Pääsukesed jões.

Kord oli üks vana mees kesk talve ajal jõe ääres jääd raidunud. Ta raidunud, raidunud ja leidnud viimaks jää seest kinni külmenult

suure rüa surnud pääsuke. Mees ei teadnud, mis nendega teha; viimaks arvanud heaks pääsuke tagasi jõesse visata.

Et aga seda näha, kas need pääsukesed suvel veel elusse tõusevad, sidunud mees igale punase lõnga kaela. Kui kevade kätte jõudnud, siis pannud mees hoolega tähele, kas sääraseid pääsuke leida on, kellel punased lõngad kaelas olla, ja leidnud ka oma kodu ümber kõik pääsukesed, kellel punased lõngad kaelas olnud. — H III 24, 202,3 (46, < Halliste, Kaarli v. — J. P. Söggel (1895).

Et ühed hinged suremisel siirduvad sinna ilma ja teised sündimisel tulevad sealt jälle tagasi siia ilma, see on tuntud idamaine hingederänd, mille konkreetseiks vahendajaiks on peetud sageli just rändlinde. Surma ja ümbersünni salapärasest seost meie esivanemad on tõlgitsend konkreetset rändlindude kaudu veel selleks imelikuks uskumuseks, et „rukkirääk ja kägu saavad sügise kullideks“ (V.-Maarja). „Kui kaarnas ummi poige suure neläpäeväss ja reediss välä ei havvu, sis jääse nää ristmada nink näist saava haki; niisamate om lugu, kui vares ummi poige neiss samuss päiviss välä ei havvu, sis jäävä ka nimä ristmada nink neist saava hauka“ (Vastseliina). Eriti kägu, see teiste pessa muneja ja toonela sõnumetoija, jääb juba pärast jaanipäeva salapäraselt vait, kaob kuhugi nagu ära, ja siis arvatakse sellest eluennustajast, et „ega tema vist ää ei käi, tema peab kulliks jääma talveks“ (Jä-Madise < Ambla); „kägu muudab peale jaanipäeva kulliks ja elab talve meie juures“ (S.-Jaani, Kuusalu); „peale heinaaja kui käod enam ei kuku, siis arvati, et nad end siis kulliks muudavad ja röövlindudena ringi lendavad“ (Haapsalu < Vigala); „käost saavat pääle kuukmise tsirkhaugas“ (Vastseliina) jne. See kummaline ümbersünd kulliks tähendab õieti uue elu sünnitamist ja on psühhoanalüütiliselt ühendatav suguelu-probleemiga: mitte kogemata ei väljendata „kulli“-sõnaga soome keeles hoopis mehe suguelundit, vaid see on igivana

rahvusvaheline motiiv, et just röövlind, need kullid ja kotkad, keda mehe jõu ja võimu sümbolitena nii sageli ka kuningate ja riikide vappidesse on asetatud, need noolivad muinasjuttude naiskangelasi, vaeslapsi ja kuningatüt-reid, röövivad neid järsku ja viivad kaugele oma pessa (vdl. röövabieliu ja tõmbamist!), kus nad neid siis valvavad ja magatavad, et uuel aastal uut elu sünniks. Rahvajutud pajatavad nüüd harilikumalt küll kuradite moondumisest kullideks, et naisi röövida, kuid kuradist muidugi vanem on lihtsalt isase, s. t. mehe kujutelm, nagu seda pulmalauludest ja unenägude-seletustestki veel küllalt teame: kull ja kotkas tähendavad kosilast, vägistajat, mehe meele või võimu alla sattumist. Niisama on kulli küüned, nokad ja suled tähtsad nõidumise, eriti sigitamise vahendid ja on igivanast ajast peale dekoreerind meie ja meie sugurahvaste nõidu kui isase jõu keskendajad, on annud kogu nõia tualetile sageli just linnukujulise välimuse. Ja nagu isased linnud kevadisel „mänguajal“ kudrutavad ja veriselt kaklevad, suled koheval, silmad jõllis ja lihased kuni krampideni pinguli, niisama on ka meie nõiad ennast eksaltatsiooni kudrutand laulu, tantsu, veristamise ja trummipõrinaga, kuni nad „minestuses“ ehk „vaimustuses“ kramplikult „lõvesse“ langevad, et siis nõia hing saaks jätta maha oma ihu ja „minna“ sinna teise ilma esivanemate „vaimude“ sekka lisajõudu ja andmeid hankima enese ja abisoovijate jaoks.

Nõnda on linnud kui sidemepidajad teise ilmaga ja esivanemate jõududega omandand meie muistses maailmavaates ja elukäsituses üsna keske tähenduse. Meie mõtteviisile nii iseloomustav on, et esikohale seejuures ei ole nihkund mitte jõu-idee, vaid meie arusaami juhtima on jäänd ennekõike ikkagi elu-printsiip: raskusi ületava, kannatusi õilistava ja isegi surma võitva elu sümbol-kujuks on kerkind väike ja väeti, töö- ja laulurõõmus linnuke. Ning linnuriigi kirev mit-

mekesidus pole ässitand meie esivane-
maid vastastikusele vaenule ega enda-
maksmapanule teiste arvel, vaid just sal-
livusele ja iga linnu erineva laulu õigustamisele ühises üldises eluorkestris, kus heliderikkus ei kahjusta, vaid aina suuremat mõju saavutab, kui aga paremat koosmängu osataks organiseerida. Nagu igal linnul oletatakse oma ülesanne täita, niisama omistatakse ka igale inimesele oma funktsioon elu suures organis-
mismis: igaüks peab olema omal ajal omal kohal omas osas. Nii ilusasti harmoneeritud on lindude järjekorda ridamisi kogu ümbritseva eluterviku üksteisele normaalselt järgnevad avaldused meie vanasõnus ja uskumusis: lõoke toob lõunasooja, pääsukene päevasooja, ööbik toob öösooja (või teisendatult: kätse toob suvesõnumeid); kured lähevad — kurjad ilmad, haned lähevad — halvad ilmad, luiged lähevad — lumi maas (või kevadel ümberpöörduvalt: haned viivad halla, luiged viivad lume, kured viivad kurjad ilmad). „Kui kätse tuleb kevade viitsa, saab vilja-aasta, kui urba, siis ohu-aasta, kui lehte, siis leiva-suvi“ (M.-Magdaleena). Või jälgigem üht sellist looduse eri nähete lindudega seosesse reastamist läbi erinevate redaktsoonidega teisendite-rägastiku:

Koovitaja tub kuhja einu, kivitäjä persetäie lund (Kodavere).

Tuleb kivitäjä vara väl'la, toob kimbu heinu, tuleb koovitaja, toob koorma heinu (Jüri).

Kiivit toob kindatäie, koovit koormatäie, kurg kuhja lagedalt, kuhu nad ilmuvad (Haapsalu).

Kiivitaja toob peotäie heinu, koovitaja kotitäie, toonekurg toob küüni täis (Pilistvere, Tori).

Mõned arvavad, et koovitaja koorma ja kiivitaja paljad kingud toob (Pilistvere < Võru).

Koovit toob kuhja heinu, kiivit toob kingud paljad (Ta-Maarja).

Kiivitaja toob pal'lad kingud, koovitaja kotitäied heina suvel, toonekurg toob küünitäie — selle järele, kes neist kevade esimesena tuleb (K.-Jaani).

Koovit toob kuhja einu, kiivit toob kiku leibä, s. o. kui koovit väl'än om, sis nakkab ein kasuma, ja kui kiivit tuleb, sis oras võrsu-
ma (Paistu, Viljandi).

Kui kevadel kiivit esmalt väl'ja tuleb, siis saab sel aastal rohkesti vilja, aga kui koovit enne kiivitat siia maale tuleb, siis saab eesoleval suvel hästi heinu, sest kiivit toob kiku leiba, koovit kuhja heinu (Tarvastu).

Aasta-aegade vahelduvus ja rändlindude imelik liikumine on selgitand meie esivanemaile suure filosoofilise tõe: kui muutlik elu näikse — ja kui igavesti püsiv elu ometi on oma põhiolemuses ja avaldustes. Sellest tunnetusest võrsund usk elu võidusse on aidand ka meid endid läbi sajandite kaotuste ja kriisiaegade, kus tumedad pilved ja viludad tuuled on nii tihti segand meie tuleviku-väljavaateid. Aga uue parema elu perspektiive me pole kaotand ometi veel kunagi, vaid nagu linnud oleme sihtind aina üles kaugustesse ja kõrgustesse, aina avaramate vabaduste ja suuremate väärtuste taotlemise poole. Vabas õhus julgelt ja jõuliselt tiibu lehitav lind on meie omakultuurile ja vaimsusele sobivaimaks sümbol-kujuks. Ning õige instinktiga on valindki just linnu oma vapiks juba Opetatud Eesti Seltsi asutajad, „Siuru“-rühma kirjanikud ja kogu meie kaitseliit, niisama tabavalt on saand ka meie pealekasvatate uute sugupõlvade võrdnimeks noored kotkad — eks olgugi siis neile lahti igasse ilmakaarde kõik taevas ja maal

*

Muidugi võidakse lõpuks veel küsida: aga millist nimelt lindu peaks igaüks siis endale just vapiks valima? — Rahva elutarkust sõnastav vanasõna vastab siin kõigile sobiva üldõpetusega: igal linnul oma laul — eks nii ka igal mehel oma meel. Nagu eri linde tuntakse nende sulgedest või laulust, eks nõnda õpita ka erilaadilisi inimesi tundma nende esinemisest ja tegevusest. Igaüks

ise peab seda kõige paremini teadma, kas ta on kodulind või metslind, kas paigalpäisiv või ringiaelev, kes meist on laululind, üks päeval, teine öösel, kes aga röövlind, üks avalikult, teine näppamisi salajas, kes on tervete ja võimsate, kes nõrkade ja murtud tiibadega, kes ehitab ise oma pesa, kes käib teiste pesi rikkumas või võõrasse pessa munemas, kes meist on kuldnokk, kes hilpharakas või pasknäär, kes tasane ja tööd-nokitsev, kes päevad otsa aiateibas otsekui kohvikus sädistav varblane, kes teiste

poolt tülli ässitatud riukukk, kes on ilus nagu luik, kes kuninglik kui mõtus, kes vagur nagu tui. Nõnda ju vanasõnad õpetavad: lind saab laulu eest, inimene töö eest (Kärta), kullist ei saa tuvikest (Võru), aus lind on oma sulgega rahul, kerglane korjab teiste käest ilusamaid (S.-Jaani), igal linnul on oma pesa meele järele (Valjala), iga lind peab oma muna hauduma (Torma), iga lind armastab oma liiki (Kaarma) jne. Ning sajad nendelaadilised vanasõnad lindudest on tabavalt inimeste kohta ülekantavad.

Kaukasus

Katkend „Deemonist“

Siis Kaukasuse lumiharjust
 ta kuju möödus, morn ja nahk.
 All vägev Kazbek kerkis varjust
 kui kalliskivi kiirgav tahk.
 Darjaal kui ussipesa — pilla-palla;

karm Teerek uljalt tormles alla.
 Lakk paisat tuule, tume nahk,
 kui lõvitar, kel tõkkeks taaren
 ja sööstmispinge nõtkeis luis,
 ta mõirgas: kuulas, kohkund kaaren
 ja — kiskjad kuristiku suis.
 Näis piiramata laine voli,
 ning lõunast põhja pilveviir
 tal järgnes, järsandike tiir
 jõevoolu piiritulpaiks oli.
 Mäeharjad tihedasti koos
 kui lummat hiiud: Teerek särav
 neid võlus kiirtepillu hoos —
 siit kerkis mägestiku värav.
 Koit sajandeid ju lõõmand jääl,
 ja Kaukasuse kaitsjad mornid
 — kui tunnimehed rivis sääl —
 Mäetipelt pilgu heitsid tornid.
 Siin metsikuses loom ja taim;
 ükskõikselt möödus rändav vaim,
 silm ilu imetlemast tõrkus.
 Ei paelund üllas loomistuum.
 Ta laubal peegeldus vaid kõrkus,
 kui silmist kadus kiirgav ruum.

Tõlkinud Jüri Šumakov

Paunvere teedel ja lastetoas

Tänapäeva teatrinähteid

ajakirja „Teater“ l. a. viimases numbris Hugo Raudsepp artiklis „Meie rahvateater Paunvere teedel“ analüüsib meie teatrit, publikut ja arvustust ning tõmbab pessimistlikke järeldusi.

Teatri kohta lausub kirjanik: „Näidend intellektuaalse kallakuga, mis on ehitatud ideele, mis käsitleb probleemi, kus tekst on tihe, kus mõni kujugi on nähtud sügavamalt... — sellane näidend juba oma tüübi tõttu äratav lavainimestes umbusk ja sealt see pessimism siis levib publikusse veel enne esitendust.“

Arvustuse kohta loeme sealsamast: „Meie kriitikud ei ole vist ise märganud, kui koduselt ja mõnusalt nad endid tundsid Paunvere viimase aja jantides... Nagu publik ja teater, nii on ka arvustus oma hingekallakus „mugastunud“ ja „massistunud“.

Ja publiku kohta: „Aga kui tänapäeva teatrit vaadata... mis seal inimestele eriti südamesse läheb ja nalja sünnitab, siis märkame, et ega me Paunverest ikka kuigi kaugele ole jõudnud“ (Tähendab: tagasimineku ajalt sinna, kus oldi üle 25 a. tagasi, ja tase m e l t agulisse).

Ja veel (Tootsi-lugude laviini puhul meie teatreis): „Millest sisustuvad hilise-

mad Tootsi-lood? Sellest, et täiskasvanud inimesed siin muud midagi ei tee kui vaid jätkavad tuttavalt viisil oma lapseeaseme ja vempet.“ (Kõik sõrendused minu. A. A.) — Tähendab, publik on lapsestunud sõna vähenõudlikkuse ning vastutustundetuse mõttes.

Kuid sellane lapsestumine ei ilmne mitte üksi meil, vaid ka mujal, kuulsas ja kultuurises Lääne-Euroopas, ja võib-olla veel mõtlemapanevamal kujul kui meil. Sest meie publik iseenesest peab end lapsena ülal eeskätt kometi, lõbutüki ja puhkuseks lavastatud kergema kraami puhul ja meie autorid kirjutavad sellast vähenõudlikku lavakirjandust kerge-repertuaari alal. Lääne-Euroopas aga kirjutatakse, menustatakse ja levitatakse teoseid, milles päris tõsiselt tuuma ja probleeme käsitletakse ja lahendatakse nagu lastetükkides, kirjutades imelugusid ja muinasjutte. Need importeeritud moetükid oma kaasatoodud menupassidega, mis neile siin tagavad isegi lugupidamise, mõjuvad meie draamakultuurisse halvemalt kui oma Paunvere kaup, nad lagastavad meie niikuinii kõvasti kõigutatud draamakultuuri teisest otsast, nii ütelda vaenlasena selja tagant.

Seda kaupa on meile seni tulnud 80-protsendiliselt Ungarist, see on kui mingisugune ungari taud, mida lahkesti

on meile impordeerinud nii mitmedki meie teatrid pealinnas ja provintsis.

Need tükid on: *Vaene kui kirikurott*, *Tütarlaps tänaval*, *Inimene silla all*, *Päike paistab*, *Inimesed ajujääl* (viimane on küll Tšehhoslovakkias, kuid kannab ilmseid „ungari taudi“ nakatuse tundemärke) jmt.

Kõigis neis käsitletakse maailma, eriti intelligentsi ning vahepealset klassi väga valusasti tabanud häda ja võib-olla peatselt uuesti pealetungivat tööpuuduse probleemi. Kuid kuidas? Mida leitakse lahenduseks? Kus ja millised on välja-vaated?

Vastused järgnevad lähemast üksiku teoste vaatlemisest.

Vaene kui kirikurott. See L. Fodori teos kui vanem teistest säilitab algul veel vana vastutus-traditsioone ja vaimukusi ja lahendab probleemi tüki maad päris kaunistel eluliselt: isikliku tubliduse, tagasikohkumatu pealehakkavuse ning tõelisele tööoskusele rajatud eeldustega lööb enese too „kirikurott“ tööpuudusest läbi leivale. Ta võitleb endale tippmamsli koha, millele ta välja läks ja millest talle piisanuks. Kuid autorile ei ole sellest piisanud, ta ei ole realiteeti pidama jäänud, vaid tüürib oma väikese sangaritariga šefi kaenlasse, suurdaamlusse ja Pariisi lõbustuslokaalidesse, s. o. imevalda, küll kaunis odavasse (eetilise seisukohast), kuid materialistlikuks muutunud ja lapsestunud pealtvaataja silmis kalikspeatavasse imeriiki, nn. „ilusasse ellu“ — lokaalid, olengud, tualetid, lauanautingud ja igavene logelemine tubli töötamise asemel. On ju päris võimatu tuhandeile töötajatele tüdrukuile karjääri-loomuse pakkuda sellase erand-„õnnega“: nii palju pole maailmas raharänki šeffe olemaski, et igale kirikurotile meheks jätkuda — ja pealegi kui teame, et 99 protsenti neist šeffidest naib mitte kirikurotte, vaid raha-kasse.

Kui „Kirikuroti“ autor oma sädeleva ja huumoririkka esimese vaatusega osalt lunastab oma opereti- ja imepatu lõpu-poolle, siis Indigile ei saa osaks sedagi

halastust ta näidendi eest *Inimene silla all*, mis algab draamaga, haakub siis miraaklivärki ja lõpeb puht operetiga.

Oma teost algab Indig sealt, kuhu sangar sattus ungari draamas *Olen 26-aastane* oma traagilisemal elujärgul: Doonau kaitl, peategelase eneseuputamise stseenist. Ja nagu viimatimainitud tükis tüse kalur uputuskaatsuse õnnetu töötüpeast välja räägib, nõnda sooritab selle ülesande „Silla all“ tubli vargapoiss.

Nagu nähtub, ilmne jäljendus ja originaalsuse puudus.

Kuid milles Indig aga eriti „originalne“ on, see on tööta arsti eksisteerimiskriisi lahendamise „meetod“: saanud elupäästjalt vargapoissilt muukraudad, läheb meie tööta arst sisse murdma*) ja satub just oma endise professori kabinetti. Viimane tabab ta, kuid annab talle enese juures assistendi koha. Siit moraal ja erandlik päästerõngas: kõik tööta noored arstid maailmas, minge ja murdke sisse oma õpetaja korterisse, siis saate koha!

Kuid siingi autor, nagu „Kirikuroti“ puhul, sattunud menuloomise hoogu, ei saa jääda peatuma, vaid annab krooniks sellelesinasele muukrauda-doktorile naiseks ilusa ja targa (muidugi ka kaasa-varaka) professoritütret, lahutades ta enne tema kihlatud peigmehest, hiilgava pangakarjääriga noormehest. — Kui juba õnnistada, siis küllussarvest!

Ja autor usub, et ta nii kibeda tööpuuduse oma kodumaal, vähemalt noorte arstide suhtes, on lahendanud. Ja publik usugu kaasa.

Emödi ja Töröki näidendis *Tütarlaps tänaval* („silla all“ asemel „tänaval!“) muretsetakse lihtse, suurlinna tulnud tüdruku saatuse pärast. Kiiduväärt, kuid kuidas muretsetakse? Jäänud ulualuseta (kaitstes oma voorust), ta satub juhuslikult kokku õõliblikaga, kes on heast perekonnast ja ise nii hea ning õilis, et võtab tüdruku oma ulualla. Vastuoksus: õõsi tänavail end juhus-

*) Ka „26-aastases“ murrab töötü noormeest sisse — ehkki buduaari.

likest kavalerest elatav armetu olend suudab üksi elatada teist. Ja veel nii, et selle teise voorus jääb endiselt puutumatuks. Kunsttükkk.

Ning jälle moraal: kõik süütud maalt ja väikelinnadest, kes te olete sunnitud tööd otsima suurlinna paabelis, otsige kõigepealt endile üks helde ja õilis patroness kutseliste veenuseümmardajate seast, neid peab seal leiduma iga otsija kohta üks, sest nõnda kinnitavad autorid, kahemehe suust. . .

Ning jällegi ei jääda selles heategevuses ning hädasolnule menuleiutamise ja õnnelikumise hoos pidama, vaid edasi arendatakse jällegi operetti ja muinaslugu, ning õieti paksu: too ennastohverdava hooldajanna langenud inglite klassist saab äkki suure summa šillingeid: ta jõukad vanemad, kes seni aastaid polnud hoolinud tütre saatusest ja kelle kalkuse mõjul ta langeski, oma südametunnistuse ärkamise hoos saavad advokaadi kaudu talle selle suure summa. Ja viimase abil siis meie sõbrannadepaar algab kuldset elu uhiuues majas ja korteris kõigi kultuurihüvedega. Krooniks meie tütarlapsele tänavalt veel rikas, noor ja muidugi mitte inetu peigmees!

Eespool tarvitati väljendust: publiku lapsestumine. Kui lastetükkides voorust nii kuhjaga kroonitakse ja häid asju sellasel määral ülestikku laotakse, siis hakkavad juba pedagoogid tõetunde nimel protestima ja lapsed isegi muutuvad umbusklikuks. Nii et juttu ei saa enam hästi jätkata lapsestunud publikule kõnealuse tüki kirjutamisest, vaid autorid on selle publiku degradeerinud a r e n g u s m a h a j ä ä n u d olevuste tasemele, sõnades talle serveerida nii uskumatuid imelugusid.

Nagu üteldud, kõik vaatlusalused teosed käsitlevad tööpuudust ja viletsust; näidatakse küll häda ja kitsikust ennast, kuid ei püütagi avastada k u r j a salajamat juurt, vaid rutatakse sellest üle, et seda rutem asuda vigu tohterdama

soolapuhumise ning neljapäevanõiduste abil. Nagu nägime.

Kurja juurt mitte näha tahtmises saavutab esikoha L. Zilahy oma näidendiga *Päike paistab*. See teos peaks kandma pealkirja: *Tellimus paistab* (läbi), sest see on otsekui plaastriks kirjutatud Ungari sotsiaalseist vastuoludest (suur-maaomanduse jätkamisest) tingitud hädade katmiseks. Kõik olukorra paranemislootused on pandud jumala päikese peale; ja sestap sealsed võimud vist määrasidki teosele auhinna: külvake optimismi seal, kus tõsiolud levitavad pessimismi!

Siin ei ole küll süüdi tööpuudus seisukorra kriitilisuses, kuid häda on siingi küllalt: vaene külakoolmeister oma suure lastekarja ning sanatooriumiravi vajava raskelt tõbise naisega vaevalt kelleski võiks tekitada kadedust hea käekäigu pärast. Kuid see koolmeistikene ei kaeba kunagi, vaid saab kõigest üle: „Päike paistab“. Ja ta sotsiaalne pimedus, ta alandlik meel taevaste ning maiste võimude ees, ta otse heroiline optimism ja nagu mingist vaimsest kokaiinist tekitatud heatuju leiab lõpuks tasumist ning kroonimist.

Üks ta pojakesist, kellele Budapestis konservatooriumis õppimiseks on leidunud mingid erakordsed vahendid, tõmbab õpilasõhtul esinedes kellegi välismaa mänedžeri tähelepanu enesele ja saab paugupealt lepingu, mis toob raha kui puru. Koolmeister võib nüüd oma põdeva naise sanatooriumi saata, õnnelik olla ja õhata: päike paistab.

Reaalsed olud aga ei tunne sellast õnnelikku lahendust: kui palju jookseb maailma mööda ringi valmis viiulikunstnikke, eriti Ungaris. Näeme meilgi, millist karjääri nad teevad: öölokaalides südameid käristades ja sentimentaalsete romanssidega anuvallt ööelust tursunud nägudega joogilauas istujate nina alla pugedes — ja siis peaksime uskuma, et üks viiuliõpilane saab kohe hästimaksetavaks rahvusvaheliseks suuruseks. Ime-

laste ning imejuhtumitega ei arstita kroonilist puudust, väesust ja viletsust. Nagu õnneloosidega ei lahendata sotsiaalseid eksisteerimisprobleeme.

Kuid akadeemia on oma auhinnaga tahtnud suunata publikut sellasele elukäsitusele, et oma maisi hädasid ei pea me püüdma ise parandada (siis tuleksid kõigepealt mõisad jagamisele), me ei tarvitse isegi otsida nende maiste hädade põhjusti.

Samasugune valitsevale kihile meelepärane suhtumine on omaks võetud ka kõigi teiste mainitud teoste autorite poolt. Kõik nad kurdavad kriisi pärast ja leiavad päris kibedaidki sõnu olude pihta, kuid ükski neist ei viita kriisi kergendusele Ungari feodaalolude likvideerimise kaudu. Abi tulgu saatuse imeravimite loosirattast ja küllusesarvest, ... Häda põhjuse härjasarvist ei taibanud samuti kinni haarata too ungari autor, kes kirjutas väga pateetilise näidendi tööpuudusest: *Olen 26-aastane*.

Sellest mentaliteedist on kahjuks näkatatud ka tšehhi kirjanik V. Verner oma näidendis *Inimesed ajujäl*.

Kahe tiheda vaatuse kestel see teos võidab kõigi ideelisust ning ajakriitikat pooldajate sümpaatiad ja tõuseb selle ning oma veendumuste kõikumatusega kõrgemale eesmainitud ungari imelugudest. Kuid kahjuks teose lõpul seegi autor nakatub sellest kurikuulsast ungari lavataudist ja annab sellase happy endi et laksus; seda ühelt poolt; teiselt poolt aga suunab ta oma idealistist peakangelase pilgud abitult firmamenti, hүүdes sealt küsivalt abi — kah omamoodi lahenduse igatsus à la „Päike paistab“.

Ka siin kaotab autor realiteeditunde: pisipalgaline tippmamsel saab suureks kinodiivaks; raha nagu puru. Karjäärivahendiks: käik läbi režissööri magamisto. Kunstilisist ja näitlejalikest eeldusist on jutt tühine.

Tõeliselt elus aga ei jatku magamisto passist. Ja teiseks: filmiasjandus au-

tori kodumaal ja näidendis antud keskses on niivõrd piiratud ja sealsed diivad nii kõrvalised, et sellane suurkarjäär tegelikult on sama hea kui võimatu. Ja kuigi oleks — kas ühe plika säärane tõus vähemalt kümnete tuhandete omasuguste seast on mingi sotsiaalne lahendus *en masse*?

Aga autor ratsutab just selle hobu seljas. Ja mainitud plika-tähe kaudu saab töö ja tõusu otsale ka ta vanem vend, tööta keemik. Kuid, veel hullemaks: vanem õde, arst, kes seni ainsana kogu perekonnas on mõistnud oma isa, idealistlikku professorit, ausat inimest enesõjaaegse vankumatuse mõttes, see, tütar, kes esines kahes vaatuses nagu oma isa noorem väljaanne ideoloogiliselt, sel tarvitseb vaid oma noorema õe uued diivahilbud ümber võtta, peegli ette astuda — ja juba ta ongi loobunud oma põhimõtteist, ümber sündinud kerglaseks tüdrukuks.

Sellane murdumine, nii ettevalmistamatult ja põhjendamatu, tunnistab autori enese ideelisest libastumisvalmidusest.

Ja ei muud kui ideeline ähmasus on see, kui autor perekonna sportliku esindaja, noore jalgpalluri, rubriteerib ka ajujää ohtlikule pinnale. Sest laita ja hädaldada pole selle poisi asjus midagi: ta saab tänu oma loomulikule spordiharrastusele koha ja võib nüüdsest alates ausasti raamatuid pidada ja palli taguda. Teda ei saa eetilisel kuidagi ühte patta heita magamisto-diiivaga ning sellest profiteeriva keemikuga. Kuid a u t o r teeb seda, olles seega ideeliselt ebajärjekindel.

Siit samm edasi — jälle ebakonsekventsus —, autor teose lõppfraasis laseb idealistil-professoril hüüda: kes päästab nad (lapsed)! Ilma et ise selleks päästmiseks midagi teeks. Ibseni ajal oleks sellane vanamees enesele vähemalt kuuli pähe kihutanud. See oleks ikkagi mõjuvam olnud kui abi oodata taevast või mine tea kust.

Kuid terve see autorite kompanii teeb näo, nagu hakkaksid nad parandama elu ja maailma, tegelikult aga remonditakse õhulosse.

Mainisin Ibsenit. Olid ajad, kus meil moes — ja mitte üksi moes, vaid mõtteis ja keelil, olid Ibsen, Strindberg, Björnson, Hauptmann, Gorki, Tolstoi jt. — nüüd aga see ungarlasist imetohtrite jõuk.

Ja mis teeb sellega teater — ta omalt poolt lapsestatab publikut, keda niikuinii lapsestatakse ja uimastatakse äritseva ja sensatsioonitseva filmi kaudu, ja kes eraelus juba edukalt on arenenud selles lapsestumise suunas hea tüki teed ja marga maad. Üks lapse olemuse peamisi tunnuseid on ta huvi mängude vastu. Ja mängud meil nagu mujalgi võtavad enda alla õigegi suure osa üldhuvidest: jalgpalli, poksi, korvpalli, lauatenise (juba päriselt lasteaija ja -toa objektid!) jm. võistlused; bridži, male jm. turniirid on tõstetud ajakirjanduse kaudu peaaegu sama tähtsaks kui sügava tähtsusega poliitilised ja ühiselülised sündmused ning probleemid.

Sellele mängude, tühitsemise ja muu lapsikuse altarile pidid siis nüüd ka teatrid tooma oma sõnalavastuse lesenaiseveeringu (lisaks operetile ja ajaviiterepertuaarile) nende teoste näol, millele nende kodumaal on antud vastutustundelisema kultuurtegelaskonna poolt üldnimetuseks: „eksport- ja kommertsnäiden-

did“ („Looming“ nr. 2 — 1938. J. Fazekas'i artikkel). Kuid väärtuslikum osa ungari lavakirjandusest jääb selle eksportkauba varju. Nii tuleb eespoolangeatad nimetust „ungari taud“ võtta reservatsiooniga, maksvana vaid osa kohta.

Nii siis, nagu lugesime H. Raudsepa sõnavõtust, jalutab meie publik repertuaari kodumaises osas kaunikesti „Paunvere teedel“ ja nagu nägime käesolevast kirjutusest, juhitakse meie publikut kaunis tähelepandavalt repertuaari välismaises osas jälle laste- ja muinasjutu tubadesse.

Mõlema tendentsi lähtekohaks ja mitte väga varjatavakski motiiviks on kommerts-näidendist saadav kasatulu.

Kui jällegi vastu vaieldakse ja argumendiks tuuakse kassa tähtsus teatrite elus, siis pareerin: ka väärtnäidendiga saab kassat teha, ja veel: meie oleme oma teatrijalookeses olnud palju vaesemad, ühiskondlikult vähemtunnustatud ja rahaliselt võrratult toetuslagedamad, ometi noilgi ajal olime kaugelt vähem kassalähedased ja rohkem kunsti- ning ideedeligidased kui nüüd.

Üteldu käib käesoleval korral „Paunvere teede“ ja lastetoea repertuaari kohta.

Lõpetatava sõnavõtu otstarve on väike õhu- ning turupuhastus, et siis päevakorras edasi minna tänuükumate ülesannete juure.

A. H. Tammsaare inimesena

Kui imelikud on sageli need arvamised, mis andekad inimesed avaldavad teise andeka inimese kohta, keda nad isiklikult kas sugugi ei tunne või jälle ainult vaevalt nähtu-kuuldu järgi arvavad tundvat! Kui imelikud ja väärad on need arvamised selgi juhul, kui neid arvamisi pole ka suunamas mingi viha ega pahatahtlikkus! Kuis ei suuda me olla küllalt kontrollivad oma otsuste langetamisel!

Elamuslikult teravamalt kui kunagi varem tundsin ma seda vesteldes paar aastat tagasi nüüd juba surnud kunstnikuga A. H. Tammsaare üle. Kadunu oli suur kunstnik. Ta ütles end isiklikult mitte tundvat Tammsaaret, kuid ta olevat enesele loonud kuju tollest kirjani-kust selle kõige järgi, mis ta kunsti-kirjanduse ringkondades Tammsaarest oli kuulnud. Ja, see ont dit... Kuis see jälgib kõiki, eriti aga neid, kes pole kõikjal ja igal ajal igaihele kättesaadavad, kes elavad tagasitõmbunud enesele ja oma tööle.

A. H. Tammsaare on erak, on jäle egoist, on enesesse tõmbunud, on suur lobiseja, on ahnepäits, kes pistaks kogu kultuurkapitali üksi kinni, — kes meist pole seda kõike A. H. Tammsaare kohta kuulnud? Aga kui sa Tammsaare sellaseid omadusi loetlejalt küsid — kas ja kui palju ta ise Tammsaaret isiklikult tunneb, siis kuuled tavaliselt: tunnen teda vaid näo järgi, kuid räägitakse... Räägitakse ja kirjutatati isegi, et Tammsaare on Bauman, kes

sai „Kolmanda tee“ eest III auhinna. Ja ometi oli see „räägitakse“ kontrollitav kõigile, kes Tammsaare senist loomingut arvasid tundvat. Ja siiski räägiti ja koguni kirjutati.

Kogu viga seisab selles, et A. H. Tammsaare ei lase enesele igaiht õlale patsutada, ei ava end igaihele, kuid ta pole kaugeltki erak, pole egoist selle sõna vastikus mõttes, pole ahnepäits, nagu puuduvad tal inimesena need muudki, eespool-loeteldud omadused.

Kui võib inimest tundma õppida kolme-kümne tutvusaasta kestel — mida on küll katkestanud neli-viis sõjaastat, — siis julgeb nende ridade kirjutaja oletada, et ta on võinud nende aastate jooksul Tammsaare hinge mõnegi pilgu heita ja kuuludes nende väheste hulka, kes, olles tavalisest sagedamini Tammsaarega kokku puutunud, võiksid siis ka oma Tammsaare paremat tundmist jagada meie avalikkusega.

Kui a. 1907 A. H. Tammsaare ajakirjanikutsest loobudes Tallinnast Tartu asus, areneski meie sagedam kokkupuutumine, kuna isiklikult olime küll juba aasta või kaks varem Tallinnas tutvunud. See oli meile, Tartu nooreestlastele, kaunis võõras maailm, mis „Teataja“ ja selle lehe järglaste toimetustes oli Tammsaarele ümbruseks olnud. Küll mitte nii vaenuline meie suhtes kui „Postimehe“ ringkond, aga veidi umbusaldades piiluti nii „Teataja“ ringkonnast meie suunas kui ka meie poolt nende perre. Aga Tammsaare, olgugi et ta tuli „Teataja“ perest, oli meile siiski oma inimene ja nimelt tema kaastöö tõttu „Kiirtes“. Kuigi ma „Kiirte“

toimetamise ajal veel väljaspool Tartut asusin, oli Gustav Suits mulle vist juba a. 1906 ülesandeks teinud Tallinnast läbisõidul Tammsaarega tutvuneda ja ta „Noor-Eesti“ kaastööliseks tagasi võita. Küll aga olid teised „Noor-Eesti“ juhtivad inimesed sellele vastu — mõned lausa, teised passiivsemalt.

Veidi võõrastav oli seegi, et Tammsaare hakkas õigusteadust õppima, kuid peagi veendusin, et Tammsaare vähemalt samal määral kui ta tegeles oma juuraga, huvitus ka kirjandusega seoses olevaist küsimusist, kui mitte isegi rohkem. Ja see juba lepitab „Noor-Eesti“ filolooge Tammsaare juuraõpingutega.

Kohtamised Tammsaarega Tallinnas olid olnud pealiskaudsed, pea alati teiste juuresolekul — kas toimetustes või sageli ka teatris. Aga juba noil vähestel kohtamistel olin ma näinud Tammsaaret lõbusalt vestlemas naistega. Kuigi mulle mõnelt poolt püüti seletada, et Tammsaare moodustab vaid täiendi pidusaalide ukse teisele piidale toetuvale August Hankole — „Teataja“ järglas-lehtede toimetustes tol ajal töötavale ajakirjanikule, kellega Tammsaare siis kõige enam sõbrustas. Aga tõeliselt oli vägagi suur vahe nende kahe vahel. Juba oma kõnelustes oli Tammsaare märksa elavam, sädelevam kui vaikimist ja vaatlemist harrastav A. Hanko.

Tallinnas ajakirjanikuna töötades jäi Tammsaarel kui nooremal mehel oma kutselisest tööst vähe vaba aega üle püsivamaks lugemiseks. See, mis ajast üle jäigi, kulus tal Tallinna laiema seltskondliku elu keerises. Seepärast ongi arusaadav, kui Tammsaare, tulnud Tartu, otse näljasena lugema asus. Kuna need inimesed, kellega ma tol ajal kokku puutusin, kõik innukad lugejad olid, ei olnud just kerge panna imestama lugemise rohkusega. Aga Tammsaare puhul olin ma siiski päris tõsiselt üllatatud. Ikka jälle kohtasin teda kas ülikooli raamatukogus või sealst väljumasa, kaenla all suur, hoolikalt paberisse mähitud ja nõõriga korralikult kinni seotud pakk raamatuid. Raamatuid hankis Tammsaare tol ajal kõikjal ja luges ning luges. Kui ta nad tagasi tõi, siis olid need alati jälle ilusasti paberisse pakitud ja nõõritud, ise avas ta siis paki, pani paberi ilusasti kokku, samuti ka nõõri ning pistis need tasku: teinekord jälle vaja.

Juba tol ajal hoidus Tammsaare suurematel koosolekutel, peale üliõpilasselts „Ühenduse“ koosolekute, kuid sealgi on ta minu teada ainult paar korda mingi kõnega esinenud, küll aga on ta läbirääkimistest mõne üksiku tabava lausega osa võtnud, kui mõni seisukohavõtt osutus talle täitsa vastuvõtmatuks. Üldse on Tammsaare koosolekute alati kõrvale hoidnud ja ma ei tea meie kolmekümne-aastase tutvuse kestel teda ühelgi veidi arvurikkamal koosolekul viibinud olevat, peale Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu ühe koosviibimise Tallinnas, kui muidugi mitte arvestada „Ühenduse“ vilistlaste Tallinna koondise koosviibimisi, millistest Tammsaare vahetevahel osa võtab.

Kuid oleks ekslik oletada, nagu ei mõistaks Tammsaare kitsamas seltskonnas lõbus olla. Selleks kitsamaks seltskonnaks on Tammsaarele temaaegseist „Ühenduse“ vilistlastest mõned üksikud, kellega ta juba üliõpilaspõlves enam on sobinud, kelle perekondlikes ringes Tammsaare viibib ja just mitte väga harva. Tammsaare *esprit* lööb aga täielisele õitsengule, kui seltskonnas on kaks-kolm vana ja head tuttavat. Nende hulgas võib siis viibida kasvõi mõni võhivõõras, kui Tammsaare aga teab, kes see on ja kui ta sellega kontakti leiab. Meenutan vaid Juljusz Kaden-Bandrowski Eesti viibimist. Kuna Tammsaare keeldus osa võtmast suurematel vastuvõttudest, mis Poola kirjaniku Eestis viibimise puhul korraldati, J. Kaden-Bandrowski aga kindlasti soovis Tammsaaret kohata, siis jäi üle vaid korraldada see kohtamine minu pool, kuhu palusin siis ainult Tammsaare ja Kaden-Bandrowski. Viimane on teatavasti samal määral šarmantne seltskonnainimene kui ka *esprit*'st sädelev loov kunstnik. Oli otse nauding kuulata ja vaadelda, kuidas need kahe rahva suurimad prosaistid teineteist oma vaimukusega üle trumpasid, kuidas nad, kuigi võhivõõrastena kohates, juba algusest peale teineteisega hoogsasse vestlusse sattusid, siis tuld võttes tutvunesid ja peagi juba nagu kaks ammust sõpra oma sõnalise kunsti mõõgad kokku löid, kuigi kõnelus ise pidi sündima mõlemale võõras saksa keeles. Kui nad veel oleksid võinud igaüks oma emakeelt kasutada!

A. H. Tammsaare ja J. Kaden-Bandrowski kohtamise südamlikkusest andis hiljem tunnis-

tuse viimane oma raamatus, mis on pühendatud ta Eesti sõidule, peatükis, milles ta kõneleb Tammsaarest kui suurest kirjanikust, millisele järeldusele ta jõudis vaid mõnetunnise isikliku vestluse järel. Selle peatüki ülistav, tõelisest poolehoiust ülevoolav toon oli tingitud sellest, et kaks suurt vaimuinimest olid osanud teineteist leida. Meie kodumaine väiklus aga keeras sellest kõit minu kägistamiseks, nagu oleksin mina J. Kaden-Bandrowskile sõnad suhu pannud. Nagu oleks üldse võimalik sõnu suhu panna sellasele suurmeistrile ja igas seltskonnas end kodus tundvale šarmöörlile, nagu on seda J. Kaden-Bandrowski!

Pärast seda vestlust oli huvitav jälgida Tammsaare inimese-tundmist. Tammsaare polnud tol ajal J. Kaden-Bandrowski rikkalikust kirjanduslikust toodangust midagi lugenud peale minu eestikeelses tõlkes ilmunud kolme lühinovelli ja teoses „Loova Kesk-Euroopa poole“ esinevate J. Kaden-Bandrowski iseloomustuste, aga kui tabavaid oletusi tegi Tammsaare pärast toda vestlust J. Kaden-Bandrowski loomingu kohta, tehes vaid ülekandeid kirjniku isikult ta teoseile. Jälle võisin ma imetella Tammsaare läbinägevuse teravust, ta deduktsiooni loogilisust ja tabavust, olgu nende aluseks ka nii piiratud asjaolud kui vaid mõnetunnine vestlus. Samuti unustasin ma täieliselt, et Tammsaare olevat skeptik ja pessimist kogu oma olemises. Aga siiski: kuidas oskab just see skeptik ja pessimist vaimustatud olla, kui aga leidub, mille üle maksab tõeliselt vaimustuda!

Tammsaare hoidub muidugi kohvikute küllastamisest ja seda juba oma tervisegi pärast, sest kuigi ta on oma tiisikusest nagu üle noatera Kaukaasia Eesti asunduste pehmes ja kontinentaalses kliimas pääsnud ja oma terve maal elades näiliselt täiesti jalule seadnud, on ta pidanud siiski kindla distsipliini järgi oma elu korraldama, hoidudes suitsustest ruumidest. Aga mõnes väikeses ja vaikes kohvikus oleme Tammsaarega tundegi vestelnud ja nii südamest naernud, nagu seda vaid Tammsaare oskab. Jah, temaga vesteldes ei lõpe kunagi aine ja nii südamest pole ma oma elus kellegagi naernud, kui just Tammsaarega. Ja kui kaugel tõest olid ometi needki Tammsaare

omaaegsed arvustajad, kes ta üliõpilasnoveellide kohta väitsid, et nende autor olevat vaid lobi-seja!

Olles elurõõmus ja seltskondlik oma inimeste keskel, on Tammsaare äärmiselt huumoririkas, kes mõistab ja armastab nalja, kes on alati lõõgivalmis oma vastustes, kellel on arusaamist ja meelt kõigele inimlikule, mõistes hästi lilletatult peita oma aforismidesse ka kibedat tõtt, kui ta seda aga tarvilikuks peab; kuid ironiasse ei kaldu Tammsaare pea kunagi.

Vaevalt oskavad need, kes Tammsaarega ongi kokku puutunud kord või paar, kes teda kas intervjuerides või muidu on tülitanud, või kes muidu temalt on saanud järsu palve jätta teda rahule, vaevalt suudavad need kujutellagi, milline mõnus seltsimees ja kaaslane on Tammsaare kitsas ringkonnas ja seda isegi võõraste inimeste suhtes, kui ta aga neist teab, et need talle tagamõtteta liginevad. Et talle aga ka tagamõttega liginetakse, sellest on Tammsaarel ta möödunud 50 a. sünnipäeva puhulgi küllalt kurbi kogemusi: mõneski lehes ilmusid sel puhul „intervjuud“, kus ridade vahelt oli näökamine selgesti tunda igäuhele, kes ka ridade vahelt oskab lugeda. See asjaolu on põhjustanudki Tammsaare umbusu igasuguste usutlejate vastu. Ja seda ka õigusega!

Kui lõbus aga Tammsaare mõnikord mõistab olla! Mulle meenub episood, kuidas me kahekesi pühitsesime Jaan Tõnissoni 60 a. sünnipäeva. Kohates tol päeval päris juhuslikult, jutustasin ma Tammsaarele, et olin koostanud Haridusliidu poolt J. Tõnissonile tol päeval antava auaadressi teksti. Olin seda teinud sise-mise huumoritundega (mäletades mu kokkupõrkeid Jaan Tõnissoniga E. Ü. Seltsis!) ja juba sellest faktist kuuldes sattus Tammsaaregi kõige lõbusamasse tujju, oli ju Jaan Tõnisson olnud Tammsaaregi esiknovelli kaasautor. Otsustasime siis kahe tegeliku karsklasena minna — veinibaari ja veendunud karsklase Jaan Tõnissoni sünnipäeva puhul juua klaas veini. Tammsaarele oli see kindlasti pärast üliõpilasaastaid esimene kord minna kuhugi kõrtsi ja ma ei usu, et ta pärast seda on oma jalga üle kõrtsiläve tõstnud ja veini joonud. Aga siis jõime mõlemad oma klaasid tühjaks ja veetsime kõige ülemeelikumas vestluses paar ülimõnusat tundi.

Aga Tammsaare võib olla äärmiselt jutukas, lõbus ja mõnus ka täitsa võhivõõraste inimes- tega. Käies sageli turul enesele ja oma pere- konnale toidupoolist hankimas, võite Tallinna turul leida nii mõnegi mees- ja naiskaubitseja, kes Tammsaaret tervitab kui ammust head tuttavat ja sõpragi, ilma et need lihtsed inime- sed ise sageli teaksid, kes see sõbralik ja jutu- kas härra tõepoolest on, kuigi ta juba aas- taid on nende alaline „kunde“, kelle sakvojaaži nad on sajad korrad oma kaupa asetanud. See oli vist kohe pärast Tammsaare 50 a. sünni- päeva, kui üks turukaupmeestest avastas oma kauase „kunni“ inkognito: „Kuulge, teie olete ju kirjanik Tammsaare ise. Eile nägin lehes teie pilti ja me tundsiime naiseaga teid kohe ära.“ Seal polnud siis enam pääsu: Hansen pidi oma liferandile tunnistama, et ta on tõepoolest Tammsaare. Igatahes osutus see kirjandusehuvi- line turukaupmees märksa kirjandust-tundva- maks kui meie sõjaväe-komisjoni härrad, kes omalajal märkisid Tammsaare sõjaväest vabas- tamise tunnistusele selle omaniku elukutsena: „kirjutaja“, kuigi tolles ametlikus asutuses Tammsaare on nimetanud end kirjanikuks, kuid ametiasutuse sekretär parandanud teda: „tähen- dab — kirjutaja“, millele kirjanik vastanud „jah, kirjutab ikka kah“. Ja nii jäigi sõjaväest vabastamise tunnistusele Tammsaare elukutsena „kirjutaja“.

Tammsaare veendumuste tugevaks küljeks on nende loogilisus ja kindel tahe kooskõlas- tada oma sõnu tegudega. Aga kahjuks suude- takse just meil kõige vähem sellest viimasest aru saada. Kui Knut Hamsunist loeme, kuidas ta teda külastavaid ajakirjanikke kõige bru- taalsemalt välja viskab, kuidas ta toimis oma juubeli-sünnipäeval ajakirjandusliku austuse- avaldusega, siis oskame meie sellest lugedes seda ehk mõistagi, aga kui Tammsaare talitab samasuunaliselt, aga äärmiselt viisakalt, siis ei taha me näha neid psühholoogilisi põhjusi, kõnelemata nende respektseerimisest. Oma veendumusi pole aga Tammsaare kunagi maha salanud, ka siis mitte, kui ta on pidanud selle- pärast majanduslikult kannatama. Meenutagem vaid, kui omalajal Eesti Kirjanduse Selts mää- ras Tammsaarele mingi rahalise auhinna übe- tema teose eest ja jättis täiesti tähele panemata Gustav Suitsu samal aastal ilmunud „Tuule-

maa“. Mäletan veel selgesti, millises rahapuu- duses tol korral Tammsaare oli ja kuidas talle marjaks oleks kulunud auhinnaks määratud vist sada vene rubla. Mul oli sel puhul Tammsaarega pikemaid kõnelusi ja ma püüdsin teda veenda, et ta raha siiski vastu võtaks; teatasin talle ka, et olen Helsingis asuvale G. Suitsule teatanud Tammsaare sõbrakaitselisest aktsioo- nist ja et Suits, teades Tammsaare rahalisest viletsast olukorrast, ei pane sugugi pahaks, kui Tammsaare rahalise autasu vaid majanduslik- kudel kaalutlustel vastu võtab. Aga Tammsaare jäi kindlaks: „Ma ei suuda, ma ei või ega tohi talitada oma kirjanduslike veendumuste vastu. Suitsu „Tuulemaa“ ületab minu auhinnatud teose oma väärtuselt ja tähtsuselt ja sellest mindi mööda. Ma ei suuda ega või sellest möödaminekust protestimata mööduda,“ — kinnitas Tammsaare mulle, — „jonnakalt“, oleksid vististi lausunud pealiskaudselt küsi- musele suhtujad, — ja loobus auhinda vastu võtmast. Nii talitas prosaist oma luule-vennale osaks saanud ülekohtu puhul! Kas õilsamaga oleks võimalik seda kõrvutada?

Sama loogilist järjekindlust võime meie Tammsaares leida, kui tulevad küsimusse ta demokraatlikud veendumused. Ka varases noo- ruses pole Tammsaare kunagi olnud sotsialist- likkude voolude pooldajaks ega ole temast ka hiljem saanud mingi ühiskondliku ega muugi voolu õigusklikku järgijat. Aga sellest hooli- mata või ehk just selle kiuste on ta sotsiaalne õiglustunne kuni äärmuseni arenenud, mis aga sugugi ei takista teda ühiskondlikkudeski vahekordades vajaliselt arvustuslik olemast. Teisal on mul olnud juba juhus kõnelda, kuidas Eesti kommunist H. Pöögelmann pahandas „Tõe ja õiguse“ puhul ja tõkestas selle teose ilmumist venekeelses tõlkes, milline soov oli tulnud just venelaste poolt. Aga mitte parem polnud ka meie vapside suhtumine Tammsaa- rele. Vapside õitsepäevil ilmus nende esindaja Tammsaare juure ja nõudis „Võitluses“ kaasatöötamist. Sellele härrale vastas Tammsaare lihtselt ja selgelt: „Teie võite küll selle oksa mulle kätte näidata, kuhu teie pärast või- mule tulekut mu tõmbate, aga kaastööle „Võit- luses“ te mind küll ei suuda sundida.“ Ja nii see jäigi!

Ja see näide pole ainuke, mis võime tuua Tammsaarest ta veendumuste teostamisel. Võiksime kõnelda veel nii mõnestki kasulikust kaas- ja koostöö ettepanekust loobumisest, kui need ei sobinud Tammsaare veendumustega, aga vähemalt esialgu oleks neist rääkimine veel varajane: jäägu need kirjaniku 75 a. sünnipäevaks.

Juba täpne toodavate ja viidavate raamatute pakkimises, on Tammsaare sama täpne ka kõiges muus. Ta on vist küll ainus meie kirjanduse-kunsti maailma inimestest, kel on iga väljaminek märgitud taskuraamatusse, milliste järgi võiks Tammsaare kogu majapidamise rekonstrueerida. Meil on püütud kas meelega või teadmatutes muljet tekitada, nagu oleks kultuurkapitalist peasaajaks Tammsaare, aga tõeliselt ei ole Tammsaare sugugi rohkem saanud kui teisedki esimesse liiki kuuluvad kirjanikud. Tammsaare on Akadeemilise Kirjandusühingu liige ja Eesti Kirjanduse Seltsi auliige. A. H. Tammsaare kustutati Eesti Kirjanikkude Liidu liikmete nimestikust liikmemaksu mittemaksmise pärast.

Oma veendumuste teostamisel on Tammsaare ainuke lapsevanemaist, kes Lenderi gümnaasiumis ei lase oma tütrele osa võtta usuõpetuse tundidest, nagu oli autori ainsaks sooviks ta ausamba avamisel, et see sünniks pastori ja preestrita, millisel tingimusel üksi nõustus ka Gustav Suits kõnelema mälestussamba avamisel. Seegi järjekindlus veendumustes, eriti praegusel ajal, on respektieritav.

Kuigi üliõpilaspõlves Tammsaare luges peamiselt ilukirjandust, oli ta huvialade ulatus juba tol ajal õige laialdane. Ta armastab iga küsimusega, millega ta mingil põhjusel kokku põrkab, põhjalikult tutvuneda, sellesse süveneda. Toon selle väite kinnituseks vaid paar näidet ligemast minevikust. Kui paar aastat tagasi kerkis üles Tammsaare „Tõe ja õiguse“ saksakeelse tõlke kirjastuslepingute sõlmimise küsimus, oli Tammsaare rea kirjastusküsimusi käsitlevaid teoseid läbi lugenud, mis võimaldas talle anda mulle rea õige tõhusaid näpunäiteid, kuigi olen nende küsimustega nii teoreetiliselt kui praktiliselt üle veerandsajandi teotsenud. — Jaapani-Hiina konflikti tekkimise puhul avaldas Tammsaare ajalehes paarist numbrist

läbi käiva kirjutuse Jaapani ja Hiina kohta. Selleks oli ta üle kümne põhjaneva teose läbi lugenud. Nüüdki veel aegadel, kui Tammsaare ei töötanud ilukirjanduse alal, andub ta otse noorusliku innuga lugemisele, suhtudes loetule teravkriitiliselt.

Olen Tammsaarega õige sageli arutelnud mõne loetud teose üle ja alati imetelnud ta kriitilist meelt. Tihti Tammsaare, olles mõne raamatu lugenud, juhib mu tähelepanu teose väärtustele ja puudustele ning asudes siis selle lugemisele veendun, kui tabavalt on iseloomustatud raamatu positiivsed ja negatiivsed küljed. Samad on olnud tulemused, kui olen varem lugenud mõnd raamatut ja annan selle siis Tammsaarele lugeda, paludes teda avaldada oma arvamist. Olen nii teinud mitme poola kirjaniku teosega, kellest meie kirjanik varem midagi pole lugenud ja siis imetelnud, milliseid kaugelekiindivaid ja tabavaid iseloomustusi Tammsaare on langetanud, kuigi loetud teoses teatud omadused on õige algeliselt esitatud, aga märksa selgemalt leidub neid omadusi sama kirjaniku teistes teostes, milliseid Tammsaare aga pole lugenudki.

Kriitiline meel on Tammsaarel õige tundeline ja teritatud, ütleksin koguni, et sellest ei jää midagi tähele panemata. Tammsaare on omagi tööde suhtes nii kriitiline, et ta ise pärast oma teose käsikirjas valmimist lausub tavaliselt: „Praegu on raske ütelda, kuidas see õnnestus. Kui hiljem suudan oma tööst eemalduda, küllap siis alles näeb.“ Ja vaevalt teavad vähesed, kuidas Tammsaare on hiljem oma töid ümber töötanud. Toome sellest vaid paar näidet. Kõik meie ajalehed kirjutasid näiteks, et „Tõe ja õiguse“ on soome- ja läतिकeelseks väljaandeks lühendatud ja parandatud, ning mõneski arvustuses oli märgitud, et teos ise selle tõttu aina on võitnud, nagu kirjutas seda arvustaja Ugart „Eesti Kirjanduses“ Tammsaare novelli „Pöialpoiss“ saksakeelse tõlkegi puhul. Kõik need lühendused ja parandused väliskeeltesse tõlgitud teoseis on aga Tammsaare enese tehtud, sama Tammsaare, keda meie oma arvustuste järgi kui lodeva ja veniva kompositsiooniga teoste autorit tunneme.

Agas Tammsaare tagasihoidlikkuse peamised põhjused peituvad küll eeskätt tema iseloomu

rahvuslikus joones, mis eitab üldse poseerimist, ette- ja pealetikkuvust. Kui aga Tammsaare on aastatega ikka enam ja enam avalikkusest tagasi tõmbunud, siis oleme ise selles süüdi, kuna me oleme teda sellaseks kasvatanud, oleme ta ise sinna tõrjunud. Nõndanimetatud üliõpilasnovellide („Pikad sammud“, „Noored hinged“ ja „Üle piiri“) autor Tammsaare ilmus veel Tartus Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekuile, kus sarjati tema teoseid. Ei olnud tal seal just palju head enesest kuulda. Meele kerkib selgesti, kuidas ühel sellasel koosolekul, kus ka Tammsaare ise kuskil saali tagumistes ridades istus, Jaan Tõnisson Tammsaarele eeskujuks seadis Johannes Üksit, kes eestivärvilise kravatiga nähtaval kohal seisis. Õnneks ei saanud Tammsaarest Joh. Üksit, aga Tammsaare tagasitõmbumist aitasime ja aitame veel tänapäevalgi väga palju sellelaadsega aina kasvatada ja suurendada.

Et aastate jooksul Tammsaare võõrastele suletumaks on muutunud, selle tõendusi leiame kasvõi sellestki, kuidas meie romaani suurmeister suhtus võõraile jutlejaile oma 50 ja 60 a. sünnipäeva eel.

Agas 60-aastaselt ei sünni inimene enam teiseks. Pealegi sellane oma inimlikult kui ka kirjanduslikult põhiloomult vähe muutlik ini-

mene, nagu on seda Tammsaare, mille tõenduseks olgu väliselt kasvõi asjaolu, et Tammsaare käekiri pole viimase 30 a. kestel pea sugugi muutunud: kõrvutades ta 1910. a. kirjutatud kirju tänapäevastega, näeme, et ta käekiri on sama peenselge ja pildilt ühtlane nii ta üliõpilaspäevil kui ka olevikus.

A. H. Tammsaare tagasihoidlikkuse puhul olgem uhked, et meil leidub sellane kirjanik, kes oma isikule vajab sama vaikust, mis on hädavajalik ta loominguks töökski. Pealegi kui see Tammsaare tagasihoidlikkus ei ole poos, vaid tema loomupärane omadus, mille kasvatamiseks meie ühiskond on nii tugevasti kaasa aidanud.

Seepärast kuulugu kogu see austus, mis kõik Tammsaare geeniuse pooldajad tahavad sellele meistrile inimesena avaldada, kuulugu kogu see tõeline lugupidamine täiel määral ta kunstilisele loominguks, ja siis oleme meie Tammsaaret temale enesele kõige meelepärasemalt austanud. Ja teile kõigile on nii Tammsaare kui Anton Hanseni, kes inimesena oskab ja suudab püsivam sõber olla kui vaevalt keegi teine, püsiv poolehoid kindlustatud, kuna olete talitanud tema mõtetele, soovidele ja tahetele vastavalt.

Lääne-Euroopa kunsti tänapäev

Inglise ja prantsuse kunsti erinevusi

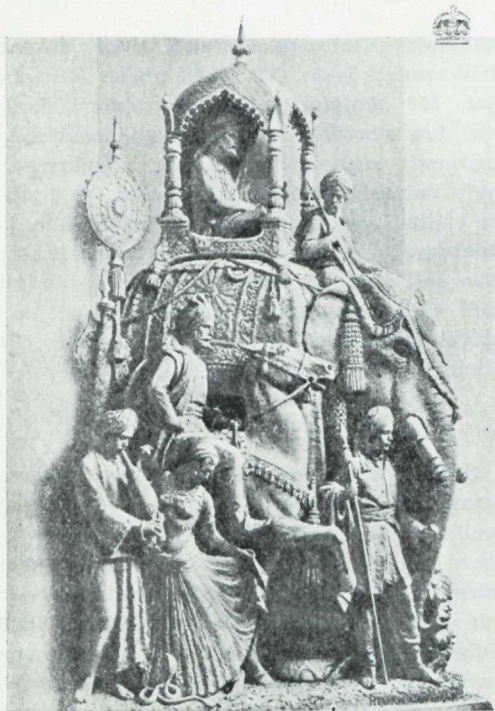
uigi prantsuse tänapäeva kunsti väärtuslikumate omaduste hulgas mõnikord kerkib nähtavale ka mitmesuguseid eputamisi, sellele vaatamata on prantsuse kunst suutnud nakatada kaugemaidki maakera sopikesi. Igal pool, kus jutt keerleb prantsuse kunsti või kunstnike ümber, võib alati märgata teatavat hoogu ja elevust. Ühed kiidavad prantslaste värve, teised jälle ülistavad nende pintli julgust, peent kunstimeelt jne. Olen vestelnud mitmesuguste kunstinimestega poola, saksa, belgia ja teistest rahvustest, kõik nad rääkisid prantsuse kunstist teatava tulisusega, just nagu oleksid arutusel nende oma maa kunsti küsimused. — Niipea aga kui kõnelus siirdub inglise tänapäeva kunstile, on jutt varsti otsas. Siin muutuvad kõik sõnaahtraiks, kellelgi pole nagu midagi erilist ütelda, just nagu polekski inglistel oma tänapäeva kunsti.

Need, kes on viibinud Inglismaal ja kellel on olnud võimalus heita pilku inglaste kultuurielule, teavad, et kujutavat kunsti on siin isegi liialt palju.

Ei ole vist kusagil mujal nii suurearvulisi ja väärtuslikke kunstikogusid kui näiteks Londonis. Siinsed moodsed kunstinäitusedki ei jää oma kunstitööde arvu poolest palju maha Pariisi suuremaist näitustest. Palju kunstikoole saadavad iga aasta uusi lõpetajaid avaliku elu areenile. See kõik näitab, et siin ei või juttugi olla kunsti või kunstnike vähesusest. — Kuid

millest siis tuleb, et mandri rahvad nii vähe on informeeritud selle suurriigi tänapäeva kunsti-saavutustest?

Lähemal tutvumisel inglaste kunstieluga selgub, et viga peitub nende kunsti iseloomus. Selle ebapopulaarsuse põhjuseks on nähtavasti mitte kvantiteet, vaid kvaliteet — me mõtleme siin mitte tehnilist oskust, vaid kunsti ideoloogilist külge. — Kui võrrelda inglaste tänapäeva kunsti prantslaste omaga, siis ei ole kahtlust, et viimane on oma olemuselt meile mitmeti lähemal, sest vaatamata mõningaile eputamisile, mis võib-olla on tingitud Pariisi kui suurlinna erilisest omadusist, leiame prantsuse kunstis siiski palju üldnimlikke jooni, mis on oma sed kõikidele maailma rahvastele, vaatamata nende rassilisele erinevusele. Võib-olla see ongi prantsuse vaimuloomingu suurimaid ja väärtuslikemaid eriomadusi. Nende väärtuste kujunemisele on arvatavasti kaasa aidanud paljud teisedki rahvad oma emigrantide kaudu — ma mõtlen siin ennekõike neid lugematuid kunsti-, kultuuri- ja poliitikategelasi, kes on siirdunud elama Pariisi ning leidnud seal endale teise kodumaa. Kahtlemata on kõik need välismaalased toonud siia endaga kaasa teiste rahvaste vaimuraasukesi, mis aegade jooksul on kandunud prantsuse organismi ning sulanud ühte selle maa kultuuriga. See kõik on nähtavasti omalt poolt aidanud kujundada prantslaste vaimulaadi ning annud tema kunstilegi rahvusvahelisema ilme. Nii on kitsapiirilne rahvuskunst saanud juure uusi positiivseid omadusi, mis on teinudki ta mõistetavamaks ja kodusemaks teistele maakera rahvastele.

Georg VI kroonimispidustuste aegne dekoratsioon Selfridge'i kaubamaja seinal.

Inglaste kunstiga on lood natuke teisiti. Pärast Constable'i ja Turner'i maalikooli õitseajastut on inglaste kunst tõmbunud endasse. See tegeleb nii-ütelda oma koduste asjakestega ega pole enam mitmel ajal suutnud anda uusi üldinimlikke väärtusi, mis suudaksid pakkuda lisa maailma senistele vaimuvaradele. Inglise ise ei oska muidugi seda kõike tähele panna, kuid erapooletu vaatlaja näeb siin nii mõndagi teises valguses. — Tutvunedes lähemalt mitmesuguste kunsti-õppeasutuste ja näitustega, näeme ennekõike, et inglise kunstikoolides valitseb veel praegugi vana ja iganenud prantsuse rokokoo-ajastu vaim. Londoni kunstiakadeemia diplomtööde galeriis ripub lugematul arvul mitmesuguseid siledaks nügitud sentimentaalseid portreid, maastikke ja žanripilte, mis ei suuda siiski rõõmustada meie aja inimesi, kuigi nad kõik on maalitud laitmatu tehnikaga. Olgugi et paljudes töödes võime näha hääd joonistamisoskust, mis peaks olema parimaks aluseks hääle pildile, ometi vahib meile siit vastu endiste aegade iganenud pruun kolo-

riit, mida nüüd kõikjal tuntakse „pruuni sousti“ nime all. Siinsete kunstikoolide iganenud struktuur ongi nähtavasti suretanud noorte kunstiõpilaste loominguilise vabaalgatuse; viimasel ajal näemegi, et enamik inglise kunstinoori ei tegele julgemate otsingutega ning piirduvad vaid tagasihoidlike stiliseerimisülesannetega.

Meie ei hakka siin muidugi kellelegi soovitava mõnd teist äärmust: niisuguseid kunstikooli, mis oma õpilastele jätaksid täieliku vabaduse. Oleme näinud, et säärased omapääd töötavad kunstiõpilased langevad kergesti teise suuna ohvriks. Jäädes ilma kindlate juhusteta, on nad sunnitud hankima ise enesele tuge teisalt ja nii kipuvad nad kergekäeliselt järele aimama mitmesuguseid uusi kunstilainetusi, lasuvad nii-ütelda libedale „trikitamise“ teele püüdes kopeerida üldtuntud meistrite maneere, et oleks võimalik end näidata väljakujunenud kunstnikuna. Suurtest eeskujudest mõjutatuna ja häätahtliku trikkearmastava kunstiarvustuse õhutatuna satub nii mõnigi andekas kunstiõpilane säärasele libedale pinnale, unustades, et tõeline kunstnik peab eelkõige mõtlema oma teose sisule, sellele, mida ta oma teosega ütelda tahab. Töötades s i s u kallal, valmib ka kunstiteose v o r m, ilma et me selle eest peaksime eriliselt hoolitsema.

Siinsamas olgu märgitud, et viimasel ajal on Inglismaal ja mujal kerkinud nähtavale terve rida kunstitegelasi, kes on hakanud teadlikult kasutama mitmesuguseid tehnilisi trikke: nende maalinguise või skulptuuridesse on püütud mahutada kõik kunstiteose välised tunnused efektsest pintslitõmbest kuni virtuoosliku allkirjani. Ja tõepoolest, lihtsemale kunstiarvustajale jääb tihti mulje, nagu võiks siit edaspidi loota palju huvitavat. Kui aga järgnevail aastail kordub seesama, siis selgub vaatlajale, et teda on püütud vedada ninapidi. Igal juhul on see aga väga huvitav võte ning sellega näivad tegelevat peamiselt iisraeli soo esindajad nagu Epstein ja teised.

Kuigi inglise kunstikoolid pakuvad ohtrasti vana, alalhoidlikku akadeemilist vaimu, siis ei tähenda see veel sugugi, et kogu inglise tänapäeva kunst oleks selle mõju all. Meil oli juhus näha terve rida näitusi, mis otse särased julgest värvidest ja vormidest. Kahjuks aga ei ole inglaste moodne kunst veel suutnud tarvilikul

määral vabaneda Pariisi voolude mõjutust. Igal pool võime siin veel seintel näha prantsuse meistrite halvemaid ja kahvatumaid väljandeid. Loomulikult ei saa me siin veel rääkida inglise moodse kunsti iseseisvusest ega omapärast. Sellest kõigest näeme vaid seda, et vana akademism ega äärmine liberalismgi pole suutnud viia inglaste kunsti avaramatele radadele. Paistab, et siin saaks vahest kaasa aidata vaid kunsti tarvitajaskond. Kuigi me püstitaksime ilusamaid teooriaid, ometi jääb kunstisuuna lõplikuks määrajaks tarvitajaskond ise. Tema maitsest olenebki sagedasti mõne ajastu kunstiprofiil. Rahva kunstimaitset saab muidugi ka natuke teritada ja arendada mõnesuguste selgituste kaudu, kuid see küsimus nõuaks juba eri päätükki.

Kui inglaste moodses kunstis võisime märgata teatavat kalduvust dekoratiivsusele, siis on seda võib-olla osaliselt põhjastanud ka teatav ajanõue: mitmesugused dekoratiivset laadi tellimised. Tuletame siin näiteks meelega äsjamöödunud kroonimispidustusi, kus maalijaile ja skulptoreile oli antud lahendada laiaulatuslikke dekoratiivseid ülesandeid. Nii oli näiteks Selfridge'i kaubamaja lasknud oma hiiglasuure hoone külgedele maalida ja voolida terve Briti impeeriumi ajaloo, milleks oli kulutatud väga suuri summasid. Seda suurt ja võimsat dekoratsiooni võisime nautida veel mitu kuud pärast impeeriumi pidustusi.

Demokraatliku struktuuriga maades nagu Prantsus- ja Inglismaal on kunst jäetud enam-vähem enda hoole. Kuigi neis mõlemas mais erakunstikoolide kõrval funktsioneerivad riiklikud akadeemiad, kes määravad iga-aastasi kunstipreemiaid ja välismaa stipendiume oma andekamaile õpilasile, ometi pole see suutnud vähimalgi määral mõjutada nende maade kunstisuundade kujunemist. Kui inglaste juures nägime, et tänapäeva elunõuded on viinud nende kunsti dekoratiivsemale radadele, siis ei ole lugu prantslastegi juures palju teissugusem. Kõike seda kinnitab Pariisi vastlõppenud maailmanäitus. Prantslaste andmete järgi on sääl olnud ametis 1500 kunstnikku, kellele on kogusummas maksetud 41 miljonit franki, mis meie rahas teeb välja kaunis aukartustäratava summake. Et arhitektid ei kasutaks kõiki summasid ehituste arvel, siis oli näituse toimkond

määranud selle summa eraldi, ainult dekoratiivülesannete jaoks. Nii saidki umbes 450 maalijat, 350 skulptorit, 700 dekoratorit, keramisti jne. siia tööle asuda. Enamik nendest ei kuulunud sugugi ametlike ringkondade poolt tunnustatud kunstnike hulka, vaid olid siia valitud oma julgete algatusvõimete tõttu. Ja prantslased ei hakka seda vist kunagi kahetsema, sest nii nägime Pariisi näituse kaudu, kui hästi võib tänapäeva moodsematki kunstiloomingut rakendada tegeliku elu ülesannete täitmisele.

Itaalia kunsti tänapäev

Sellal kui mõned teised nooremad rahvad teevad suuri pingutusi, et suuta järele aimata Itaalia vanameistrite kunsti, on itaallased ise läinud hoopis isesugust rada. Väga tähelepanuväärne on see asjaolu, et suur kunstitraditsioonide maa Itaalia pole jäänud puhkama oma endistele loorberitele, vaid ta ehitab oma kunstihoonet edasi säält, kuhu renessansimeistrid ta pooleli jätsid: meistrite sügav kunstimeel ja kultuursus on jäänud alles — muutunud on vaid ehituse kivikeste värv, väsinud vana kunsti asemele on asunud noor, värske ja elurõõmus vorm ning värv.

Itaalia tänapäeva kunstikultuuri kujunemisel on olnud määrava tähtsusega riigi uus seemine struktuur, mis mitmeti on aidanud kindlustada ka kunstnike sotsiaalset olukorda ning annud laiematele massidele uut elurõõmu ja töötahet. Näib, et Itaalia uus ühiskond on hakanud ühtlasemalt hoolitsema kõikide kodanikkude eest. Suured klassivahed on natuke haaval kadumas; nii aadlik kui talupoeg peavad nüüd töötama kõrvuti uue isamaa hüvanguks. Kujutatugi kunst ei orja enam üksikuid isandaid nagu doodžide või Medicite ajastul — nüüd on ta rakendatud kogu rahva teenistusse. Kõikjal on kerkimas uued rahvamajad, staadionid ja teatrihooned, mida kaunistavad suured, seinamaalingud või dekoratiivsed skulptuurid. Itaaliaski on aru saadud, et maaling teeb ruumi suuremaks, skulptuur aga vähendab seda; nii on siseruumid kaunistatud päämiselt maalinguga, kuna skulptuur on viidud vabaõhu kätte. Maaling, skulptuur ja arhitektuur on siin jälle leidnud täieliku kooskõla. Terve leegion

Gina Ventura

Portree

arhitekte, skulptoreid ja maalijaid on rakedatud uue ja ajakohasema fassaadi loomisele. Siin ei jõuaks loetella ega kirjeldada kõiki neid uusi kunstiiiritusi, mida juhtusin oma silmaga nägema. Igal pool, kuhu aga silm ulatab, näed suuri ümberkorraldusi: lõhutakse inetuid maju, rajatakse uusi tänavaid ja parke, ehitatakse sildu, püstitatakse uusi losse jne. Sellejuures väärib märkimist, et kõik see sünnib moodses vaimus: energiliste, ülijulgete joonte ja vormidega. See on sama vaim, mida võisime näha Pariisi maailmanäituse moodses arhitektuuris, ainult natuke ümber kohandatud vastavalt siinsetele oludele. Meile põhjamaalastele, kelle silm on harjunud suurepinnalisemate, lihtsamate ehitustega, pakub erilist huvi jälgida, kuidas itaallane oskab suure kümnekordsegi maja fassaadi teha elavaks mitmesuguse kattematerjali osava kombineerimise abil. Mitmevärviline marmor, graniit, krohv, raud ja õhuke telliskivi on pinna kaunistamise alal annud siin väga häid tulemusi. Eriti meelepäraseid pinnamustreid võisime näha Milaano moodsetel majadel. Siin olid mitmed suuremad fassaadid saavutanud oma efekti õhukese, vanade roomlaste eeskujul valmistatud telliskivi ornamentaalse ladu-

mise teel. Tallinnaski on Pärnu maantee ja Roosikrantsi tänava nurgale ehitatud maja juures püütud kasutada mitmesugust kivide ladumisviisi. Siinsed klinkerkivid on aga kahjuks liiga paksud ega võimalda kombineerida peenemaid mustreid — nii tundub see maja kuidagi igavavõitu ja natuke karm.

*

Itaalia skulptuuri ja maalingut võisime näha juba Pariisi maailmanäitusel, kus itaalia kujutav kunst oli küllaltki väärilt esindatud. Hiljem võisime sellega lähemalt tutvuneda ka itaalia moodse kunsti muuseumide, näituste, kalmistumonumentide ja mitmesuguse dekoratiivkunsti kaudu. Kõigest sellest nähtub, et itaalia raidkunst on vägagi elujõuline ning võimas. Väga originaalseid skulptuurmonumente võisime näha Milaano suurel kalmistul (Cimetro Monumentale). Mõnikord ehivad sääl kalmukünkaid tantsivad aamored, siis näed mitmesuguseis asendeis üksikuid unistajaid, mitmesuguseid passiooni-stseene ja isegi suuri skulptuurseid žanrigruppe, kus talumees künnab härgadega põldu. Iga uus monument pakub siin jälle midagi uut ja huvitavat. Eriti võim-

saiks tuleb aga pidada Rooma ligidale rajatud Forum Mussolini suuri dekoratiivseid marmor-skulptuure. Neid on arvult 52, sest iga Itaalia provints on nimelt lasknud valmistada ühe kuju ning kinkinud siis selle Benito Mussolinile staadioni kaunistamiseks. Selles hiiglasuures skulptuuride ravis näeme kõigepäält üht fašistlikku üliõpilast püssi ja rinnal rippuva gaasimaskiga, siis märkame võimsat kettaheitjat, väga ekspressiivset kiviskajat ja paljude teiste spordiharude esindajaid. Neis teoses on väga palju julgeid ja edasiviivaid jooni, kuigi nende vormid ei kaldu kusagil äärmuslikesse liialdusisse.

Nagu itaalia skulptuur nii on ka tema maalikunst väga palju õppinud prantsuse moodsetelt meistritelt, kuid selles kõiges on siiski näha püüdlikkust vaimsele iseseisvusele. Küllastades Itaalia kunstinaütusi ja mitmesuguseid kollektsoone jääb mulje, et moodsel maalingul on siin väga sümpaatne koloriit ja väga peen joonestik, kuigi kohati võime näha Pariisi kooli mõjutusi. Kui seda kõike võrdleme oma põhjamaa monumentaalsema kunstiga, siis tunduvad itaallaste maalingud kuidagi hapramaina — just nagu mõni siiruvääriline Veneetsia veiniklaas. Juhtivamate jõudude hulgas näeme siingi üksikuid nõrgemaid kunstnikke, kuid kunstiga eputamist ei puutunud kusagil silma. Kõikjal näeme vaid lihtsust, otsekohestust ja distsipliini. Selleks on arvatavasti kaasa mõjunud ka kunstnikkonna enese seesmine distsipliin. Kõik Itaalia kunstnikud on nimelt koondunud sündikaati, millel näivad olevat kutseühingutaolised funktsioonid. See ühing tegeleb kunstipropagandaga, organiseerib kunstivõistlusi, korraldab näitusi ning püüab muretseda kunstnikele kutsealalist tööd. Vastuvõtt sellesse sündikaati toimuvat kindla selektsiooni kaudu.

Meie ja teised

Kui elad pikemat aega liiga lähedal oma kunstile, siis kipud sagedasti oma teoseid kas liialt maha kiskuma või jälle natuke ülehindama. Me jääme sagedasti rippuma mõne pisa-erja külge ega oska näha tervikut, sest puudub tarvilik distants. Niipea aga kui pääseme natuke kaugemale, on võimalik vaadelda kunstiavaldusi pisut objektiivsemalt.

Kui tuhnid välismaal võõraste rahvaste kunstisalvedes, tekib alati tahe võrrelda seda kõike omamaa selle ala saavutustega. Igal võõral kunstinaütusel või kunstimuuseumis seab kujutlus vaadeldavate teoste kõrvale ka oma-maa meisterteoseid. Ning ma arvan, et pole sugugi tarvis siin veel kord korrata, et meie kunstil tundub juba olevat põhja all. Seda on meile mitmel korral üteldud meie välisnäituste puhul. Ma julgen isegi uskuda, et hästi korraldatud valiknäitusega oleksime võinud üle trumbata isegi kuulsusrikka Norra ja mõne suuremgi riigi, sest meil on välja panna hää kogu tüsedaid, isikupäraseid maalijaid ja skulptoreid.

Muidugi tuleksid siin kõne alla ainult säärased teosed, mis on nii-ütelda välja kasvanud meie põhjamaa kargest vaimust. Võõramaigulised teosed ei huvitaks läänemaade inimesi.

Kui me aga vaatleme oma kunsti terves ulatuses, siis peame otsekohevalt tunnistama, et meiega pole jäänud puutumata Pariisi kooli mõjudest. Eestigi noored kunstijungrid on säält importeerinud mitmesuguseid moodseid voole. Kui me aga säärast laadi teosed Lääne-Euroopasse kord jälle tagasi saadaksime oma nime all, siis võiksime säält kergesti sattuda epigoonide nimestikku. Kindlasti ei vääricks tähelepanu ka säärane kunst, mis on rajatud ainult välisele trikitamisele ja millel puudub oma sügavam mõte. Säärane pinnapäälne kunst jääb ikkagi võltsiks, sest tal puudub seesmine vaimsus.

Me võiksime koguni ütelda, et tänapäeval ei tule kunsti klassifitseerida mitte halbadeks ja häädteks teosteks, vaid ausaks ja võltsiks kunstiks. Viimase all me mõtleme neid kunstnikke, kelledel ei ole enda poolt midagi uut lisada senistele väärtustele. Need on inimesed, kel pole midagi ütelda, kuid kes vaatamata kõigele kipuvad siiski kateedril kõnelema. Et keegi nende tühjust ei märkaks, siis varjavad nad seda teistest kunstiteostest laenatud väliste tunnustega.

Lääne-Euroopa riigid näeksid meeleldi meie ausat kunsti, mis on võrsunud meie omadest oludest, olgu ta siis tehniliselt nii primitiivne kui tahes. Pariisi kooli peenutsevale kunstiparnassilegi oleks meie tüse põhjamaa uusrealism küllaltki teretulnud uudispalaks.

Epigramme

KAMMISSEPP

is läheb talle korda
Madrid või Hiina torm,
talle tähtis vaid
riim ja luule vorm.
Ja ongi andekas,
ongi vilgas,
riimida „sõda“
on hirmus tülgas!

ROMANTIKA JA REALISM

Õõ on täitsa pime...
Sosistand ta mitu korda
värisevi huuli sama nime:
„Maali!“
Ja siis ootab:
suviöös nüüd sünnib ime...
Kordab veelgi sama jumalikku nime:
„Maali!“
Siis aken tasa avaneb.
„Oh Maali...“
Karm mehehäääl vaid hõikab:
„Noh, Kusti, kurat, ära praali!“

KRIITIKA

Kirbu kiitnud elevandiks,
mõne vürsti laimand sandiks,
Enno oli äbarik,
Rootsmann sada meetrit pikk!
Küll on kirjutada mõnu,
kui Parnassil istub onu.

RUUT TARMO

Madal kui varajane hädalhein,
enne teda hüüti Rudolf Klein.
Nüüd ta kannab nime Tarmo
lavanärvidel ei anna armu.
Mänguvõimet kui lokomobiilil,
tema jõudu ei pidurda riivid.
Sama hiilgav kuningas kui sant
— edukus ikka ta mängu pant.

HUGO LAUR

Alati peal on mängul aur,
kui esineb — Hugo Laur.

FELIX MOOR

Üksainus Feliks Moor,
kuid kõri
— Doni kasakate koor!

VARAMU RINGVAADE

Kirjanduskiri Tšehhoslovakkias

Tšehhoslovakkia kirjanduses on viimased aastad olnud nagu kevadiste vahutavate voogude taandumine endisesse jõesängi, kus vood juba koos moodustavad kaugelt võimsama, kuid ühtlasi tasasema voolu, milles peituv energia on aga märksa jõulisem kui üle kallaste voolanud vahutavate voogude oma.

Kui veel aastat kaheksa tagasi olid poetismi rühma kuuluvad noorust esindavad revolutsioonärid õige sõnarikkad ja hoogsad, siis on tänapäeval nemadki taltunud ja rahunenud ning andunud vaikselt oma loomingulisele tööle.

Tšehhoslovakkia kirjanduse ligema mineviku kurbadeks suursündmusteks on kahe suurmehe — T. G. Masaryki ja F. X. Šalda surm.

Vaevalt suudame meie, kes me siiski võrdlemisi eemal seisame tšehhi vaimsest ja riiklikust elust, täies ulatuses enesele arugi anda, mis tähendas T. G. Masaryk oma rahvale ja maale, kui tihe oli see side, mis teda ühendas kogu Tšehhoslovakkia rahvaga ja tema enese loodud riigiga. See side oli, on ja jääb ainupäraseks mõnegi sajandi kohta ja meil, tema kaasaegseil, on olnud võimalus legendi sündi kaasa elada, näha ja tunnetada.

Oleks võimatu pakkuda lähema kirjutuse ulatuses kokkuvõttikumatki ülevaadet sellest, kuidas selle suure riigimehe ja filosoofi isik kajastus tšehhi oleviku kirjanduses, kaasa arvatud needki, kes oma üldsunudadel kuuluvad bolševistlike kalduvustega kirjanike hulka, ja nende arv pole Tšehhoslovakkias just väike. Ei leidu küll ainustki luuletajat Tšehhoslovakkias, kelle mõnes laulus pole T. G. Masarykist kõnet. Juba T. G. Masaryki elupäevil kirjutati temast romaane, nagu näiteks Milena Nováková

teos „Inimene ja võitlus“. Ja president-vabastaja surm on aina suurendanud tema isiku käsitlust tšehhi luules ja proosas.

F. X. Šalda oli oma mõjuvõimsusel kahtlemata järgmine suurus, kuid märksa eksklusiivsema ja individualistlikuma iseloomuga, ainult vaimse alaga oma tegevust piiritlev suurmees, kellele praegu Tšehhoslovakkias asjatult järglast otsitakse. Aga F. X. Šalda tegevus on selleks liiga laialdane ja ulatuslik, et mahtuda üldartikli raamistikku: temale, peamiselt ta viimaste aastate tööle, loodan iseseisvas kirjutuses lähemale astuda.

Tšehhoslovakkias ei kurdeta nagu tänapäeva Poolas, et kirjanduses on naised ülevõimu enese kätte haaranud. Sellest hoolimata tahaksin ma alustada Tšehhoslovakkia oleviku kirjanduse vaatlust naiskirjaniku loominguga ja nimelt Marie Pujmanová omaga. Meil tuntakse küll kitsamas teatriringkonnas ta mehe, prof. Ferdinand Pujman'i nime, kes möödunud aastal suure menuga lavastas „Estonias“ Smetana ooperi „Müüdnud mõrsja“, ja nois kitsamais ringkonnas teati sedagi, et prof. F. Pujman, oma nooruse elukutselt insener, on ehitusaladelt siirdunud täielikult muusikale, olles juba mõnd aastat riikliku konservatooriumi professoriks ja „Narodní divadlo“ (Rahvusteatri) ooperi näitejuhiks. Teati muidugi ka seda, et ta ooperi näitejuhina on esmajärguline suurus, aga vaevalt teati ja teatakse meil midagi möödunud aastal tšehhi kirjanduses riikliku auhinna saanud Marie Pujmanová'st ja ta teosest. Ka nende ridade kirjutajale oli üllatavaks uudiseks, kui prof. Ferdinand Pujman Prahast oma naisena tutvustas kirjanik Marie Pujmanová't,

kellega aga olin vist juba 1932. aastal Varssavis tutvunud.

Aga tõtt ütelda, Marie Pujmanová kirjanduslik looming, mille esikteos iseseisva raamatuna ulatub küll tagasi juba 1917. aastasse, oli ju ka küllalt tagasihoidlik ja vähe silmapaistev oma senistelt saavutustelt, pealegi polnud Marie Pujmanová viimase kuue aasta kestel midagi avaldanud, kuna see aeg oli täielikult kulinud ta 1937. a. ilmunud ja riikliku auhin-naga kroonitud romaani „Lidé na križovate“ (Inimesed ristteel) kirjutamisele. See on nüüd avaldatud silmapaistva Fr. Borovy kirjastuse sarja „Sbirka hodnotné prosy Žatva“ (Väärtusliku proosa sari Lõikus) I köitena.

Sellase kunstiküpse ja väärtusliku romaani ilmumine Marie Pujmanová'lt oli aga ka Tšehhoslovakkias teatavaks üllatuseks. Tõsi, juba varakult oli too professori perekonnast põlvnev naiskirjanik kuulunud lootusiandvate jõudude hulka, nagu neid aga Tšehhoslovakkiaski palju leidub. Sellast järsku esikohale kerkimist oletasid aga Marie Pujmanová'st vaid vähesed: ta ande ja töömeetodi ligemalt tundjad. Nagu juba mainitud, ilmus ta esimene raamat, novellikogu „Pod kridly“ a. 1917, millele järgnes ta teine novellikogu „Povidek z mestského sadu“ (Jutt linna aiast) a. 1920 ning esimene romaan „Pacientka Dra Hegla“ (Dr. Hegeli naispatsient) a. 1931. Sellega piirdubki Marie Pujmanová varasem puhtilukirjanduslik looming, millele võiks veel lisada kirjaniku kaks arvustuslikku teost: monograafia hiljuti surnud naiskirjanikust Božena Benešová'st ja kirjanduslik-kunstiline „Pohled do nové zeme“ (Vaade uuele maale) a. 1932, mis sisaldab kirjaniku matkamuljeid Nõukogude Venemaal, mida autor on paaril korral külastanud. Kui tahetakse just täielik olla Marie Pujmanová varasema kirjandusliku tegevuse ülevaates, siis tuleks veel tähelepanu juhtida ta kaastööle tšehhi ajakirjades ja ajalehtedes: mõned lühijutud ja artiklid.

Marie Pujmanová romaan „Inimesed ristteel“ käsitleb kirjaniku loomingus senisest erinevat miljööd. Kui seni oli ta novellide ja romaani ainek võetud kodanliku intelligenti elust, mida autor kõige paremini tunneb, siis on nüüd vaatlemise keskpunkti võetud Ulu lin-

nakese suurtööstusliku tekstiilvabriku tööliste, ametnikkude ja omaniku elu ja ainult kõrvalpalades viib meid autor episoodiliselt Praha boheemlikku miljöösse.

Isegi tööstusist rikkas Tšehhoslovakkias ei leidu ameerikalise ulatusega tööstusi sel määral, et kirjanikul elavate eeskujude otsingul kaua tuleks ringi eksida. Nii ongi lugejaskond eesnimetatud romaani puhul Ulu eeskujuna avastanud Zlin'i ja seal asuvad Bata vabrikud. See oli lugejaskonnale seda kergem, et Bata vabrikute omanik ise nimetatud teose autori vastu rünnaku alustamise sümptoome avaldas. Ei ole sel puhul ülearune meenutada Bata varasemat rünnakut teise tšehhi kirjaniku vastu. Ma mõtlen siin T. Svatopluk'i ja tema palju kõmu sünnitanud romaani „Botstroj“, milles Bata leidis oma vabrikute laimamist ja mõnitavat arvustamist ning alustas nimetatud kirjaniku vastu protsessi, mis lõppes jalanõudevabrikandi võiduga ja nimetatud teos hävitati kohtu sellekohasel otsusel. See on küllalt erandlik juhus ja mitte ainult tšehhi kirjanduses, et kolmanda isiku nõudel sai ilukirjanduslikule teosele osaks tuleriit, mis tavaliselt sünnib vaid diktaatorite maal. Aga eks näita seegi juhus, et Tšehhoslovakkias on maailma kuulud Bata tööstus küllalt arvestatav suurus ja mitte üksi jalanõude hindade määramisel. Aga Marie Pujmanová romaani ründas Bata siiski tagajärjetult ja vahest ka asjatult. T. Svatopluki teoses kirjeldati otsesemalt jalanõude suurtööstust, M. Pujmanová kirjeldab aga tekstiiltööstust ja autor kinnitab ise nii sellekohastes avalikkudes sõnavõttudes kui ka isiklikes kõnelusis (ka nende ridade kirjutajaga), et Ulu on väljamõeldud linn ja samuti ka kogu olustik ning et autor on Bata linnas Zlin'is vaid turistina kord läbisõidul viibinud ega tunne ei sealseid olusid ega inimesi.

Marie Pujmanová oli oma senises loomingu subjektive kirjanik, kes andis edasi ümb-rusest saadud muljeid ja käsitles peamiselt seda keskkonda, kuhu ka ta ise kuulus ja mida ta seetõttu kõige paremini tundis, s. o. intelligenti elu. Autori kaks matka Nõukogude Venemaal ei ole aga ka ta loominguusse mõju avaldamata jätnud. Eeskätt sellega võib seosesse viia Marie Pujmanová pööret suure sot-

siaalse romaani kirjutamisele, millest „Inimesed ristteel“ moodustavad vaid I köite, kuna nimetatud teos lõpeb lausega: „Tady se konci první kniha o mladém Ondrejovi Urbanovi“ („Nii lõpeb esimene raamat noorest Andres Urban'ist“). Ja praegu töötavat autor teose II köite kallal, millele võib ka kolmas järgneda.

Romaani „Inimesed ristteel“ tegelaskonda võiks jagada kolme rühma. Esimesse kuulub tekstiiltööstuslik kuningas, tema perekond ja ligemad kaaslased, kes esindavad ekspluateerivat ülakihti, kelle vastu seisab teise rühma kuuluvana kogu tööliskond, kuna kolmandasse rühma kuuluvad need intelligentsi esindajad, kes suhtuvad sümpatiseerivalt tööliskonnale ja kellest üksikud liituvad kord ühe, kord teise vastandriühmaga.

Romaani tegelaskond on väga arvurikas ja selles on esindatud Tšehhoslovakkia rahvastiku kõik kihid. Selles leiame töölisi, kes on omandanud tööstuseomaniku usu töösse ja kuuluvad seda ühes vabrikandiga, küündimata nägema, et nende usk töösse on vaid uus vahend töösturi käes, kes plaanitseb, kuidas oma töölisi ekspluateerida ja pealegi nii, et töölised ise seda ei märkagi — olles pimestatud kõigi nende elu näiliste mõnususte ja mugavustega, mis tööstus oma tööliskonnale on soetanud. Just need mugavused aitavadki kaasa, et töölised annavad vabrikule oma tööjõu maksimumi ja muutuvad täiesti ekspluateeritutena juba noorelt invaliidideks.

Noor tööline kõnealusel romaanis jõuab lõpuks selgusele ekspluateerimise peenemate vahendite suhtes ja sõidab — Nõukogude Venemaale, kuhu emigreerib ka teine selle romaani tegelane, — kolmandasse rühma kuuluv, — naisarst koos oma mehega.

Romaani sündmustik on õige mitmekesine ja sageli pole sagedi üksikute episoodide vahel kuigi tihed.

Väärrib erilist rõhutamist M. Pujmanová romaani dialoogi ilmekus: igal kihil on oma iseloomulik dialoog. Vastavalt arvuka tegelaskonna erikihtidesse kuuluvusele on sõnastus õige varieeruv.

Oleks aga ekslik arvata, nagu oleks Marie Pujmanová oma teoses ekspluateerijad ja ekspluateeritavad kiskjatena teineteise vastu asetanud

ja seega teoses võitlusromaanini teinud, mille autor tunneb oma kujusid joonistades vaid musta ja valget.

Väga paljud asjaolud lasevad oletada, et romaani järgmise köite tegevuse viib autor Nõukogude Venemaale ja see annab juba enam põhjust suurteks kahtlusteks: oma põhiolemuselt impressionistlik autor on teoses „Inimesed ristteel“ õige üksikasjalikult uurinud seda miljööd ja neid inimesi, keda ta oma romaanis kirjeldab, milleks autoril olid kodumaal kõige laialdasemad võimalused. Kuidas aga saab ta hakkama endistegi tegelaste hingeelu kujutamiseks Nõukogude Venemaa võõras olustikus, mida kirjanik tunneb vaid kahe matka põhjal? Igatahes riskantne eksperiment, nagu hiljem näeme Josef Kopta toodangu puhul.

Romaan „Inimesed ristteel“ on aga kahtlemata kõrgeväärtuslik kunstiteos, kuigi selle tunnustamisega ollakse mõningates ringkondades esialgu veel ehk liigagi tagasihoidlik, aga silmapaistvamate arvustajate tunnustus langeb käesoleval juhul täiesti kokku riikliku auhinna määramisega ja rahvahulkadegi huvist selle romaani vastu annab tunnustust seegi, et 26.000 eks. on juba läbi müüdnud ja teose 7. trükk ilmunud.

Vendadele Karel ja Josef Čapekile pühendasin ma juba teoses „Loova Kesk-Euroopa poole“ terve peatüki. Aga lubatagu veel tagasi tulla nende loomingule selle osa juure, millest pole olnud kõnet.

Karel Čapeki ilukirjanduslikus tegevuses oli enne „Bilá nemoc“ ja „První parta“ ilmumist aastaid kestnud vaikuse-ajastu, mille kestel temalt ei ilmunud ainustki puhtilukirjanduslikku teost.

Leidis vaid jätkamist Karel Čapeki matka-kirjanduslik toodang. Kui K. Čapek oma „Inglise kirjandega“ ja „Itaalia kirjandega“ saavutas sama rahvusvahelise kuulsuse, mis ta näitekirjanikuna juba varem oli saavutanud, siis tähendasid ta järgmised matkamuljed „Kirjad Hispaaniast“ ja „Hollandi pildid“ vaid tagasihoidlikku jatku ta reisikirjanduslikule toodangule. A. 1936 sooritas Karel Čapek matka Skandinaaviasse ja juba samal aastal ilmus seda reisi kajastav teos „Cesta na sever“ (Matka põhja), milles on väljendust leidnud kirjaniku

eelmiste matkakirjade head omadused: kergus ja värskus oma muljete edasiandmisel, kuna K. Čapek jutustab alati mõnusa huumori ja huvitavusega. Et autor püüab esile tõsta Skandinaavia maade just neid omapärasusi ja erinevusi, milliseid Tšehhoslovakkias kas sugugi ei tunta või tuntakse koguni teises koostises, siis paiskab sellane kirjeldamismeetod küll paljugi segamini, kuid süstemaatilisust pole K. Čapek kunagi taotelnud, nagu on ta alati vaba olnud ka tahtmisest õpetada. Tema on kõigepealt amüsanantne vestleja, kes alati oskab oma muljeid huvitavalt sõnastada, hoolides faktidest ikka vähem kui neist saadud impressioonidest, mille väljendamiseks K. Čapek kasutab oma meisterlikku sõnastamiskunsti, mis on eriti rikas omadussõnadest.

Kui oled kohanud kaht venda, Karel ja Josef Čapekit, kes poisimeestena elasid veel ühises villas Praha serval, kus nad koos ka välja andsid oma „Aedniku päeva“ (Karel Čapeki tekst ja Josef Čapeki ilustused), ja neid siis mõttes võrdled, jahmatad esimesel hetkel isegi: milline vahe lahutab neid kaht venda! Mitte üksi, et Karel on kirjanik ja Josef eeskätt kunstnik ja siis alles kirjanik, kuid just iseloomude suur erinevus on see, mis üllatab. Kui Karel on elav ja julge, naljatlev seitskonnanimene, siis on Josef tagasihoidlik ja nagu häbelikki, enesesse tõmbunud filosoofiliste kalduvustega kunstiinimene.

Kirjanikuna pole Josef Čapek kaugeltki nii viljakas kui ta vend. Kui maha arvata need raamatud, mis nad kahekesi koos on kirjutanud, siis leidub Josef Čapeki nime kandvaid raamatuid kõigest viis, millele hiljuti alles lisandus kuues: „Kulhavy poutnik. Metafysický román“ (Lombak teekaaslane. Metafüüsiline romaan).

Josef Čapeki kogu kirjanduslik toodang on filosoofeeriva-ilmeline. Igas oma teoses püüab ta ikka lahendada mõnd elu-küsimust. Kõnealus romaanis, mille autor ise on ristitud „metafüüsiliseks“, ta nagu pöördub tagasi oma esimeste teoste juure: siingi kõneleb ta kõige igapäevasematest asjadest, kuid nüüd on teose ilukirjanduslik vorm viimse võimaluseni kokku tõmmatud. Jalutuskäigul kõneleb autor oma lombaka kaaslasega inimliku elu kõige olulise-

matest küsimustest: elust ja surmast, vaimust ja hingest. Kuid nende abstraktsete küsimuste arutlus elustub märksa selle tõttu, et kahe jalutaja pilk langeb sageli nende maisele ümbrusele — maastikule, inimestele, puudele. Oleks aga ekslik oletada, et abstraktsete küsimuste arutluses Josef Čapek kaotaks reaalse pinna. Nagu ta ei lange metafüüsikasse, seletamatu seletamisesse, nii on temast kaugel ka igasugune lame materialism: hingest ja vaimust kõneldes vaatleb ta vaid nende väliseid väljenduskujusid. Huvitavamad on selle teose leheküljed, kus J. Čapek kõneleb lapsepõlvest, täiskasusest ja vanadusest. Need leheküljed pole mitte üksi sõnakunsti kaunimad palad, vaid ka filosoofilise mõtte ja inimliku tunde tihedusest pakatavad.

Kahtlemata on Josef Čapeki inimlikult lihtne, aga siiski nii mõtteküllane ja kunstikaunis teos suureks rikastuseks tšehhi kirjandusele, aga ka teiste maade sõnakunstile.

Veel ühe vana tuttava, kellest olen varem juba kirjutanud, kirjanduslikust loomingust vahepealsetel aastatel tahaksin kõnelda. Ma mõtlen Josef Koptat, tšehhi leegioni-lugude jutustajat, kelle teoste sündmustik areneb väga tihti Venemaal.

Vaheajal on Josef Kopta lõpule viinud oma triloogia, mille kaks esimest osa kandsid pealkirja: „Ainus väljapääs“ ja „Punane täht“, kuna kolmas on ristitud: „Leib ja viin“. Triloogia peategelaseks on kõiges kolmes osas sama isik, kes on tapnud oma tuttava, omandanud selle dokumendid ja kadunu nime all saavutab nii mõndagi, kuid kannab ühtlasi ka oma roima rasket hingelist koormat. Autor arendab oma romaani-triloogia viimase osa sündmustikku väga osavalt kahes suunas, jutustades meile kõrvuti sündmusist krahv Dittersbachi lossis ja Tšehhoslovakkia kommuuna ajaloost Venemaal, kusjuures just viimane suund on esirinda nihutatud. Sellega võidab see romaan väga palju. Seal vestab meile autor, kuidas klaasivabriku töölised kolivad Tšehhoslovakkias endise preestri ja ta naise juhtimisel Nõukogude Venemaale ja püüavad seal teostada oma kommunistlike ideaale. Autor jutustab meile üksikasjalikult, milliseid raskusi tuleb neil kõigil kannatada, kuidas nende töö

on märksa rängem kui see oli nende kodumaal, kuidas üksikud langevad ülejoü käivas võitluses elu ja leivapalukese eest ja kuidas emigreerinud tööliste arvukast perest vaid vähesed suudavad kõigile kannatusile lõpuni vastu panna. Kunstiliselt väärtuslikuma osa triloogias aga moodustab mitte faabula, vaid psühholoogilise arengu analüüs, mis on alati olnud Josef Kopta teoste tugevamaks küljeks.

Ühtlasi aga tuleb märkida, et J. Kopta toodangu parima osa moodustavad ikkagi need ta romaanid, millistes ta jutustab sellest, millega ta ise on olnud otseses kokkupuutes, milledes kirjeldatud elu ta on kaasa elanud. Kui ta aga hakkab vabalt fabuleerima, siis kaob nagu pind ta jalge alt ja ta realistlik looming jääb nagu pisut õhku rippuma. Triloogia vääratustes langeb peamine süü asjaolule, et kirjanik on kannud oma romaani tegevuse olukordadesse, kus problemaatilisus on nii suures ülekaalus, et raske on abi leida fantaasialennutamisestki.

Oleme peatunud Josef Kopta triloogial pike-malt just seepärast, et teos on küllalt iseloomulik tšehhi kirjanduses päris sageli esinevale püüdele kirjeldada eksperimente, mille arendamispaigaks on Nõukogude Venemaa, mis on nii kauge ja tundmata ning võimaldab realistlikuski teoses arendada igasugust fantastikat. See meelitab ligi ja selles kõrvetatakse mitte üksi oma fantaasia tiibu, vaid isegi oma toodangu kunsti-

väärtusi. Aga nähtavasti see Tšehhoslovakkias esialgu veel kedagi ei kohuta.

Josef Kopta äsjailmunud uus romaan „Zlatá sopka“ (Kuldne sopka) on puhastverd faabulateos, mille sündmustiku areng algab Hiinas, kuhu on põgenenud noor venelasest mäeinsener, revolutsionäär, kelle isa on Venemaal prokurör. Poeg ootab Hiinas amnestiat, mida talle isa püüab hankida. Siis järgneb ta elu Siberis, lõpuks Vladivostokis, rikastumine „kuldsest sopkast“, oma endiste kaaslaste-revolutsionääride tabamine varguselt, nendega koos uuesti siirdumine revolutsioonilisele tegevusele, rikka revolutsionääri kaksikelu, abielu oma surnud isa teise naisega, kes teatab oma endise võõraspoja ja nüüdse mehe revolutsioonilisest tegevusest võimudele, et saada ise kogu rikkuse omanikuks, siis vangla, millest vabastab teda vene revolutsioon. See moodustabki selle romaani sisu.

Ka sellaseid vaid sündmustikule pearõhku panevaid romaane toodavad tänapäeval Tšehhoslovakkia parimad kirjanikud, langemata sealjuures ajaviiteliste teoste madalale tasemele, sest Josef Kopta kõnealunegi romaan on ikkagi kunstiteos, milles vaid pearõhku on pandud faabula meisterlikule arendamisele.

Kõneldes seni vaid tšehhi proosast, ei tohi aga unustada selle rahva luulegi kõrget taset, kuid sellest järgmises kirjas.

Bernhard Linde.

Gabriele d'Annunzio

1. märtsil s. a. suri Vittorio linnas Garda järve ääres kuulus itaalia kirjanik Gabriele d'Annunzio (Rapagnetta), kes 12. märtsil oleks saanud 75-aastaseks (A. sündis a. 1863 Francavilla al Mares, Abruzzides, õppis a. 1873—1880 Pratos kuulsas Collegio Cicogninis). Kirjanik elas tagasitõmbunult Vittoriales juba alates 1930. aastast, väljudes sealt vaid harukordadel. Isegi suuremad fašistlikud võidupidustused ei suutnud teda ta pelgupaigast välja meelitada, kuigi ta oli innustunumaid fašismi pooldajaid. Viimased eluaastad veetis kirjanik oma kogutud teoste väljaande redigeerimisega

ja „Jumaliku komöödia“ autori, Dante eluloo koostamisega, kirjutades ühtaegu ka müstilisi traktaate lennuasjandusest.

Annunzio loomingut peavad paljudki kirjaniku vastased diletantlikuks ja puhanguliseks, mis olevat sündinud vaid impulsi ja temperamendi ajal. Tänapäeva Itaalia noorusel on d'Annunzio *sorpassato*, „ületatud“, aegunud, teda peetakse veel vaid muuseumi harulduseks, omamoodi klassikuks, kel pole tänapäeval enam vitaalseid ega aktuaalseid voorusi, kui mitte arvestada ta poolehoidu fašismile. Ei tarvitse laulda d'Annunziote kiidulaulu ega otsida

temas rahvussangarit, — tarvitseb teda vaadelda ainult sellasena, nagu ta on, ja ka sellasena ta on suur küllalt. Tema loomingu saladus ning suurus peitub just tema mitmekesisuses, ja juba sellepärast ta ei ole *up to date*. Tal on õnnestunud pöörduda enesele kogu Euroopa tähelepanu, teda on haaranud kaasa kõige mitmekesisemad kirjandusvoolud, ta on olnud ääretu vastuvõtlik kõikide maade suurvaimude mõjutusele ning ta on kirjutanud nii varieeruvail teemadel, et ta on tõesti loetav ja vastuvõetav kõige mitmekesisemate huvidega lugejaille. Annunzio ulatuslik looming suudab rahuldada paljusid, nii ühiskondliku tendentsiga kirjanduseharrastajat, ilu ja romantika kummardajat, poliitilist ja rahvuslikku mõtlejat kui ka hingeeluliste probleemide analüüsijat. Sest ta looming on niivõrd eluline ja mitmepalgeline, on kajastus elust enesest, vibreerivast ja vaheldusrohkest.

Annunzio oli *Terza Italia* (Kolmanda Itaalia) nimekaim kirjanik. Ühes Pascoli ja Panzini moodustab ta silla 19. ja 20. sajandi kirjanduse vahel. See oli periood, mis järgnes *Risorgimento*, Itaalia ühinemisliikumise püüetele 19. sajandi algul. Poliitilise ja majandusliku ülesehitustööga rööbiti algas ka vaimse, s. o. kirjandusliku elu ja loomingu tõusuaeg. Mõistagi, et uue poliitiliselt ja keeleliselt ühinenud riigi taassünd ei jätnud avaldamast mõju oma aja vaimsele üritusile. Itaalia filosoofi ja parima kirjanduskriitiku Benedetto Croce arvates kerkis nüüd esile kirjanikepõlv, kelle stiili lihtsus, selgus ja voolavus oli itaalia kirjanduses esmakordne. Samal ajal oli see aga ebaühtlasemaid ja muutlikumaid kirjandusliikumisi üldse. Sest järgides itaalia kirjanduse arengut alates möödunud sajandi kaheksakümendaist aastaist, peame mõnna, et siin on tõesti raske tõmmata ühtlast joont. Romantismi, naturalismi ja verismi mõjutused segunevad siin ekspressionistlik-futuristlike kirjanduslike katsetega, otsitakse üha uusi loominguilisi väljendusvorme, lihtsust, ilu ja keele kõlavust. See ühtaegu tüübiliselt rahvuslik kirjandusvool, eesotsas liüriku Carducci, prosaistide Verga, Capuana, Amicise, Serao ja Ada Negriga, kajastab rahva vajadusi ja kannatusi ülimal määral. Oli taas leiutatud oma isamaa, oma „maa“, oma rahva ja provintsiikes-

kuste patriarhaalsed eluviisid, mis tõttu kirjandus võttis ühiskondliku värvingu. Peagi muutub aga see liialdatud rahvuslikkus ja karge realism tüütavaks ning noorem kirjanikepõlv, eesotsas Fogazzaroga, pöördub uuesti tagasi müstikasse ja romantismi. Nii tähendas ka noore d'Annunzio hiilgav debüteerimine tolle aja kirjanduses täielikku ärapöördumist vanast ja uue vaimse, kunstilis-esteetilise kirjandusperioodi algust. See oli senitundmatu toon, mis kõlas esimesena d'Annunzio loomingus, ja mis helises veel kaua tagant järele. See oli nn. dekadentlik vool, tahe eralduda, olla algupärane ja moodne.

Osutub peagu võimatuks anda objektiivset pilti kirjanikust, keda ühelt poolt on ülistatud taevani, teisalt kistud maha põrmu. Ometi oli d'Annunzio imperialistliku Itaalia suur rahvuslik poet, kes, vaatamata vastuoludele oma loomingus, on suutnud lahtimõtestada kogu Euroopa suurvaimude nagu Nietzsche, Wagneri, Tolstoi, Ibseni, Dostojevski ja dekadentide Baudelaire'i ning Verlaine'i ideelist maailma. Tema on olnud suuteline looma erandlikku ja individuaalset kirjandust, salgamata sealjuures oma rahvust, rakendades ühtaegu itaalia kirjanduslikke traditsioone täiesti uue vaimu teenistusse. Annunzio kirjanduslik areng on muide sõltuv tervest reast kirjanduslikest kokkupuutest. Esimene kohtumine Carducciga, d'Annunzio olles viieteistkümnenda-aastane, inspireerib teda looma *Primo vere* ja *Canto novo* kõlavaid värse, mis viitavad haruldaselt värvi- ja nüansirikkale keeletalendile. Walt Whitmani mõjul tekivad d'Annunzio *Uued oodid* ja Carducci *Legnano laulu* eeskujul *La canzone di Garibaldi*. Annunzio proosat on esijoones mõjutanud Giovanni Verga, Capuana ja verism (prantsuse naturaliste jäljendav vool itaalia kirjanduses), mille tulemusena on kirjutatud *Le novelle della Pescara* (Pescara novellid). Dostojevski mõjutusel tekib *Giovanni Episcopo*, Nietzsche ja Tolstoi mõjul *Trionfo della morte* (Surma triumf) jne. Kõigist d'Annunzio paremaid romaaneist õhkub meeletisust, hergatundelisust, isegi perversiteeti, nende keskseks kujuks on peagu kõikjal esteet, amoralist, individualist, „üliinimene“, kes elab ilule, armastusele, lõbudele, kes isegi oma lähimasse ümbrusse kuuluvaid kasutab „sihi“ saavuta-

mise vahendeiks. Sellased on poet Alessandro draamas *La citta morta* (Surnud linn), kunstnik Luccio draamas *Gioconda*, Sperelli romaanis *Piacere* (Nauding) jt. Armastus kire näol on ka juhtmotiiviks d'Annunzio lüürikas (Isotteo jt.), draamades: *Sogno d'un tramonto d'autunno* (Sügishämariku unelm), *Gioconda*, *Francesca da Rimini*, romaanis *Trionfo della morte*, *Libro delle virgine* (Neitside raamat), *Piacere*, *Il fuoco* (Tuli) ning Ridala tõlkes eesti keeles ilmunud *l'Innocente* (Süütu) jt.

Oma varasemas loomingus, olgu lüürikas või proosas, d'Annunzio avaldab ilmselt põlgust väikekodanlikule seltskonnale, proosalisele rahaahnitsemisele, kainele asjalikkusele. Nietzsche õpilasena ta usub vaimu üliluslikkusse, mis võidutseb rumala inimkarja üle. Sellest johtuvalt ongi autori lemmiktüübiks vaimuaristokraat, individualist, esteet, amoralist. Annunzio vihkab kivilinenud traditsioone ning kõik tema ekslemised ühest stiilimancerist teise osutavad teatud kinnisstiili puudumisele ta loomingus. Tema suur vaimustus Tolstoi, Dostojevski, Hugo, Baudelaire'i, Bourget', Huysmans'i või Whitmani vastu ei vähenda põrmugi tema enese suurust, tema püüdu olla algupärane. Stiililiselt jääb d'Annunzio ikkagi subjektiivse impressionismi kirkaimaks esindajaks, sest ta ei jäljenda, ei plagieeri kedagi täpselt, vaid vormib omandatud motiivid ja stiilivõtted ümber vastavalt oma maitsele. Selle tõttu ta on saanudki üldeuroopalikuks kirjanikuks, kes on mõistetav mitmesuguste voolude ja ideede pooldajale. Annunziole enesele oli aga sellest vähe, ta ise ihaldas peale muu „Kolmanda Itaalia“ rahvusliku kirjaniku kuulsust. Ta sai Itaalia imperialismi prohvetiks, koloniaalse impeeriumi eestvõitlejaks, Itaalia merevõimu ja õhujõudude laulikuks (draama *Nave* — Laev, *Odi navati* — Mere oodid, romaan *Forse che si, forse che no* — Võib-olla, võib-olla ka mitte jt.). Siit peale algab tee militaristlikule propagandale d'Annunzio loomingus, tema sõjalilise seiklusile Fiumes ja endastmõistetavale solidaarsusele fašismi suhtes. Annunzio teene on, et itaalia kirjandus on praegusel tasemel, tema mõjutusel suri välja Carducci propageeritud akademism kirjanduses, tema valmistas teed futurismile. Annunzio esteetiline ja stiililine amoralism ning individualism on peidetud äär-

miselt aristokraatsesse vormi, innukalt tungib ta kallale väikekodanlusele ja sotsialismile, mis püüavad hävitada tsivilisatsiooni ja muuta kõiki üheväärseiks (romaan *Vergini delle rocce* — Kaljuneitsid). Annunzio erapoolikus vanade härraslike Itaalia aadlipesade vastu väljendub eriti teravalt romaanis *l'Innocente* (Süütu), kus mõisnikust peategelase kategooriliseks imperatiiviks on tõupuhtuse printsip. Sama vana härrasmaailma mandumist kujutatakse ereda värv draamas *Fiaccola sotto il moggio* (Tõrvik vaka all). Nii väljendub d'Annunzio kritiseeriv suhtumine kõigele väikekodanlikule kirjanduslikus vormis ilmekalt ja eitavalt. Tema teosis kajastub palju kirjanduslikke liikumisi ja voole. Tolstoi ja Dostojevski idealismist kaldub ta (*l'Innocente*, *Giovanni Episcopo*), Zola naturalismi (*Novelle della Pescara*), nietzscheismist (enamik d'Annunzio teoseid) sümbolismi (draama *Gloria* — Au) jne. Rahvuslikkust taotleb d'Annunzio rööbiti individualismiga. Poem *La Canzone di Garibaldi* on sel alal esimeseks pääsukeseks. Romaanis *Il fuoco* (Tuli), milles autor küll õigeid nimesid nimetamata, kuid väga avameelselt jutustab oma romaanist kuulsa näitlejanna Eleonore Dusega, propageerib teatri avamispidustusil peategelane-poet mõtet Itaalia uuestisünnist kunsti kaudu. Aegamööda koorub rahvuslikkuse idee oma esteetilises kattes ja juba päris avameelselt levitab d'Annunzio Itaalia avardamise ideed asumaade vallutamise kaudu. Draama *Tugevam surmast* kujutabki rändurit, kes tungib Aafrika sisemusse ning puhastab teed tulevasele asumaade vallutamisele, mis teatavasti ongi juba teostatud Mussolini poolt. Maailmasõja algul, Itaalia neutraliteedi ajal, Annunzio õhutas lakkamatult Itaaliat osa võtma sõjast. Ta kirjutas sel puhul rea šovinistlikke üleskutseid ja kõnesid, millised ta hiljem avaldas eri raamatuna pealkirja all *Kõikvõimsa Itaalia nimel*. Itaalia liitudes sõjaga, astus d'Annunzio vabatahtlikuna lennuväkke, avaldades ühtaegu hümne itaalia relvadele (Poem allveelaeva hukkumisest). Romaan *Notturmo* kujutab parimini autori isiklike elamusi sellest ajajärgust. Teos on kirjutatud 1916. a. esimesil kuul, kui d'Annunzio raske parema silma vigastusega Veneetsias haigevoodis lamas. Silmavigastus oli saadud lennuki maandumisel

Karsti rindel. Autor on teose kirjutanud seotud silmadega, pimedas toas, kitsaile paberiribadele, nagu ta seda ise täpselt kirjeldab *Notturnos*. Need paberiribadele kirjutatud read on korraldanud ja ümber kirjutanud kirjaniku tütar Renata (Sirenatta). *Notturno* originaalkäsikiri koosneb umbkaudu kümnest tuhandest säärasest ribast, mis tahavad olla sõduristpoeedi lüürilised meditatsioonid, milliseisse on põimitud sõjamehelikku bravuuri ning kuuluse ja eneseohverdamise iha. *Notturno* ei ole tüübilise itaallase hingepiegelus, sest suuremais rahvamassides peitus tugev neutraliteedi tunne, suured massid ei soovinud sõda. *Annunzio* on aga Itaalia „imperialismi“ ja „natsionalismi“ isa, tema osavõtt Maailmasõjast, julge marssimine Fiumesse, isamaalised kõned, üfeskutsed ja traktaadid tõid talle isegi *principe* tiitli Mussolinilt. Need rahvuslikkuse ideest juhitud kirjutused on tingitud samast entusiasmist, mis tiivustas d'Annunziot looma oma impressionistlikke teoseid täis peagu haig-

last meelelisust ja eluiha. Ta loomingus on paljugi sõnalist ja kunstlikku, on poosi ja fraase, kuid on ka palju sügavust ja ilu, nagu see on omane sümbolismile (dekadentsmile) üldse. Sama võiks siis ütelda ka belglasest Maeterlinck'ist, prantslasest Mallarmé'ist, inglasest Wilde'ist ja teistest selle voolu esindajaist. Kõrgendatud toon, joobumus ja ekstaas nende loomingus, mis on kui laetud meelelisusest, on võimas looma siiski ka meelikõitvaid pilte. *Annunzio* parimaiks tõiks stiiliehtsuse mõttes osutuvad *Laudi* (*Laudi del cielo, del mare, della terra e degli eroi* — Taeva, mere, maa ja kangelaste kiitused) kolm esimest raamatut, eelkõige aga *Alcione*, mis sisaldab kõiki autoris peituvaid olulisemaid elemente, dionüüsilikku elunautlejat, üllinimest ja patriooti. *Annunzio* eelistas eelkõige kunsti kunsti pärast, eelistas vabadust kirjanduses ja kunstis, oli läbi imbutunud kultuurist, rahutu ja rahuldamatu, kuid mitte kunagi sentimentaalne ega ahastav.

M a l l J ü r m a.

Ella Ilbaku juubel

„Mis enam on kui kõik muu ilus, terve ja kõlbeline, see on tantsija missioon... Tants, mis on valguse ja õite subtiilne tõlgitsus. Nii puhas, nii tugev, et inimesed, kui nad seda näevad, peavad lausuma: me näeme endi ees liikumas hinge, kes on jõudnud valguse juure... Tants — see peab olema palve“ — need on uut, plastilist tantsu kuulutaja Isadora Duncani *) vallutavate tulikõnede juhtlauseid, mis kindlasti on ulatunud ka Ella Ilbaku kunstilise tunnetuse südamesse. Sest Ella Ilbak on Duncani kooli suurim ja andelisim esindaja meil.

*

Aastal 1912 esines Tartus soome andeline tantsijanna Maggie Gripenberg. See oli Tartu eesti seltskonnale — esimene puhtantsuline õhtu. Millist suurt mõju see avaldas, võime hiljem vaevalt mõista! Henr. Visnapuu kirjutab Gripenbergile soneti ja saatis selle lille-

*) The Dance of the Future, Leipzig 1903.

kimbus tantsijannale, kellele korraldati austusavaldusi ja kellest uhkusega mõtlesid kõik noored neiud.

Sel Gripenbergi tantsuõhtul viimastes ridades plikakesena toolil püsti jälgib tantsu ka Ella Ilbak.

Siitpeale leiamegi Ella Ilbaku süstemaatiliselt tantsu harrastavate noorte Tartu neiude keskel. Kui a. 1913 Elmerice Parts avas Tartus oma tantsustudio, siis on Ella Ilbak selles esimesi — algab ühe kunstniku tee. Ella Ilbak on täis elutuld ja unistusi — aga ta on ka algusest peale tüdinematu töös, harjutusis. Miski ei suuda teda tantsude väsitavast argipäevatööst kõrvale meelitada. Igapäev tundide viisi treeningut, Ella Ilbakuga ei suuda ükski kaaslane selles suhtes võistelda.

A. 1915 ta siirdub Peterburi, täis usku ja entusiasmi. Ta astub Klaudia Issatšenko plastika- ning teatrikunstikooli, samal ajal käies ka vürst S. M. Volkonski nimelistel Dalcroze'i

rütmikakursustel. Siin ta süveneb aina plastilise tantsu vallutavasse maailma. Kuid need aastad Peterburis pole talle kerged. Kaks aastat ta peab siiski vastu. Elu on täis puudust ja alandust, lohutuseks vaid oodatav oma tantsuline tulevik.

Tartuga ta hoiab aga kogu aeg sidet. 1916. a. sügisel ta tansib „Vancemuises“ ühel muuseumipidul ühe tantsu Beethoveni *Kuuvalge sonaadi* järgi. Kuid 1918. a. märtsis, kaksikümmend aastat tagasi, ta annab oma esimese iseseisva tantsuõhtu — täie saali ees. Õhtu võetakse vastu soojalt. Ella Ilbaku nähakse otsekohe suurt talenti. Arvustus eranditult tervitab teda. Tartu kunstnikkond pealegi annab talle veel hinnalise pärlikee.

Järgmisel aastal me leiame tantsijanna Pariisis Maria Rutkovska balletistudios, ühtlasi L. Duncani akadeemias ja ka Herbert'i akrobaatikakoolis.

Kui ta siis samal aastal tuleb Tallinna vallutama, esinedes 28. aprillil ja 6. mail 1919 Draamateatris, ei ole vastuvõtt vähem soe.

„Imbunud täis isikulist südameverd on Ella Ilbaku kunst... Omades kõik eeldused ehtsale kunstile, on Ella Ilbak tõepoolest saavutanud ehtsa kunsti“, kirjutab H. Kompus („Odamees“ nr. 4 — 1919).

Näeme: Ella Ilbak juba oma esimeste esinemistega võitis täie tunnustuse ja ta on jäänud meie kunstitantsu suurimaks esindajaks, kusjuures ta on ka truks jäänud n. ü. plastilisele tantsule.

Kõdikuis (Prélude — Chopin), Vangis (Prélude — Rachmaninoff), Bakhanaal (Chopin-Liszt), Kutse tantsule (Weber) Kurb valss (Sibelius), Liblikavalss (Valse — Chopin), Kõrgel hool (Valse — Brahms), Vinjett (Valse — Brahms), Portrait intime (Liszt) — see ta nende õhtute repertuaar täiel määral iseloomustab Ilbaku maailmavaadet — ta on meeleoluderikas impressionist-sümbolist.

Järgneb elu rändantsijana mööda Euroopa nõudlikumaid keskusi — Ella Ilbak küpseb rahvusvaheliseks andeks: Riias, Saksamaal, Rootsis, Soomes, Ungaris, Balkanil — kõikjal tuntakse teda plastiliste tantsude valitud ja eelistatud esindajana. Ta jääb truks I. Duncani skulptuursele plastikale, tundesoojale hingelisusele, kevadvalgust ja õitsmist tõlgitsevale tantsule.

Ta esimesed tantsud olid hingestatud kuuvalge-meeleoludest, aga peatselt ta asus kasutama ka laia paatost oma spontaanseis „jooks“-tantsudes. Seda aga siiski ajutiselt — ta jõuab lõplikult puhta, sooja, õilsa lüürika lättele oma hilisemais *Vangistatud luige* tantsudes; olles intsimne ja küps, kord kelmikas, kord vallatlev ja ka täis pühalikku hardumust — mõtelgem vaid ta *Palvele* ning kõikjal kõrgelt hinnatud kurblik-hoogsale *Leegile*.

Rändlinnuna viibides teadmata kus praegu võõrsil, on meil vaid suur heameel märkida tema juubelit: oleme uhked, et meil on Ella Ilbak.

J. Pert.

Laule K. E. Söödi sõnadel

Meie algupärase vokaalmuusika tekstide autorina on üks esikohalisemaid ja väljapaistvamaid vanameister Karl Eduard Sööt. Tema luuletustele loodud ning trükitud avaldatud laulude arv tõuseb ise juba üle 70. Siia juure tuleb veel lisa käsikirjalistest töödest, nii saame kokku ümmarguselt 100 numbrit. Seejuures aga tihti veel kasutatakse üht teksti mitmes seades või koguni rea autorite poolt.

K. E. Söödi luulest on end lasknud inspireerida nii vanema kui noorema põlvkonna

heliloojad. See laialdane tähelepanu tema teodangu vastu leiab ka kindla põhjenduse. Nimelt sobivad sääraseks ülesandeks lihtsekoolised, selgevormilised lühipalad, millised lasevad oma sisu tihedasti lähendada muusikale ja kajastuvad hõlpsasti üldsuse tunnetes. Neid nõudeid rahuldab K. E. Söödi luule suureprot-sendiliselt.

Nendes tekstides heliseb hellus, kajavad mehised avaldused, leegitseb patriootiline tunne, mängleb mõnus huumor ja sädeleb lap-

semeelne rõõm. K. E. Sööt on silmapaistvalt mitmekesine ning seetõttu ka heliloojatele avarat valikut pakkuv.

K. E. Söödi sõnadel leiame laule soolohääle-tele ja kõikidele kooritüüpidele — sega-, mees-, nais- ning lastekoorile. Mõned lauludest on omandanud niivõrd hää läbilöövuse, et meel- tavad autoreid andma neid mitmekesiselt väl- jatöötatud kujul. Palade populaarsuse üheks algtingimuseks on teksti sobivus. Alles selle nõude täitumise puhul võib helilooja omapool- selt õnnestunud väljenduste lisamisel loota laulu edule. K. E. Söödi luule esindab säära- seid omadusi, et olla aluseks laiemas ulatuses levivatele paladele.

Kuna K. E. Sööt ise harrastab lühivorme, siis ka tema tekstidele loodud muusika kuulub väikenumbrite hulka. Umbkaudse kokkuvõtte kohaselt oleks K. E. Söödi sõnadele komponeeritud laulude loetelu järgmine:

Segakoorid.

J. Aavik — „Langenud kangelastele“, „Posti- mees“, „Mis oli see“, „Lauljad“, „Mälestus“, „Häiu, lahke lapsukene“, „Uni tuleb“. M. Saar — „Pilvele“, „Pulmalaul“ (ka R. Päts), „Südam- hääl“, „Mardipeol“ (R. Päts), „Jaan läeb jaani- tulele“ (R. Päts), „Mis mulle meeldib“, „Kevad- unistus“, „Meie Leenikene tantsib“, „Sügisene lilleke“, „Vana aasta öösel“, „Lõõri, lõõri, lõ- kene“, „Allik“. R. Päts — „Tervitus Soome hõimudele“. M. Lüdigi — „Põlismetsa järv“, „Mets“. J. Kapp — „Rändaja rõõm“. A. Läte — „Malemäng“, „Isamaa kutsub“, „Nõel“. R. Tobias — „Varas“ (meesk.), „Õõtsuv meri“ (meesk.). J. V. Jannsen — „On hädaohus isa- maa“ (meesk.). A. Kapp — „Mu süda“ (meesk.).

Meeskoorid.

Siin ja edaspidi on jäetud loetlemata juba varem vastavasse liiki märgitud palad. Nime- tamisele tuleksid: J. Aavik — „Pilvele“, „Pi- sike pimp-pambuke“, „Päälliku hüüd“ (ka R. Päts), „Laeva nägin mastiga“, „Minu kodu“, „Esimene kõnnak“. J. Simm — „Aimdus“. M. Saar — „Pulmalaul“ R. Ritsing — „Kõrr, kõrr, kõrtsinaine“ (sama, mis M. Saarel pääl- kirjaga: „Perepoeg palub kõrtsinaista“), „Aka- deemilise Meeskoori lipulaul“.

Soololaulud.

J. Aavik — „Lume sees“, „Laulik“. M. Saar — „Tuule hõlmas, luule hõlmas“, „Kosilaste kiitus“. M. Lüdigi — „Minu altar“ (ka M. Saar). A. Kapp — „Metsateel“. R. Päts — „Põlveratsul“, „Kiisukese unelaul“, „Lepa- triinu“.

Naiskoorid.

J. Aavik — „Kuidas sõitu sõidetakse“. J. Tamverk — „Tartu Naislaulu Seltsi lipulaul“.

Lastelaulud.

Lastelaule on kõige rohkem viljelnud J. Aavik. Temalt neid leidub üsna suur hulk ka klaverisaatega. Nimetan siin ainult eespool- toodud seadetes märkimatuid. J. Aavik — „Liigu, hälli õrrekene“, „Aidu-raidu, ratas katki“, „Kukeloogu“, „Krooks-krooks“, „Meie Intsu, meie Antsu“, „Upatus“, „Maga, memme marjukene“, „Nüüd kevad asund õue“, „Tombi- Toomas“, „Upa päikse ääre pääle“, „Järve kal- dal“, „Piitsavarrest ratsaruun“ (ka R. Päts), „Tere, Toomas, tolumats“, „Vihmale“, „Sõidat- sõidat sõtse poole“. A. Läte — „Turnivennad, üheskoos“. M. Härma — „Kindad kätte“ (ka eesti rahvaviisi). R. Päts — „Linnukese kae- bus“, „Kiisukese unelaul“, „Lõoke“ (J. Zei- ger), „Sõjamees“ (V. Tamman). A. Karindi — „Kasekuld“. Rahvaviisiga — „Kallis kodu“ jne.

Pääle selle leidub K. E. Söödilt laulude tekste, millised on loodud ainetel või osalise täiendusena, nagu: A. Läte — „Uisutamas“ (Enno-Sööt). J. Aavik — „Krokodill“ (2—6 salm), „Kukeke“ (2—4 salm), „Veere, värten, vurinaga“ (Tamm-Sööt), „Sügisloodus“ (Kam- sen-Sööt). M. Saar — „Karjapoiss on suuri meesi“ (ainetel). Samuti on ainetel loodud „Jaan läeb jaanitulele“. K. E. Söödi enda and- meil temale kuulub teine salm M. Saare lau- lust „Linnukene mäe pääl“ ning 1., 3. ja 4. salm palast „Kutse puudele minemiseks“. J. Kappeli „Rändaja rõõmust“ on viimane salm Söödilt, edasi kolm salmi laulust „Küsimised hiireisandale“.

Käesoleva ülevaate täiendamiseks K. E. Söödilt saadud materjalide hulgas leiduvad veel

märkmed eesti autorite poolt tema tekstidele loodud laulude kohta: J. Simm — „Eelkevad“, M. Härma — „Kussa kaunil kingu rinral“, A. Läte — „Laanest tulnud tuuleõõtsel“, „Sinule elada“, „Tähtede taga“, „Palve- ja tänulaul“, A. Kiiss — „Noorkotkaste lipulaul“, Tuvike — „Ma joon ja laulan“, lisaks palad E. Tubinalt ning Eomoisilt.

Päälle eeltoodu on K. E. Sööt avaldanud rea luuletusi ainetel ja tõlgetena laenuviiside juure, millised tekstid siin jäävad üksikult märkimata. Tema eriline tähtsus aga seisab originaalsetes luuletustes, mis on annud tõuget meie muusikalise omaloomingu rikastumiseks. Ja see osa K. E. Söödi teenetest osutub võrdlemisi suureks.

Kaks reisiraamatut

Hoi a Ronk: Rännud, rannad, Riviera, Sõsarsaared ja Savoy. Noor-Eesti kirjastus, 1937.

Johannes Semper: Lõuna Risti all. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus, 1937.

Kui üks puistab kaanele peotäie sõnu — kartmata kõrvutada Sõsarsaarte leebeid toone Riviera eredate helkidega, siis teise raamatu varjatud kirglikkust hõõgub ja muide erakordselt meeldiv fassaad töötab juhtida teelt kõrvale põikamata lõuna tähisaeva alla. Kui Hindreyl tõusevad assotsiatsioonid nagu lindudeparv plaginal lendu ja ta ahnelt ringutab end nende järele, et haarata ja kinnistada neid kõiki, siis Semper oma meele ja mõtte reflekside tulvast teeb targu valiku, pakkudes kaaluteldult olulist. Hindrey annab oma mulje alasti ja ilustamata — nii kuidas ta maailma sünnib, Semper aga lihvib oma muljet juveliiri andumusega — temale pole tähtsusetu, kuidas ta pilt on raamitud. Nad mõlemad püüavad tungida nähtuste tuuma — Semper filtreerides, tihendades oma muljet, Hindrey fikseerides elu nüansirikast virvendusest helke, milliseid juhtub tabama ta silm — kuid enamasti ikka nii, et neis helkides peegeldub nähtuste sisima tuuma värv. Kui Hindrey kohta võiks ütelda — tarvitades vististi Bernhard Linde sõnu — et kõik tuleb näha, resp. edasi anda vilksatades (mida osaliselt tingib loomulikult ka asjaolu, et Hindrey kirjutused on olnud esialgselt määratud ajalehele), siis Semper kiusab enese kohta ütlemat, et kõik tuleb näha ja kujutada viimisteldult. Üks on impressionist — sõna parimas mõttes, teine kannab endas klassikalisi sugemeid.

Aga astugem asjalikult ligemale.

Hindreyl, õieti küll Hoi a Ronga raamat, mis oma meelevalatuse ei pea tarvilikuks sisukordagi, sisaldab kaleidoskoopilise rutuga kinnistatud, kuid väga eredalt fikseeritud nii kodu- kui välismaisi reisimuljeid a. 1921—1927. Autor alustab oma reisi „Ariadnel“ — lõppsihiks (vististi?) Pariis. Raamatu esimene veerand jutustabki autori tähelepanekuist peamiselt Pariisist.

Et aga suvine leitsak maailmalinnas on tappev ja rändur rahutu, siis kuuleme, kuidas rong kihutab läbi Alpide, Nizza, Monte Carlo ja Marseillele — eesmärgiks leida jahedamaid tuuli ja värskemaid muljeid. Ja siis jälle tagasi Pariisi, kuna lehed teatavad, et seal vihma sajab.

Aga raamatu teine veerand ei peegelda enam virvendusi „Euroopa südamest“, vaid meie silmadel lastakse puhata Pühajärve idüllilistel toonidel. Üksikasjalikult pühendatakse meid Pühajärve suvitusmõnudesse, kus roogudes vaikselt õngitseva kalamehe filosoofilist rahu häirivad nümfid ja kus muidugi ei puudu l'amour, tingimata l'amour — mitte armastus, see kõike kanda ja kannatada tahtev raske mõiste, vaid l'amour, kus rõhk on tingimata viimasel silbil kergelt vibreeriv, naeratades resigneeriv ja minevikku kaugenev, nagu talve eest lendavate luikede laul pilkses pimeduses — nagu autor asjatundlikult seletab.

Järgneb trip ümber Läänemere — Tšaikovski, Griegi, Puccini ja Schuberti meloodiaid kii-kuv laev, tänu väikesele juuditarile, siis Rootsi randa mööda Kopenhaageni öisesse valgusesse ja edasi kaudu Berliini, Läti ja Leedu tagasi kodumaale, Sõsarsaarte vaikusesse. Aga lõpp-puändiks jälle Pariis — ikka jälle Pariis — tahaks ütelda Daudet' maapaosklevast liinirügemendi trummilööjast inspireeritud õhkamisega.

Sama rahutu kui reisiraamatu marssruut, on rändur ise. — Üldse olen ma alati selle poolt olnud sinna sõita, kuhu juhtub, deklareeritakse lk. 33 ja raamatu lõpul on eksootiliste nimede — Lukoleele, Urundi, Kikandi — võlu nii suur, et üteldakse resolutselt: — homme sõidan Kongosse. Tahtes aga iseloomustada Hindreylt kui turisti täpsemalt, võiks ütelda, et temas on ühinenud romantiline ümberlendleja, keda võib uimastada eksootiliste nimede kõla, kes võib

iltsedes unustuda vaatlema vihmavalingut, ja praktiline reisija-eluvaatleja, kelle tähelepanekuid võib tarvitada reisima minnes kasulikude juhistena. Praktiliseks-materiaalseks võiks nimetada Hindreyd juba seepärast, et ta nii tihti kipub kõnelema rahast (muidugi, kui olla naiivne ja mitte teada, et 20-nda sajandi romantika kauneimaks kehastuseks võib olla panga-tšekk). Juba esimese lehekülje kolmandal real kuuleme, et autor on Gahlnbäckile maksnud 6300 Eesti marka ja edasi manitsefakse, et kes „Ariadnega“ tahab sõita, hoolitsegu selle eest, et tal Soome raha kaasas oleks, sest Saksa raha vahetatavat seal nii peenelt peeneks, et midagi järele ei jää. Meeldivaks vaimseks spordiks on autorile väljaminekute eesti rahasse ümberarvestamine. Meid valgustatakse, et ühe frangi eest saab 4 toosi tikke, s. o. 8 mk. toos, et lõunat saab süüa 10 frangi, s. o. 320 marga eest jne. Arusaadavalt põhjusil ei või seesugune ümberarvestamine aga autorile kauaks rõõmu tuua ja ta ruttabki töötama, mitte seda enam teha. Aga sellest hoolimata teatatakse meile lk. 31, et poollitrit õlut maksab 1 frank, s. o. Eesti rahas umbes 30 marka! Neetud raha aga on võimeline lõikama ka autori rännulustil tiibu. Lk. 33 tahab ta kihutada üle Dijoni Šveitsi, aga — Šveits on enam kui kaks korda kallim kui Prantsumaa, šveitslased maksavad Prantsuse frangi eest 45 sentiimi... Ja autor otsustab Šveitsi ainult üle piiri sisse vaadata ja kihutab Chamberry poole, sest see nimi kõlavat jahestust töötavalt (ja muidugi ka odavamalt).

Aga muidki praktilisi paralleele armastab Hindrey tõmmata kodu- ja välismaiste nähtuste vahel. Oma Ameerika suguvennale teeb ta praktilise ettepaneku hakata vahetama Eesti ja Kanada faunat ja floorat, et panna seega alus kahe kontinendi jumemuutmisele. Ta ei unusta hoolitsevalt mõtlemata meie välisesinduste kullukusele ja surematu Tartarini kodupaika külastades ja kusagil bambust vaatlema jäädes ta lisab, et Tartarini lõvide või tiigrite jaoks oleks see bambus küll madal, aga — häid õngelatte, keskmise pikkusega, saaks neist küll!

Aga raamatus domineerivad siiski need veetlevad leheküljed, kus kõneleb romantik ja tuuletallaja Hindrey. Loodus oma mitmekesisuses, oma värvi- ja vormirikkuses on see ala, kus Hindrey silm oskab alati tabada värskeid var-

jundeid. Oma teadmistega botaanikast ja zooloogiast ta muidugi üllatab meid. Õpetlik ja lõbus on temaga koos rännata mööda koertenäitusi, hulkuda Meudoni metsas, kuulda kalapüügi nii füüsio- kui psühholoogiast ning süveneda Pühajärve fauna ja floora detailidesse. Parandamata romantikuna unustub ta Berliinis vaatlema väikest Saaremaa hobust, kes kübeme-kesena üteldakse vedavat suurt sõiduriista — ja ta mõtiskleb: kas kunagi silmapilk, soov, tarvilik rahakott ja see loomake kokku saavad, nii et väike kõrb jälle Kihelkonna kiviaedade taga kepsu võiks lüüa. Resultaadiks aga vist on: oh ei!

Ja lausa sinilinnuliste allüüridega lõpetabki Hindrey oma raamatu mõtiskelles nii meeletult-sevalt sellest valgete käharatega eestlannast, kes ühel eelõhtusel Pariisi videvikul heitis talle koos naerutusega kodumaise „tere“: ei teadnud see Viljandimaal või Haljalas sündinud laps aimatagi, et tema sammud kajavad vastu kord Montparnasse'i majadelt nii mõnelgi murelikul ja näljasel ööl...

Meil kurdetakse, et artiklid meie ajakirjades on kas akadeemiliselt kuivad või siis lamedalt labased. Et kirjutada ühevõrra huvitavalt nii tähtsast kui tähtsuseta asjust, selleks peab olema avar, mitmekülgne ja rikas isiksus. Et meil seesuguseid isiksusi külluses pole, siis on soovitatavam juba eelistada akadeemilist kuivust. Hindrey kohta peab küll ütleva, et temale on nii loomupärane see eriti teatavale prantsuse kirjanikele omane veetlev laad kirjutada ühevõrra sätendavalt nii tõuteooriaist kui maihommikuist, nii mürkgaasidest kui armastusest. Hindrey reisi-vilksatuse lugedes võib ju kahelda, kas sahaaratuul, see siroko, tõesti jõudis lennata üle Pariisi, võib protestida musta rassi liigse alahindamise ja arvamise vastu, et palavad maa palju produtseerida ei luba, võib Hindreyle ette heita, et ta mõnikord liiga pinnaliselt libiseb nähtustest üle, võib nõrgemate närvidega inimesi häirida ta tihti nii iseteadvalt-aristokraatne hoiak, kuid salata ei saa, et ta sulg jookseb maitsekalt-vaimuka kergusega. Ta pole kunagi tuim, igav ega labane, ta mõttekäikudes on graatsiat, mis veetleb ka siis, kui neile on kiusatus vastu rääkida.

*

Aga laskem end nüüd juhtida Lõuna Risti alla.

Kui Hindrey väidab, et ta sõidab sinna, kuhu juhtub, kui ta istub rongi, et sõita suvitama — teadmata aga veel kuhu, siis Semper ei alusta vist kunagi oma rännakuid nii tuiskavalt uisapäisa. Olen veendunud, et sama hoolikalt, kui on pakitud ta reisikohver, on ta ka vaimself oma reisile ette valmistunud. Seekord viib meid ta ilus raamat peagu maakera teisele poole — Brasiiliasse ja Argentiinasse — maadesse, millest vähe oleme kuulnud ja millest kujutluski on nagu muinasjutt. Oma raamatu alustab Semper hüvastiütlemisega Euroopa randadele, kusjuures eriti värvikad leheküljed on pühendatud rahutule Hispaaniale. Ehkki autor oma rännakul ainult õige põgusalt põikab Hispaania vetesse, suudab ta oma laevakaaslaste vestluse kaudu õige drastiliselt meie silme ette manada olukorda Hispaanias. Meenutagem ainult seda Emil Ludwigi ja portugaalasest ärimähe sõnavahetust ja portugaalida daami entusiastlikku kirjeldust Hispaania noorsoost, keda olavat vallutanud lausa eneseohverdamise müstika. Ja kas ei anna kujuka pildi Hispaania poliitilisest atmosfäärast selle autojuhi kaks sõna, kes Vigose sadamasse sissepõiganud reisiseltskonna küsimusele, kus siis teie valitsus on, vastab: ninguna parte (mitte kuskil).

Siis aga kiigub autor Transatlantikul üle ookeani ja ta sulg kirjeldab kujukalt selle laevamaailma omapärasest elu, kus pole puudu õigegi humoristlikest stseenidest nagu Emil Ludwigi ja temperamentse portugaalase muigeid esile kutsuv „kirjavahetus“.

Järgneb rida siluette reisiseltskonnast. On arusaadav, miks Semperi tähelepanu on pühendatud erilise soojusega seesugusele portretistidele nagu Emil Ludwig ja ka Stefan Zweig. Semperil enesel on tunnustataval määral nende elu-maalijate närvi väheste, aga hästinähtud joontega anda elav inimene. Semperi siluetid oma reisikaaslasist on joonistatud terava tabavusega. Kahel ja poole leheküljel annab ta oma punajuukselisest ja tedretähelisest reisikaaslannast, ta füüsilisest ja vaimsest füsiognoomiast, ta minevikust, olevikust ja tulevikuperspektiividest nii pregnantse pildi, et vist küll võimata on seda daami näha ja selle kirjelduse ja kujutuse järgi mitte ära tunda.

Samuti see Sophia Wadia, see hirmuäratavalt asjadest läbinägev ja mõistuslik India tütar! Kas ei karakteriseeri teda ta „emotsionaalselt mõtleva“ naabri kolm rida pittlikult: ta võtab iga küsimuse näpu otsa ja siis tuleb see „esiteks“, „teiseks“ ja „nõndaütelda“ ja „teiste sõnadega“!

Oma siluette armastab Semper seekord elustada õige tugevate humoristlike tõeimetega, meenutagem vaid seda piinlik-koomilist dialoogi autori ja Emil Ludwigi vahel, kus kumbki nii ütelda kardina taga naerab teise piinlikku võhiklust nii geograafia kui ajaloo tundmises, kuni lõpuks naeruprahvanguga avastub, et üks kõneleb Estlandist, teine aga Islandist. Semperi huumor ei ole följetonistlikult libisev. Olukordades, milliseid ta mõnikord põimib oma rännu-roosikrantsi, on nagu raskemat — lubatagu ütelda — klassikalist koomikat.

Raamatu teine ja õieti suurem pool on pühendatud Brasiilia ja Argentiina füüsilise ja vaimse füsiognoomia kujutamiseks. Hea perspektiivimeelega on maalitud pildid öisest ja päevast Riost ja Pernambucost, aga eriliselt veetlevana jääb meele see peatükk, mis annab meile suurepärase elamuse Tijucast, Rio de Janeiro lähedase mägimetsa kasvueksotikast. Semper ei tutvusta meid nagu Hindrey nende võõrapärase kasvude täpselt teaduslike nimetustega, ei, kui ta lükkib ritta nimesid nagu — *acapu*, *capiuba*, *impura*, *itauba*, *jacaranda*, *macacahuba*, siis pole siin tähtis täpselt teaduslik transkriptsioon, vaid nende nimede peamiseks ülesandeks on Semperil tekitada meeleolu, panna lõhnama ja kihisema see troopika leitsakus unelev tihnik. Ja tõelise kunstnikuna paneb ta elama kõik need bambused, kes, autori sõnade järgi, hoiavad nooruses kokku, nagu oleks nende juurtel nõnda soojem või nagu kardaksid nad kõdi mõnelt läbilooklevalt ussilt, need banaanid, fuksiad, kohvipõõsad ja suhkrurood, need veripunaste ja lumivalgete lehtedega nõör- ja riipaimed, mis (või kes?) okstelt ussidena alla laskuvad, katsudes ainult mõnesse obadusse haakuda. See lõhnav, aurav ja lakkav troopika ürgtihnik — kus üteldakse kasvavat üksteise kaisus, õndlas, küljes, kukil, kus on niipalju elu ürgmahlu, et jätkub kõigile ja jääb ülegi, veetleb nii hukutavalt oma iharas ja kõlbluseta külluses!

Mitte väiksema andumusega pole kirjutatud read, mis kirjeldavad Argentiina legendikkude troostitud avarust, gautšode uljast ja trotslikku elu ja Pen-kongressi meeleolusid. Argentiina vaimsest palgest, eriti kirjandusest, on antud huvitav ja asjatundlik ülevaade.

Semperi reisikava on kindel ja hoolikalt ette valmistatud. Tema marssruudis pole üllatuslikke käänakuid ega tujukaid kõrvalpõikeid nagu Hindreyl, kes sõidab sinna, kuhu juhtub. Ta on nagu tüürimees, kelle kindlatesse kätte saab end usaldada eriti see, kes ei ihalda ohtude veetlusi ega riskide romantikat. Need erudit-siooni kiirgused, mida kohtame paljudel lehekülgedel, näitavad, et autor on hoolikalt süvenenud lektüüri, mis kõneleb maast, kuhu ta kaatsenud sõita. Ta on lugenud Carlos Octavio Bunge *Nuestra Américat*, ta on tutvunud Ortega y Gasset'i *El Espectadoriga* ja talle pole võõras Manuel Gálvez'i teos *La Argentina in nuestros libros*, ei Edschmid'i *Glanz und Elend Südamerikas* ega paljud teised Lõuna-Ameerika rahvast ja kultuuri käsitlevad teosed.

Age oma sihikindlusest ja mõõdetud piiridest hoolimata on Semperi teoses küllalt romantilisi sugemeid. Tõsi küll, tema romantika on kainem, kargem ja kuidagi tugevam kui Hindrey mõnikord heas mõttes sentimentaalsusse ja nii õrna nukrusse kalduv romantika. Tuletagem meele neid lehekülgi, kus ta pärast õhtusööke, vest-

lusi ja tantse läheb üksi ülemisele laevalaele, et vaadelda merd. Ja see troopikaöö ja meri, autori luuletuse-sõnade järgi — lihtne nagu leib ja soe kui ümbertvõtt — paneb ta mõlgutlema, kuis on pisikesed kõik mandrid, kus inimene rabeleb, rähkleb, kiskleb, teineteist tapab... Ja ta andub troopikaöö ja mere võludele, ta laskub neisse lihtsasse elementidesse ja tunneb, et on hea.

Ehk meenutagem, kuidas ta kraana konksus sõrme otsas kõlkuva apelsinikasti rännakut jälgides mõtiskleb: kes on noppinud need puuviljad, kes neid kord sööb; igal apelsinil on oma saatatus... Ja ta mõtleb, et huvitav oleks igaühega nägematult kaasa minna ja jälgida tema elulugu.

Semperi reisiraamat on möödunud aasta reisikirjanduse-toodangus kahtlemata väljapaistvalt huvitav teos. See ei ole mitte turisti reportaaž, mida produtseerivad paljud reisiköited nii meil kui mujal, see on sügavalt läbituntud ja säravalt kirjutatud kunsti-teos, mida kaunistab väarikalt, olgu veel kord nimetatud, Boris Lukatsi erakordselt meeldiv kaas. Ja veel kord meenutades neid Semperi nii hästi joonistatud siluette ta reisikaaslasist, tärkab soov: just Semperi taoline käsi oleks nii kohane rakenduma laiemaulatuslikult maalima sõnas mõnd meiegi kunstiinimese või riigimehe portreed.

Erna Tilleman.

Kaks värsket kirjanikuromaan

Romaanikirjanikud tihti, tahtes olla intiimised või vähemalt tunduda sellastena oma lugejaile, kirjutavad minavormis. Mõnikord säärasel juhul kirjanik ise kujuneb peategelaseks ning meil on õigus rääkida kirjanikuromaani, samuti kui räägime töölis- või talupojaromaanist. Ning kui me kahe viimase liigi juures hindame peamiselt kirjaniku sisseelamise-võimet, tema oskust avastada meile teisi inimesi, ja andestame palju miljöökujutuse arvel, siis autori siirdudes iseenese kui lähima võimaliku inimkuju juure, tema asudes valgustama ja lahkama iseenast või vähemalt temale sotsiaalselt ja seltskondlikult kõige lähemal seisva isiku hingeelu, oleme sunnitud oo-

tama erilisi hingeelulisi avastusi ning eeldama kõrgeklassilist psühholoogilist analüüsi. Juba sellepärast, et kirjaniku kui süveneva vaatleja, alaliselt tundetungides põleva ja mõtiskleja hingeelu eeldatakse olevat avaram, mitmekülgsem, sügavam kui mõninga teise intelligentinimese või lihtse töölis-talupoja oma. Seega tegelase- ja vormivalik ise kohustab autorit enamaks kui tavaliselt, vähemalt näiliselt, kuigi pole sugugi võimatu, et kirjanikul raskemaks osutub terviklikuma hingeelupildi maalimine enesest või oma kolleegist kui mõnest kaugemast inimesest.

Viimases algupäraste romaanide sarjas on K. A. Hindrey ja Mart Raud üritanud

anda kirjaniku, õigupoolest küll algava ja alles esilepüüdleva kirjaniku hingeelupilti. Niihästi „Sündmusteta suve“ kui ka „Turu“ peategelasteks on kirjanikuks-hakkajad, esimeses eakas ajakirjanik, kes, vihastades väljaandjate ja toimetajate peale, otsustab õnne katsuda ilukirjanikuna, teises noor külakooliharidusega Lõuna-Eesti poiss, kes tunneb eneses färvakat kirjanduslikku kutsumust armukadeduse ja kättemaksu ajal. Niisiis, mitte täiskirjanikud, vaid aspirandid, kelles peaks eeldama suuri sisemisi kahtlusi-kõhklusid, vaatamata nende teo- tahtele ja -julgusele, mis alati sugugi ei tarvitse olla ega olegi tasakaalus võimetega, eriti juhul, kui aspirandil on arenenud vastutustunne ja kui ta pole päriselt nn. „boheemlase“ tüüp või seikleja.

Mart Raud näib tahtvat algul sisendada lugejasse veendumust, et tegemist on tõsiseltvõetava noorukiga, kes „ärevalt harda südamega“ vahib võõrast Tallinna ja usub „oma isikliku õnne ja vaimse elu ülevaisse kõrgus-tesse“. See „harras vaimustus, mis kastab mehe silmi“, on nii pateetiline, et üks ta esimesi luuletusi, kus esinevad read: Siin jäta oiged, uhke metsapeni, / siin suru lumme verest mustad lõuad / ja kannatlikus rahu oota seni, / kui jälle karata ja murda jõuad“... tundub tõsise elamuse viljana. Aga mida kindlamaks usus oma võimetesse muutub Ado Murak, seda tühisemaks, tehtumaks ja sisutamaks ta jääb. Mitte üksi sellepärast, et autor tal laseb hakata moeäri omaniku Elsa Veeriku armuke- seks ja hiljem meheks — reklaamvärsside se- pitsejaks koguni prii korteri ja kosti eest — ning mitte ka seetõttu, et tegu on karjeristist- seiklejaga, väga piiratud hingeelu ja veel piir- ratuma mõtlemisvõimega hoolaua-otsijaga kir- janduses, vaid lõpuks tehakse üldse küsitavaks Ado Muraka ausus, härrasmeel ja luuletaja- talent, kõik tema inimlikud väärtused. Ja kuna vastavalt autori püüdele — tegelast ikka enam välja naerda — kasvab ka ta jutustamisviisi kergus, nokkiv ning naljatlev toon, siis on lõppmulje följetonistlik. Seda enam, et autor ilmselt näib olevat kasutanud tegelikust elust võetud eeskujudid pluss oma isiklike elamusi- kogemusi-juhtumusi selleks, et naeruvääristada või „pirni“ panna üldiselt sellele osale kirjani-

kest, kes oma loometöö kõrval peavad kodan- likke ameteid või kes on söandanud laskuda ni- nimetatud sotsiaalse tellimuse täitmisele, kes oma „hinge pandivad „Elve“ (kaubamaja) emandale — surnud vanamehe poolpiduse ka- suka eest...“

Omastkohast säärase hingenärususe avasta- mine osutub kahtlemata kirjanduslikuks saavu- tuseks, kui aga arvesse võtta Ado Muraka edu- käigu ebausutavust — maapoiss võidab kahe talvekuuga Tallinnas üldise populaarsuse ja talle avanuvad nagu nõiaviäl kõige suuremate ajalehtedegi veerud — samuti ka seda sihilikku nn. „ideoloogilist sihti“, mida M. Raud oma „Turuga“ näib olevat taotelnud, siis ei saa lahti tundmusest, nagu oleks siin tegemist mitte tõsise romaaniga, vaid umbes mingi sa- masugusega, nagu on Ado Muraka salmid „Elve“ moeäri — nii korteri ja kosti eest. Mingit sügavust või pinevat psühholoogilist analüüsi igatahes „Turust“ ei maksa otsida. Ka mitte keerukat ja põnevat sündmustikku; lu- gema tõmbab ja meelitat peamiselt kerge föl- jetonistlik laad ja hoogsus ses laadis.

Kui M. Raua joonistatud „kirjanikuportrees“ oli tegu läätseleeme eest end müüva karjeris- tiga, siis Hindrey „Sündmusteta suve“ minakangelane kujutab enesest suurejoonelist ja -žestilist härrasmeest, kes käitub kohati nii vaimu- kui rahaaristokraadina, tundmata mil- lestki puudust, pillates ääremärkusi nii ühe kui teise nähtuse või inimese arvel ja lastes voo- lata heal likööril. See on Hindrey joon ning selle juure jääb ta ka „Sündmusteta suves“ stiilikindlalt.

„Südmusi“ selles suvitusromaanis ühe (Püha?) järve kallastel tõepoolest ei ole, kui mitte arvestada Mari-Anne ootamatut ärasõitu, mõnd kalakinkimist, vihmasadu, pummeldamist või minategelase pašamängimist oma nais- kaassuvitajate hulgas. Aga seda ei saa ka nõuda, sest autor ütleb juba sissejuhatuses: „Ma tean juba ette, mida teevad mu tulevased ametivennad, kui nad hakkavad hindama seda- sinast kirjatööd. Nad näpivad siit ja kisuvad sealt ja nõuavad kompositsiooni ja erudit- siooni, maailmavaatelist positsiooni ja dispo- sitsiooni ning üldse mõningaid jooni. Aga kui sa oled olnud ajakirjanik, siis ei tohi see sind kohutada, sest le journalisme mène à tout, à

condition d'y venir. Miks mitte olla kirjanik oma seaduste ja mõõtudega, à condition muidugi...“

See seletab, õigustab ja vabandabki palju. Autor tahab kirjutada ja kirjutab — nagu tahis tõlkida piiblit Martin Luther. Mis nimelt peab moodustama raamatu, liiatigi säärase suvituspäeviku, kui nii võiks ütelda, sisu — ons see nii oluline? Ta näitab oma tegevuslaval grupi inimtüüpe, teeb nad enam-vähem usutavaks, laseb neist ühel olla tark ja läbinäija, teisel lihtsimeelne ning kohtlane, mõnes paisutab üles igatsusegi — see on nagu ikka romaanis, aga sealsamas pisut ka teisiti. Ja just see teisiti õigustabki „Sündmusteta suve“ olemasolu.

Kas peitub see autori isikupärasest nägemis- ja ütlemissviisis? Sellesamas „miskis“, mis Hindrey tühisemadki joonealusevisandid teeb loetavaks-nauditavaks, vaatamata nende sisulisele kasinusele ja mõttegi tuntuks. Joonistus ise huvitab, näiteks joonistus rahvamehest vanast Taarist. Või ka Allatist ja Mari-Annest, keda huvid tõmbavad ühe, veri aga teise mehe juure. Veel enam aga noorest korporandist August Taarist. See on nagu terav-

meelne pilkepilt poisist, kes oma võlu ja võimeid ülehindab.

Tollest suvest olevat möödunud üksteist-kümmend aastat, ütleb autor, lõpetades oma surnud sõprade meenutamise lihtse konstateringuga: oli va kena mees! Ka kenad ajad olevat olnud. Nüüd istuvat autor pingil kivilaua juures jumalaüksi... Lõpp. Mida peakski veel soovitada? Kompositsiooni, dispositiooni — oh ei! Mõnusaidsid lehekülgi oli selletagi. Isegi nii mõnusaidsid, et ei saa vältida kerkimast väikesi irooniavirvendusi minategelase arvel. Paratamata tundub pašast minategelases olevat midagi Felix Ormussonist, kes end Hindrey minakangelase moodi puhub üles huvitavaks Don Juaniks, et lõpuks tegelikkusele allajäänuna ratsutada minema kujutluse puuhobusel. Samuti loob Hindrey härraskirjanik enesele kujutluses haaremi oma nais-kaassuvitajaist ja paneb iseenese pašaks sinna kujuteldud haaremisse. Mäng, kujutlustemäng, kus tihti polegi tõelikkust, nagu ütleb autor, või on ainult sügimeid tõelikkusest. Milleks kippuda lähenema siis sellele mängule tõelikkuse mõõdupuudega? See poleks à condition...

Rudolf Sirge.

Oskar Luts: Tagala

Mälestused 9. Noor-Eesti kirjastus Tartus.

„Vestlus võrdlemisi väikesest asjust sel suurel ajal“ — lausub Oskar Luts ise oma mälestuste vastilmunud 9-ndas osas. Ja tõesti ta vaid puhub juttu oma väikesest sekeldusist Maailmasõja esimesil aastail. Mobilisatsioon, siis lolemine Peterburis tagavarahospitalide moodustamise ajal, siis aga mürgisegaja töö Pihkvas, Vilnos ja Varssavis. Nii et sündmustik ise on otse tühine. Kuid siiski sellel taustal maalib meile Luts päris huvitava pildi vene armee tagalast. Meie silme eest möödub hulk kentsakaid tüüpe, kellele Luts suhtub oma tavalise „lutsuliku“ häätahtliku muigega. Näiteks Iustakas Talgu kõstri poeg Rainer — „krahv Odintsov“, juudist arst Freigin, kes mängib suurt „tegelinskit“, rumal joomar ja kokainist kindral Polivanov, poolakas „terve see Budkievicz“ —

vistrikus näoga salajoodik jne. jne. Ja Luts ei otsi ega vali sõnu nende iseloomustamiseks, ei ta lihtselt ütleb, „nii et öeldud on“. Paari lausega on meile juba antud päris elav kuju uuest tema mälestuste tegelasest, näiteks: „Tema asemele on tulnud härra Lukjanov, paks nagu tõrs, kanamunaga sarnleva palja peaga ja lotendavate põskedega, väikesed silmad nagu rosinad saias“. Mõnikord aitab temale paarist sõnast — ta ütleb „õe Auguste“ mehe naissugulasest valvuri kohta — „krimpsus tuhvel“ ja meile juba teame, kellega meil tegemist. Sama vabalt vestleb Luts ka endast ning oma ümbrusest. Tõesti m u g a v lugemisaine! Ei tea, mis meid võlub Lutsu mälestusis rohkem — kas jutu südamlük lihtsimeelsus või selle keeliline lopsakus. Ta ei tee suuri sõnu, kuigi ei

pelga ka avaldamast oma suhtumist ühele ehk teisele asjale. Just tema jutustuse hoogsus ja vabadus ei lase meid pahandada nii mõnegi ütlu üle, mis muidu üksikuna võetult oleks ehk solvanud meie kõlbelisi tundeid. Nii võime vabalt lugeda tema mitte harvu väikesi ropendusigi, sest neid on toodud nagu muuseas, jutu vürtsitamiseks.

Ideeline sisu? Õigupoolest seda ei olegi. Luts ei esitagi oma „kõrgeid“ mõtteid ja tundeid. Ta ei tungi ei oma ega teiste hingeelu sügavusse. Ei, ta vaid kirjutab välisest elust, väikesest äpardusist ja rõõmudest. Üsna palju ruumi pühendab ta juhuslikele napsivõtmisile, milliseid ta kirjeldab nagu alati hästi. Väga usaldatavana tundub üldse miljöö kirjeldus. Milles seisab siis Lutsu mälestuste vääratus? Meile pakutakse siin keskmist inimest, inimest, kel on pisipatte ja pisivoorusi. Luts ei ole seisnud sündmuste keskkohas. Ei, ta oli vaid vaene apteekrisell kusagil tagalas asuva isik laatsaretel, ei muud midagi. Ta olnud

farmatseut nagu kümneid teisi samus paigus. Kuid just see tavalisus, see lihtsimeelsus võlub meid Lutsu teoseid lugedes. Kirjutagu ta kas või kõige tühisemast asjast, lugejal ei hakka igav. Kuid säärane kerge kirjutamisviis ei lase teda kontsentreeruda, süveneda endasse, valeda sündmusi ja isikuid. Kui meie võtame aga need mälestused kokku, arvestades veel seniilmumatuid, siis saab neist mitugi tugevat kõidet. Ja siiski jääb see kõik vaid huviga loetavaks ajaviite-lektüüriks (muidugi selle sõna kõige paremas mõttes). Ei sünni tepe mitte tõelisi väärtteoseid. Kuid just mälestuste kuju, mis annab võimalust kõike välja ütelda, mis aga keelele tuleb, on Lutsu hingelaadile ehk kõige sobivam. Ja meil on vähe olemas nii hästikirjutatud memuaare. Kahju vaid, et neis puudub sügavam sisu, puudub autori „hing“. Igatähes üks huvitav ja „õpetlikki“ raamat. Häameelega loetav raamat! Ja ega sääraseid palju ilmu.

Boris Taggo

J. Parijõgi: Alutaguse metsades

Matkamälestusi. 240 lk. 33 pilti. Looduse Kuldraamat nr. 70. Hind 2 krooni 50 senti.

Populaarteaduslik kirjandus pole meil kuigi rikkalik. Eriti vähe leidub sedaliiki teoseid, mis on määratud noorsoole. Samuti puuduvad meil ka reisikirjeldused kodumaast ja selle kaunimatest kohtadest, mida koolinoorsugu võiks kasutada oma klassitunnis ja õpikutest ammutatud teadmiste täiendamiseks, süvendamiseks ja elustamiseks. Need on aga hädavajalised, eriti osades ja ainetes, mis puudutavad lähedalt meie kodumaad. Neis oludes on meie tuntuma noorsookirjaniku ülalmainitud teos kõigiti tere- tulnud.

„Alutaguse metsades“ sisaldab viis iseseisvat reisikirjeldust, mis käsitlevad meie kauni kodumaad idapoolset osa põhjast lõunasse. Kirjeldus matkast Alutaguse metsadesse moodustab raamatu keske osa 138 lehekülje ulatuses.

Autor algab matka oma lapsepõlve kodust Kundast. Siirdub jalgrattal sealt Mahu sadamasse, Viru-Nigula ja kauni Pada oru ning linnamäe kaudu mööda Tallinna-Narva maanteed

põhja paekaldale, romantilisse Toila, Ontika ja Vallaste randa. Ta tutvub Kohtla-Järvel põlevkivikaevanduse ja õlivabrikutega ning ruttab siis Jõhvi kaudu Alutaguse metsadesse, mis moodustavad tema kodukoha-lähedase tagamaa, mis kahjuks seni jäänud tundmatuks, kuna laial Sarmaatia legendikul on õpitud õige põhjalikult tundma kaugeid võõraid maid ja metsi tuhandete kilomeetrite ulatuses. See on nagu ülekohus, et samal ajal ei tunta oma tootagust mõnekümne kilomeetrigi võrra. Autor tõttab seda unustust ja ülekohut heaks tegema.

Esimese peatuse teeb ta Kuremäe kloostri, tutvub selle ümbruse, elu ja ajalooaga. Klooster asub kõrge mäe otsas, kust avaneb avar vaade kaugele-kaugele ümbrusesse. Täielikumata avaruse-tunnet kui Kuremäel, pole Eestis võimalik saada. Mäel seistes võib heita pilku kuni Narva-taguste Venemaa metsadeni ning kogu Alutaguse metsaala paistab seal nagu peo peal. Sellel mäel seisab nunnaklooster, mis omal ajal

oli pealetungiva venestuse sümboliks Põhja-Eestis.

Kuremäelt sõidab autor kaunist metsateed mööda Jõuga ja Iisaku kaudu Rannapungerjale, ühele tähtsamale endisele Alutaguse tuiksoonele. Rannapungerja jõe kaudu saadeti vanasti suurel hulgal Alutaguse metsamaterjali Peipsi kaldale, kust laevad ja parved selle vedasid laiali muusse maailma. Jõe perval vestleb Parijõgi ühe vanamehega endisist ja praegusist ajast Alutagusel.

Tudulinna kohtab autor ühte oma Maailmasõja kaaslast, kes seal peab isalt päritud talu. Sõber hakkab autorile teejuhiks ja matkab temaga koos läbi kogu Alutaguse huvitavama ala — põlismetsade, Peresaare uudisasunduse, Oonurme ja Tudu. Koos käiakse üksikutes metsataludes, kust hobusega välja pääseb ainult talvel, ja külastatakse üksiklasi või aastate eest põlismetsa asunud erakuid. Autor õpib saatja sõbra abil südilt tundma sealset omapärast elustiili, mida pole kõikjal suutnud rikkuda veel intensiivselt pealetungiv linnakultuur, mis Sonda-Mustvee raudtee ja mitmete maanteedehitamistest saadik on tegemas võidukäiku ka Alutaguse metsakülades. Oma tähelepanekute ja vestlustega tutvustab autor ka lugejaid. Ta näeb ja kuuleb palju huvitavat selle omapärase nurga olevikust ja minevikust. Vanad taadid armastavad pajatada endistest ilusatest aegadest, põnevatest jahiretkedest ja huvitavatest laadastõitudest välismaailma, kus realiseeriti Alutaguse kodukäsitöö, vokiid, puunõud jne.

Mõnepäevane matk ürgmetsas, metsakülades ja taludes on nii muljete- ja elamusterikas, et kui autor Avinurme kaudu jõuab Peipsi rannikule — Lohusuusse ja Mustveesse, on ta nii väsinud, et ei kärsi seal enam pikemalt peatuda ega lähemaid tähelepanekuid teha. Mõnesõnalise vestluse järel ruttab ta jälle edasi mööda Peipsi kallast Tartu poole. Ainult Alatskivil, Juhan Liivi kodukohas ja haul, teeb ta lühikese peatuse. Matkalt saadud muljed on olnud niivõrd rikkalikud, et autor ei saa tee äärest nendele

enam midagi juure koguda, mälu, nägemis- ja kuulmismeete panipaigad on kõik tulvil täis ning ootavad sule kaudu tühjendamist.

Neljas ülejäänud palas vestab Parijõgi lühimatkadest. Kaks nendest on tehtud Soomelahe omapärastele saartele — „Kaluritega Uhtjusaarele“ ja „Kundast Suursaarele“. Kuna autori kodukoht ja sünnipaik on mererannas — Kundas, siis oskab ta merest, kaluritest ja saartest kirjutada eriti paeluvalt ning asjatundlikult, mida „maarotid“ võivad nautida suure mõnuga. Suuresaarele sõidu kirjeldust võiks pidada raamat parimaks.

Kaks ülejäänud kirjeldust tutvustavad autori matkaelamusi Lõuna-Eestis; üks viib lugejaid koos kooli ekskursioniga „Pühajärvele“ ja teine tiirutab „Veoauto läbi Lõuna-Eesti“ — Tartust — Röpina — Petseri — Irboskasse — Venepiirile — Vastseliina — Suurele Munamäele — Rõugesse — Võrru — Tilleorgu ja Tartu. See on huvitav matk lustaka seltskonnaga Setumaa omapärase ja Lõuna-Eesti kungastikku, mida jälgid suure huviga, kuna autor on lasknud siin kõnelda ka oma huumorimeelele. Kuid siingi on sama viga, mis Alutaguse reisu lõpposas — matka lõpupoole on autor muljeist küllastunud ja väsinud, silm ei peatu enam möödalibiseval maastikul ega taba selle omapärasemaid ja huvitavamaid jooni. Peatustegi puhul jääb enamik reisukaaslasti ükskõikselt veoautole konutama. Peame andma autorile õiguse, kui ta teose lõpus kinnitab: „Ma arvan, et liikumistempo ja tehnika on inimese vastuvõtuvõimest ja närvidest kaugele ette jõudnud.“ (lk. 239.) Nii see on. Matka viimane pool on igale reisijale tüütu ja väsitav.

Pole kahtlust, et Parijõgi eespool vaadeldud raamatuga viib iga lugeja hulga lähemale meie kaunile kodumaale, õpetab seda armastama ja hindama. 33 head fotot kirjeldatud matkateekondadelt aitavad teost tubliski elustada.

See on raamat, mille lugemine on huvitav, kuid ühtlasi ka õpetlik.

Paul Ambur.

Verner v. Heidenstam: Karl XII sõjakaaslased

Rootsi k. E. Raudsepp. Nobeli laureaadid. K.-ü. „Loodus“ Tartu, 1937. 512 lk. Hind 4 kr.

Käesolev ajalooliste jutustuste kogu pakub meile rohkem kui enamik teisi põhjamaade kirjanike teoseid. Siin tundub tavalisest rohkem kokkupuutepunkte nii meie kirjanduse kui ajalooga: Karl XII, kelle ümber keerleb jutustuste tegevustik, on lemmikkangelaseks nii mitmeski meie ajaloolises romaanis ja jutustuses, alates Janseni kirjadega; edasi võime oletada, et Karl XII vägedes oli palju eestlasi, ehkki kirjanik neid ei näe (soomlasigi näeb väga harva, näit. lk. 338); tegevuskohaks on ühes jutustuses Narva, teises Riia, Tallinna mainitakse mitmel puhul.

H. jutustused väärivad tähelepanu ka oma sisuliste ja kunstiliste väärtustega. Kirjanik on süvenenud ajaloo-allikaise ja näib eriti kodus olevat kõiges, mis puutub Rootsisse ja rootslasisse. Vähem tõepärane tundub ta juhtudel, kus tegevus kandub Venesse, Türgi või Siberisse. Päälegi on kirjanik romantik, keda huvitab enam miljöõ dekoratiivsus ja tegelaskujude grotesksus. Tegelased on kangelased. Olgu see kuningas, kindral, lihtsõdur või lõbutüruk — kõik nad oskavad kangelaslikult võidelda ja surra. Eriti Karl XII problemaatiline kuju on pakkunud kirjanikule tänuväärt võimalusi. Siiski kirjanik ei idealiseeri, vaid laseb oma tegelasi esineda ka nõrkustes ja koomilises valgustuses.

H. stiil on tihe, hoogne ja tundeäärane, mida tõlkija on suutnud kiiduväärselt hästi edasi anda. Kuna H. on ühtlasi tuntud luuletaja, siis esineb tema proosateosteski sageli rütmilisi ja kõlalisi võtteid, eriti palju riimi ja alliteratsiooni. Ka seda külge on tõlkija püüdnud võimalust-mööda edasi anda, ehkki mitte alati täpselt originaali järgi: kõlafiigüre võime leida ka sääl, kus neid originaalis polegi, kuid kus nad on otse kippunud keelele eesti keeles.

Näide kõlamängu-buketist lk. 20: „Vaene ehitusmeistrih ing, puhast pigilind*), äsjase aadelduse aupaistega, mis pole kaugeltki laitseta, loodab saada armuhinnaaks ühe kõrgeaulise krahvina. Eks alanud hädad ja viletsusedki siis, kui äsjasündinud Eevat nägi Paradiis, ja Aadam ärkas ja Eevat mär-

kas ja ütles vaevast: kas tohin õnnitleda sünnipäevaks“. — Originaalis kõlab see: *En fattig byggm ästare, en lyckofrestare av nykläckt adel ej utan tadel kan hoppas att vinnaså högställd grevinnas. Den dagen begynte vårt buller och bry, då Eva i Eden stod skapad och ny och Adam han vakna' och sa' betagen: får jag gratulera på födelsedagen!*

Mäng arvsõnadega lk. 141 kõlab eesti keeles vägagi kena, kuid sel pole midagi ühist originaaliga, kus mäng on seotud jutustuse sisuga. Kui tõlkes loeme „viis kuus, pungad suus“, siis originaalis — *fem sex och Carolus Rex.*

Sõdurite laulus lk. 107 pole hoolitud algupärandi rütmist — kolmejalaline värsimõõt on asendatud kahejalalisega, kõnelemata muust. Võrdl.

— Sõdur oma püssiga, mida voodist hoolid sa? Rootsi keeles:

— *Du knekt, som muskötens på axeln tog, vad bry dig kamrar och sängar!*

Mõni näide originaali kõlalises ületamisest: lk. 227 „Kõige takusemad taadid“ — *De lurvigaste gubbarna*; lk. 13 „Ja seega oli mul lauldud“ — *Och så var det slut med mig*; lk. 48 „Saagu nad siin pühapäeval pinnud püksesse“ — *Här skola de till söndagen få stickor i böxorna.*

Päale kõlafiigüride on tõlkijale pakkunud huvi lisada võrtsi ka kõnefiigürides. Tihtigi leiame kõvenduseks lisatud võrdlusi, metafoore ja muud. Näit. lk. 17 „lõõnud näost punetama nagu roosinupp“ — *fått blodet åt kinderna*; rida allapoole — „Jajah, ega kedagi!“ — *Jaha ja!*; lk. 68 „Lainejäänese dantsisid“ — *Böljorna dansade*; lk. 217, „Mõõkteravas rohus“ — *I det vassa gräset*; lk. 157 „nüüd tõusis viha talle kohnal pähe“ — *nu steg vreden honom i pannan*; lk. 43 „Kuid mitte sõnagi sellest, kuuled sa!“ — *Men aldrig ett ord därom.**)*

*) Sõrendused igal pool minu. J. V.

**) Võrdlemisel on kasutatud väljaannet: *Karolinerna av Verner v. Heidenstam I. Stockholm. Albert Bonniers förlag, 1919.*

Mitmeski kohas on algupärandi nappi sõnastust tarbetult venitatud või lisatud endast mõistetavat. Näit. lk. 141 „Kuski aju tagasopis kõneles mulle küll sisemine hää“ pro „sisemine hää ütles mulle“ (*Eftertanken sade mig*); lk. 235 „Ruumis ei olnud vähimatki mõõblit, pörandal leidus vaid pisut õlgi, millel lamada“ pro „sää! polnud midagi muud kui pisut õlgi lamamiseks“ (*Där fanns ingenting annat än litet halm att ligga på*) lk. 14 „paistis selle all olevat vanemat helepunast värvi“ — *den äldre ljusröda färgen sken fram*; lk. 95 „Väike Prints, nagu teda kutsuti, ilmus“ — *Lilla Prinsen, kom*; lk. 224 „Andke sulge!“ — *Penman!*

Pahatihti võib märgata ka vastupidist nähtust — originaali on lühendatud, sõnu, lauseid (kogemata?) välja jäetud, näit. lk. 35 „köögis maitsesid köögisulased (puudub sõrme ga) peentaigat“; lk. 37 „millest ma ei suuda end lahti rabelda“ (puudub järgneva lause — tema on härra ja mina sulane); lk. 158 „ja ajas enda sirgu (puudub — ja klõpsatas kontsad kokku), nagu...“; lk. 202 „Vilistavat finarahet ja musketikuule (puudub — granaate ja rakusvaid kartetše) sadas...“; lk. 92 on üheainsa sõna väljajäämisega saadud hoopis teine tähendus: „Ka vesti viskas ta seljast ja (puudub — lornjeti) toppis saapasäärde“.

Tõlkes leidub mõnesuguseid sisulisigi väärarutusi, näit. ebatäpsust esemelise külje edasiandmises: üks ese asendatakse teisega, olgugi üsna lähedasega. Näiteid: lk. 42 „sõstramahla“ pro „marjamahla“ (*bärsaft*); lk. 43 „aknapiidale“ pro — „lauale“ (*fönsterkarmen*), nagu esinebki järgm. lk.; lk. 54 „emalt“ pro „vanamalt“ (*farmor*); lk. 58 „lõa“ pro „ikke“ (*oket*); lk. 95, „vahtrates“ pro „pärnades“ (*lindor*); lk. 107, „kirpe“ pro „täisid“ (*löss*); lk. 111 „männi“ — pro „kuusepõõsad“ (*grannbuskarna*); lk. 149 „tormipilv“ pro „äikeselil“ (*åkväder*); lk. 181 „õunu“ pro „pirne“ (*päron*); lk. 208, „sõnnikuviglagaga“ pro „heinahanguga“ (*högaffel*).

Muid väärarutusi, mis muudavad lause või pildi sisu: päälkiri lk. 35 „Trooniennataja“ (*Trontagaren*) on vist trükiviga (Troonianastaja?); lk. 61. „Õhtul tahtis vanaisa teha veel pisut näputööd“ pro „tahtis kududa sada võrminguga.“

gusilma“ (*binda hundra maskor sköte*); sama lk. all „vanaisa võttis lõngakera ja katsus kerida pro „võttis lõnga ja katsus sõlmida“ (*tog garnet och försökte knyta*); lk. 129 „kui pataljonid tast vaikivaina ja vähearvulisina (pro „rahulolematuina“ — *otåliga*) mööda marssisid“; lk. 152 „hõõguva palgitule (kas mitte „tukitule“ — *stockeld*?) lähedal“; lk. 202 „surmakrampides“ pro — „heitluses“ (*döds-kampen*); lk. 206 „mõnikord kaevasid (pro „avasid“ — *öppnade*) nad ka madalaid haudu“; lk. 223 „kes tantsisid (pro „tõuklesid“ — *knuffades*) noore valitseja ümber“; lk. 225 „on tulemas uusi pügamispäevi“ — miks mitte täpsemalt — „haganaleiva“ või „puukooreleiva-päevi“ (*barkbrödsdagar*)?

Eelesitatud komistuste arv, mida kergesti võiks mitmekordistada, ei moodusta endast küll kuigi suurt kogust 500-lk. raamatu kohta, mis õigustaks esitatud tõlkes nägema H. teoste sisu või stiili üldpildi moonutamist, just vastupidi — see pilt tundub vägagi ehtne, — kuid need tekitavad pahameelt, äratavad kahtlusi meie tõlkijate töö kvaliteedi vastu üldse, eriti kui kahtlused tekivad juba tõlke lugemisel — originaaliga võrdlemata —, mida käesoleva tõlke kohta ütelda ei saa. Pahameel on seda suurem, mida maailmakuulsam on kirjanik ja mida luksuslikumasse sarja raamat kuulub. Me ei ole veel jõudnud seisukorrani, kus tõlkijad küllalt hindaksid stiilifinisse ja püüaksid anda maksimumi sellest, mida võimaldavad meie kirjakeele ja ilukirjandusliku stiili senised saavutused.

Käesoleva tõlke puhul tahaks soovida veel, et oleks lisatud ajaloolisi kommentaare, sest muidu jääb Rootsi ajaloo või üldse ajaloolise miljöõ mittetundjale paljugi tumedaks ja kaasa elamata. Autori enda kujutamisi viis on sellane, et ta otsekui hoidub andmast mingisuguseid andmeid või kommentaare. Tõlkija on lisanud vaid saksa- ja prantsuskeelsete väljenduste tõlkeid, kuid kes olid Gjörtz, Piper, Tessin, Hedvig Stenbock jt., mis olid vadstenpitsid, strapaatsid, fontangid, galeoonlaternad, parduaansidemed jne., jääb paljudele lugejale ebaselgeks. Lauses lk. 48 „Tõuske jalustesse püsti ja pinkileerige üle hobuste peade“ võib mõnigi lugeja püüda kujutella mingit ratsaväelist harjutust, kuid tegu on vaid üsna loomuliku toidu- ja J. Väinaste.

Leedu ajakirjandus eesti kirjandusest ja kunstist 1937. a.

See sümpaatiat, mida on Eesti kultuuri saavutustele avaldanud leedu ajakirjandus 1937. a. jooksul, on nii sõbraliku tooni kui ka ainekäsitluse ulatuse poolest suurim, mida meile on osutanud üks välisriik. Selle „peasüüdlasina“ tuleb kohe märkida kaht tuntud leedu kirjanikku, kriitikut ja publitsisti — Liudas Girat ja Juozas Žlabys-Zenge't.

Liudas Gira, kelle teened leedu kultuuri ajaloos on hindamatud, propageerib agarasti juba paar aastat Balti rahvaste vaimse, eriti kirjandusliku koostöö vajadust. Hakanud möödunud aastal Leedu Kirjanike Liidu ametliku häälekandja „Literatūros Naujienos'ė“ („Kirjanduslike uudiste“) peatoimetajaks, on Liudas Gira pühendanud selle ajalehe-ajakirja veergudel oma pideva sümpaatiat- ja armastuse-avaldusena Eestile rohkesti ruumi eesti kirjandusele ja kunstile. „Literatūros Naujienos'ė“ on eelmise aasta jooksul kirjutanud: Henrik Visnapuu: „Eesti ilukirjandus viimaseil aastail“ (artikkel on varustatud Visnapuu, Suitsu, Underi, Semperi, Gailiti, Tammsaare ja Jaigi piltidega), Voldemar Mettus: „Eesti teater 1936/37. hooajal“ („Vanemuise“, „Endla“ ja „Estonia“ teatrite piltidega), Rudolf Sirge: „Eesti Kirjanduse Selts ja Eesti Kirjanikkude Liit“, Aleksis Rannit: „Eesti Kirjanikkude Liidu juhatus“ (Adsoni, Mälgu, Vallaku, Sirge, Alle ja Metsanurga piltidega), „Uut eesti kirjanduselus“ (kriitiline ülevaade jaanuar—mai 1937), Igor Severjanin — eesti laulik ja eesti luule tõlkija“ (Severjanini pildiga), Jaan Pert: „Hando Mugasto. In memoriam“. (Mugasto pildiga ja kahe illustratsiooniga „Kalevi-pojast“), Friedebert Tuglas: „Kuidas eestlased said oma esimese teatri, „Vanemuise“, Hendrik Adamson: „Leedule pühendatud eesti raamat“ (A. Ranniti „Akna raamistuses“), Arn Tulik: „Friedebert Tuglase kultuurilisest missioonist ja tema uuest raamatust „Välke Illimar“ (H. Mugasto illustratsioonidega „Jumala saarele“ ja „Kriitika I“ kaanepildiga), Karl Ehrmann: „Eesti kirjanduslikest preemiaist“ (Kivika, Mälgu ja Tammsaare pildiga) ja Otto Vebermann: „Keeleteadlase K. Leetbergi juubelist“ (K. Leetbergi pildiga). „Lühemaid iseloomustusi eesti kirjandusele on antud Liudas Gira juhtkirjades, samuti avaldas ta eriartiklite-na väga tunnustava artikli „Eesti Akadeemilisest Kunstnike Koondisest“ ja kirjutuse „A. Rannitist — Leedu nime entusiastlikust kandjast Eestis“ (A. Ranniti pildiga). „Literatūros Naujienos'ė“ on ilmunud ka kaks tõlget Fr.

Tuglase proosaluuletusist „Nälg“ ja „Haab“ Elionore Žikoryte sulest, kelle tõlkes on varemalt ilmunud rida Juhan Jaigi noorsoojutte.

Juozas Žlabys-Zenge — „Lietuvos Aidase“ kultuur-kirjandusnurga toimetaja, kes 1935. a. suve veetis Eesti Ajakirjanike Liidu külalisena Kosel, on pärast seda avaldanud Eesti üle hulgaliselt artikleid, mis loõguvad tõelisest sümpaatiast Eesti vastu. 1937. aasta jooksul avaldatud artikleist väärivad märkimist: „Kalevipoeg — eesti rahvuslik eepos“, „Eesti“ — meie kultuuriline revanš eesti raamatule Leedust“, „Eesti kirjanduse laureaadid“, ja „Kuidas eesti üliõpilased reklameerisid oma entsüklopeediat“. Leedu Ajakirjanike Liidu aastaalbumis on J. Žlabys-Zenge avaldanud ulatusliku artikli: „Eestis ja Lätis“, mis tugeneb soojel mälestusil, mida ta meilt on kaasa viinud.

Muust materjalist olgu märgitud Harald Pauksoni ülevaatlik artikkel eesti luulest ajakirjas „Zidynis“, Karl Ehrmanni ja Bernhard Linde artiklid eesti kirjanduse tänapäevast „Lietuvos Aidas'ė“ ja „Naujoi Romuva's“, rida Leonas Kavodyse tõlkeid A. Ranniti luuletusist „Vairas'ė“ ja „Mokslo Dienai'ses“ ja hulgaliselt materjali eesti kunstinaütuse puhul Kaunases peaaegu kõigis ajalehis ja ajakirjus.

Nõukogude Vene Kirjandusliku Muuseumi näitus.

Hiljuti avati Moskvas Nõukogude Vene Kirjandusliku Muuseumi ruumes muuseumi fondide näitus.

Nelja aasta kestel muuseum on kogunud umbkaudu kolm miljonit käsikirju, dokumente, portreid ja teisi materjale, mis valgustavad vene kirjanduslugu alates 18. sajandist. Need tervest Nõukogude Liidust kogutud materjalid, mida seni säilitati perekonnaarhiives, millised osaliselt omandati eraisikuult, osaliselt aga avastati endiste mõisahoonete raamatukogudes, pakuvad paljudi tähelepanuväärset.

Huvitavaim on muuseumi käsikirjade osakond, mis koosneb 2.200.000 arhiiviüksusest.

Siia kuuluvad esijoones 4408 lehte Puškini fondist, nende seas 128 lehte autori käsikirju, „Boldini arhiiv“, „Puškini hooldamise asjad“ jne.

Lermontovi fond koosneb 548 lehest. Viimane sisaldab poeedi tuntuimate luuletuste käsikirju, autori joonistusi, dokumente kahevõitlusest ja „Deemoni“ käsikirja.

Leedu ajakirjandus eesti kirjandusest ja kunstist 1937. a.

See sümpaatia, mida on Eesti kultuuri saavutustele avaldanud leedu ajakirjandus 1937. a. jooksul, on nii oma sõbraliku tooni kui ka ainekäsitlemise ulatuse poolest suurim, mida meile on osutanud üks välisriiki. Selle „peasüüdlasina“ tuleb kohe märkida kaht tuntut leedu kirjanikku, kriitikut ja publitsisti — Liudas Girat ja Juozas Žlabys-Zenge't.

Liudas Gira, kelle teened leedu kultuuri ajaloos on hindamatud, propageerib agarasti juba paar aastat Balti rahvaste vaimse, eriti kirjandusliku koostöö vajadust. Hakanud möödunud aastal Leedu Kirjanike Liidu ametliku häälekandja „Literatūros Naujienos'e“ („Kirjanduslike uudiste“) peatoimetajaks, on Liudas Gira pühendanud selle ajalehe-ajakirja veergudel oma pideva sümpaatia- ja armastuse-avaldusena Eestile rohkesti ruumi eesti kirjandusele ja kunstile. „Literatūros Naujienos'es“ on eelmise aasta jooksul kirjutatud: Henrik Visnapuu: „Eesti ilukirjandus viimaseil aastail“ (artikkel on varustatud Visnapuu, Suitsu, Underi, Semperi, Gailiti, Tammsaare ja Jaigi piltidega), Volde mar Mettus: „Eesti teater 1936/37. hooajal“ („Vanemuise“, „Endla“ ja „Estonia“ teatrite piltidega), Rudolf Sirge: „Eesti Kirjanduse Selts ja Eesti Kirjanikkude Liit“, Aleksis Rannit: „Eesti Kirjanikkude Liidu juhatus“ (Adsoni, Mälgu, Vallaku, Sirge, Alle ja Metsanurga piltidega), „Uut eesti kirjanduselus“ (kriitiline ülevaade jaanuar—mai 1937), Igor Severjanin — eesti laulik ja eesti luule tõlkija“ (Severjanini pildiga), Jaan Pert: „Hando Mugasto. In memoriam“. (Mugasto pildiga ja kahe illustratsiooniga „Kalevi-pojast“), Friedebert Tuglas: „Kuidas eestlased said oma esimese teatri, „Vanemuise“, Hendrik Adamson: „Leedule pühendatud eesti raamat“ (A. Ranniti „Akna raamistuses“), Arn Tullik: „Friedebert Tuglase kultuurilisest missioonist ja tema uuest raamatust „Väike Illimar“ (H. Mugasto illustratsioonidega „Jumala saarele“ ja „Kriitika I“ kaanepildiga), Karl Ehrmann: „Eesti kirjanduslikest preemiaist“ (Kivika, Mälgu ja Tammsaare pildiga) ja Otto Vebermann: „Keeleteadlase K. Leetbergi juubelist“ (K. Leetbergi pildiga). „Lühemaid iseloomustusi eesti kirjandusele on antud Liudas Gira juhtkirjades, samuti avaldas ta eriartiklite-na väga tunnustava artikli „Eesti Akadeemilise Kunstnike Koondisest“ ja kirjutuse „A. Rannitist — Leedu nime entusiastlikust kandjast Eestis“ (A. Ranniti pildiga). „Literatūros Naujienos'es“ on ilmunud ka kaks tõlget Fr.

Tuglase proosaluuletusist „Nälg“ ja „Haab“ Elionore Žikoryte sulest, kelle tõlkes on varemalt ilmunud rida Juhan Jaigi noorsoojutte.

Juozas Žlabys-Zenge — „Lietuvos Aidase“ kultuur-kirjandusnurga toimetaja, kes 1935. a. suve veetis Eesti Ajakirjanike Liidu külalisena Kosel, on pärast seda avaldanud Eesti üle hulgaliselt artikleid, mis hõõguvad tõelisest sümpaatiast Eesti vastu. 1937. aasta jooksul avaldatud artikleist väärivad märkimist: „Kalevi poeg — eesti rahvuslik epos“, „Eesti“ — meie kultuuriline revanš eesti raamatule Leedust“, „Eesti kirjanduse laureaadiid“, ja „Kuidas eesti üliõpilased reklameerisid oma entsüklopeediat“. Leedu Ajakirjanike Liidu aastaalbumis on J. Žlabys-Zenge avaldanud ulatusliku artikli: „Eestis ja Lätis“, mis tugeneb soojel mälestusil, mida ta meilt on kaasa viinud.

Muust materjalist olgu märgitud Harald Pauksoni ülevaatlik artikkel eesti luulest ajakirjas „Zidynys“, Karl Ehrmanni ja Bernhard Lindede artiklid eesti kirjanduse tänapäevast „Lietuvos Aidases“ ja „Naujoi Romuva's“, rida Leonas Kavodyse tõlkeid A. Ranniti luuletusist „Vairas'es“ ja „Mokslo Dienai'ses“ ja hulgalisest materjali eesti kunstinaütuse puhul Kaunasest peaaegu kõigis ajalehis ja ajakirjus.

Nõukogude Vene Kirjandusliku Muuseumi näitus.

Hiljuti avati Moskvas Nõukogude Vene Kirjandusliku Muuseumi ruumes muuseumi fondide näitus.

Nelja aasta kestel muuseum on kogunud umbkaudu kolm miljonit käsikirju, dokumente, portreid ja teisi materjale, mis valgustavad vene kirjanduslugu alates 18. sajandist. Need tervest Nõukogude Liidust kogutud materjalid, mida seni säilitati perekonnaarhiives, millised osaliselt omandati eraisikuilt, osaliselt aga avastati endiste mõisaboonete raamatukogudes, pakuvad paljugi tähelepanuväärset.

Huvitavaim on muuseumi käsikirjade osakond, mis koosneb 2.200.000 arhiiviuksusest.

Siia kuuluvad esijoones 4408 lehte Puškini fondist, nende seas 128 lehte autori käsikirju, „Boldini arhiiv“, „Puškini hooldamise asjad“ jne.

Lermontovi fond koosneb 548 lehest. Viimane sisaldab poeedi tuntuimate luuletuste käsikirju, autori joonistusi, dokumente kahevõitlusest ja „Deemoni“ käsikirja.

N. V. Gogol, kelle fond koosneb 637 lehest, on esindatud vaid „Surnud hingede“ teise osa põletatud käsikirja katkendiga, ühe kärstatud kirja mustandiga V. G. Belinskile ja paljudele teistele adresseeritud kirjadega.

Märksa ulatuslikum on juba Turgenevi fond (1361 lehte). Kogum sisaldab 624 kirja Annenkovi, Belinskile, Družininile jt. ning seitse käsikirja autori teoseist.

Nekrassovi kogu koosneb 1425 lehest ja sisaldab 22 käsikirja, muuseas teosed: „Kel on Venemaal hää elada“ ja „Onu Jakob“.

Eriti rikas on muuseum Leo Tolstoi kohta käiva materjali poolest. Fond sisaldab 54600 lehte, nende seas 604 lehte käsikirju ja 180 lehte autori korrekture. Tjutševi ainekogu kogum üksi moodustab 2/3 kõigist autori käsikirjadest.

Peale selle leiduvad muuseumi käsikirjadekogus: 151 Leskovi käsikirja, Grigorovitši märkmete raamatud, suur Suhhovo-Kobõlini arhiiv, Gontšarovi kogu, 315 lehte Saltõkov-Štšedrinilt (nende hulgas rida huvitavaid korrekture tema „Muinasjuttudest“), 33 Ostrovski käsikirja, Dostojevski kirjad, Krõlovi valmide katkendid, Gribojedovi käsikirju ja Žukovski „Dolbini vihk“.

Hulgaliselt on kogutud materjale möödunud sajandi 30-ndate aastate kirjanike kohta nagu Gretš, Zagoskin, Jeršov. Tutškova-Ogareva ja Satinite rikkalik arhiiv esitab suurepäraselt materjali Gertsenist, Ogarevist ja Bakuninist. Slavofiile esindavad vendade Aksakovite ja Kireevskite arhiivid. 19. sajandi lõpu autorite fondi moodustavad materjalid Gleb Uspenski, Korolenko, Erteli, Mamin-Sibirjaki, Fofanovi ja Tšehhovi kohta.

Üks tähelepanuväärne kogum on sümbolistide fond, mis koosneb 74000 lehest. Siia on kogutud peagu kõik A. Belõi käsikirjad, umbes kolmandik A. Bloki käsikirju jm.

Nõukogude Liidu kirjanikud on esindatud 7800 lehega Nikolai Ostrovski arhiivist, 6762 lehega Aleksei Tolstoi arhiivist jt.

Muuseumi ikonograafiline ja illustratiivne fond loetleb 90.000 eset, neist on 10.000 originaal-kunstiteost, 18.000 gravüüri ja litograafilist teost, 59.000 fotot ja reproduktsiooni. Siin on kirjanike ja nende lähikonda kuuluvate isikute portreid, illustratsioone nende teoste juure, muud illustratiivset kultuur- ja ajaloolist ainekogu. Suurim osa materjale kuulub Puškini, Tšehhovi, Majakovski, Gogoli, Turgenevi ja Saltõkov-Štšedrini loomingu valgustamisele. Sel ajal on kogutud just tähtsamate kunstnike, nagu K. Brüllovi, Kiprenski, Tropinski, P. F. Sokolovi, Kramski ja Serovi vastavaid teoseid.

Näituse folkloristlik osakond annab kujutluse fondidest, mis kuuluvad sellesse ainevalda. Oma tegevusaja kestel on Kirjanduslik Muuseum kogunud ulatuslikku materjali folkloori alalt. Hoolikalt korraldatud ekspeditsioon One-

ga järve kallastele, paigusse, kus möödunud sajandi 60—70-ndail aastail toimetasid lugulaulude üleskirjutusi Rõbnikov ja Gilferding, andis 370 uut lugulauluteksti üleskirjutust. Selle järel korraldas Kirjanduslik Muuseum uusi ekspeditsioone. Esimene neist siirdus Valgemere ja Vože järve ääre, järgides sama teed, mida kasutasid 1908 ja 1909. a. vennad Sokolovid, ja kogus 1389 uut üleskirjutust. Teine ekspeditsioon võttis sihiks Põhjamaa ja Valgemere ranniku ja tõi samuti kaasa ohtralt rahvaluule ainekogu, esijoones 50 lugulauluteksti, mis kirjutati üles kuulsal lauliku Krjukova juures.

Üleskirjutatud tekstid, mis säilitatakse muuseumi folkloori osakonnas, esitavad käesoleval hetkel umbes 150 tuhat numbrit vene folkloori. Peale selle on kogutud veel ukraina, valgevene, mordva, burjati jt. Nõukogude Liidu rahvaste folkloori. Need kogumid sisaldavad üldse üle 12.000 numbri.

„Välismaalased“ itaalia raamatuasjanduses.

Itaalia autorite ja kirjanike sündikaat võttis hiljuti vastu õige terava otsuse puhastada itaalia raamatuturgu „välismaisest“. Süüdistati nimelt mõningaid kirjastustevõtteid, kes eelistavad välismaalasi kodumaa autoreile ja nõuti kõigi tõlgete avaldamise keeldu, mis on keskpärased, pessimistlikkuse kalduvad või maskeeritult antifasistlikud. Itaalia autorite meelepaha ei kandu mitte ainult teatavaile tõlketeostele lääne mailt, vaid ühtlasi saksa emigrantide kirjandusele.

Peagu samal ajal nentis Itaalia Rahvaharidusministeeriumi itaalia raamatu levitamise komisjon, et raamatuturg areneb soodsalt. Esijoones kinnitati, et itaalia raamatute tõlkimine võõrkeeltesse on teinud suuri edusamme ja et itaalia raamatu väljavedu on tõusmas. Välismaa kirjanduse sissevedu Itaaliasse olevat seevastu näitamas langustendentsi.

Moskvas suleti Meyerholdi teater oma buržuaasliku tendentsi tõttu

Üleriikliku Nõukogude Vene Kunstinõukogu otsusega suleti hiljuti Moskva Meyerholdi teater. Teatri näitlejad määrati teistesse teatritesse. Kas Meyerholdile võimaldatakse tegutseda teatriasjanduse teistel aladel, selgub hiljem. Nimetatud otsusega suleti üks iseloomulikemaid Moskva teatreid, kus direktorina, režissöörina ja dekoraatorina tegutses Meyerhold. Sulgemise põhjustena esitati järgmisi asjaloisid:

1. Meyerholdi teater olevat kogu oma tegevuse kestel pidanud buržuaaslikku joont ja on moonutanud vanu vene kirjanikke nagu Gogolit ja Gribojedovit.

2. Nõukogude Vene näidendeid olevat selles teatris lavastatud nii, et nad tõelikku Moskvat

on võltsinud ja Moskva kuulsaid isiksusi lai-
manud. Mõningad lavastused on kannud nõu-
kogudevastast tendentsi.

3. Viimaseil aastail olevat Meyerhold Nõu-
kogude draama-autoreid sootuks ignoreerinud
ja end Nõukogude Liidu avalikust ja kunsti
elust isoleerinud.

4. Kommunistliku revolutsiooni 20. aasta-
päeval pole Meyerhold lavastanud pidulikku
näidendit. Tema katse dramatiseerida noore
kommunistliku kirjaniku Ostrovski romaani
„Kuidas karastub teras“ olevat olnud vaenulik
ülesastumine Nõukogude vastu, kusjuures on
kasutatud kurjasti riiklikku toetust.

V. E. Meyerhold, kes on 63 aastat vana, on
pühendanud kogu oma elu teatrile. Algul ta

oli näitleja Moskva kunstiteatris, 1902. a. asu-
tas ta ise „Uue draama seltsi“. Hiljem oli ta
Peterburi teatris ja juhtis oma äsja suletud
teatrit alates 1911. aastast kuni käesoleva ajani.

Meyerholdi teatri sulgemine otsustati tege-
likult juba möödunud aasta 17. detsembril, kui
Kunstinõukogu esimees Keršentsev avaldas
Moskva „Pravdas“ artikli, kus ta heitis Meyer-
holdile ette vigu ja nimetas tema teatrit üle-
liigseks. Kui teatri liikmed kõigi nende seisu-
kohtadega ei ühinenud ja nõudsid, et Meyer-
hold vähemalt režissöörina teatrile alles jää-
taks, kirjutas „Izvestija“, et Meyerholdi teater
ei ole Nõukogude Venes mitte ainult üleliigne,
vaid ka kahjulik. Sellest päevast peale oli
teatri saatust otsustatud.

*Kõik illustratsioonid selles numbris, peale Ed. Ole artiklis
leiduvate illustratsioonide, kuuluvad Eduard Viiraltile.*

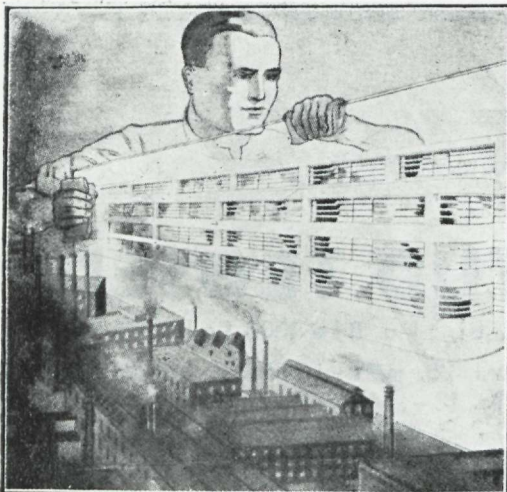
*Trükitehnilistel põhjustel ei olnud võimalik artiklis „Kirjanduskiri Tšehhoslovakkias“ tšehhi nimesid järe-
le kirjutada. Trükivigu: lk. 292 ja 293 vahel oleva reproduktiooni „Maalija“ all sõna offort lugeda
ofort. Sisukorras Lermantovi asemel lugeda Lermontov.*

Vastutav ja tegev toimetaja: Henrik Visnapuu.

Väljaandja: K/o.-ü. „Kultuurkoondis“.

Kunstiosakonna toimetaja: R. Paris.

A.-S. „Ühiselu“ trükk, Tallinnas, 24. III 1938.

Kasutage enam

KLAASI

elu-, töö- ja äriruumide
ehitamisel ning sisustamisel

KLAAS

toob ruumidesse valguse,
avaruse, puhtuse ja ilu

A-S. FRANKONIAL on täielikum klaasiladu,
moodsed klaasi töötlemise ja peegeldamise töökojad
Tallinn, Narva maantee 13/15. Telefonid: 312-21, 314-18, 303-97

Uuesti avatud hubane ja mugav kooskäi-
misekoht kirjanduse- ja kunstirahvale on

Kohvik Harju

Tallinn, Vabadusplats, EKA majas, Tel. 414-00

MUUSIKA KELLA 17.30 KUNI 23.30

OMA KONTIITRITARVETE ÄRI

Üllatus kirjandussõpradele

ERNST SÄRGAVA (PETERSON'I)

75 a. sünnipäevaks ilmuvad tema

KOGUTUD TEOSED

kolmes köites, kokku üle 1300 lehekülje.

Hind ettetellijail kuni 25. märtsini 1938. a. brošeeritud: kohemaksetavas rahas Kr. 12.—, järelmaksuga Kr. 15.— (tasudes tellimise andmisel Kr. 3.— ja ülejäänud osa 4 kuu jooksul, iga kuu 25-ndaks Kr. 3.—)

ERNST SÄRGAVA KOGUTUD TEOSED sisaldavad kõik tema trükis ilmunud ja seni ajalehtedes ning ajakirjade aastakäikudesse laialipaisatud teosed, redigeeritud autori ja J. V. Veski poolt vastavalt tänapäeva õigekeelsusele.

KIRJASTUS O-Ü. „LOODUS“

Tartu, Ülikooli 18, telefon 4-35. Tallinn, Kinga 6, telefon 411-91. Posti jooksev arve nr. 2056.

»PÄEVALEHT«

on iseseisev, levinum ja loetavam ajaleht

„LASTERÕM“

ainulaadne lasteajakiri (ilmub kord kuus)

Soovitame suures valikus: Kõiki eestikeelseid raamatuid, maakaarte, linnaplaane, ja vaatekaarte. Riigi- ja seltskonnategelaste päevapilte ja postkaarte. Kõigi Eestis ilmuvate ajakirjade peale tellimiste vastuvõtmine. Tellige ainult meie kaudu algupärase ja tõlkekirjandust. Tellimiste täitmine asjatundlik, kiire ja korralik.

„PÄEVALEHE“ RAAMATUKAUPLUSED

Tallinn, Suur Karja tän. • 23 Pikk tän. 2

TALLINNA EESTI KIRJASTUSE ÜHISUS

Teataja

on loetav vana- ja noor-
põlvumeeste häälekandja.
„TEATAJA“ on sisukas
ja odav.

„TEATAJA“ on pildi-
rohke ja ülevaatlik.

TÖÖSTURID ja ÄRIMEHED!

Kuulutage „Teatajas“,
millega kindlustate oma
saaduste ja kaupade
müügi ostuvõimelises
maaostjaskonnas.

Lugege „Teatajat“!

Kuulutage „Teatajas“!

K
O
H
V
I

KULTAS

TELEFONIABONENTIDE 1937. A.

NIMEKIRJU

Saadaval paremates raamatukaup-
lustest ja Riigi Trükikojast.

Hind 3 krooni

Ilmus müügile

MÄRTSI ÕLU

O. Ü. A. Bliebernicht Pärnus.

Tallinna ladu:

Klaasingi tän. 11,

telefon nr. 314-95.

V A R A M U

KIRJANDUSE- KUNSTI- KULTUURI AJAKIRI

I AASTAKÄIK

VARAMU on kirjanduse, kujutava kunsti, muusika, teatri, humanitaar- ja rakendusteaduste ning muu publitsistika alade esinduslik kuukiri. „VARAMU“ tahab koondada enda ümber kõiki nende alade silmapaistvaid loovjõude, kes pühendavad oma hinge- ja vaimujõu valmselt ja füüsiliselt tugeva Eesti ülesehitamiseks.

VARAMU väljaandjaks on K./o.-ü. „Kultuurkoondis“, kelle liikmeskonda kuuluvad silmapaistvamad esindajad kirjanduse, kujutava kunsti, teatri, muusika, humanitaar- ja rakendusteaduste ning riigi ja rahvuspoliitika aladelt.

VARAMU vastutavaks ja tegevaks toimetajaks on Henrik Visnapuu. Kunstiosakonna toimetaja R. Paris. Ajakirja toimkonda kuuluvad: prof. J. Aavik, A. Adson, A. Gaillit, prof. V. Paavel ja mag. A. Perandi. Õigekeelsus: mag. J. Aavik ja mag. E. Tilleman.

VARAMU ilmub 10 numbrit aastas, lga number vähemalt 128 + X lehekülge.

„VARAMU“ tellimiste vastuvõtmine on avatud. Saatke oma tellimised aadressil: „VARAMU“ talitus ja toimetus, Pärnu mnt. 28—9, Tallinn. Telefonid: Toimetus 411-34. Talitus 411-35. Posti jooksev arve 763.

VARAMU tellimishind pooles aastas on kr. 7.— ja terveks aastaks kr. 13.—. Üksiknumber maksab kr. 1.50. Tellimisi võtavad vastu kõik postkontorid, raamatukauplused jt.

Üksiknumbrid on müügil kõigis suuremates ajakirjanduse müügi kohtades.

Toimetaja kõnetunnid on igal ärip. kl. 12—14 (välja arvatud laupäevad). Avaldamata jäänud käsikirjad saadetakse ainult siis tagasi, kui on lisatud postmargid.

2. / 4044581
7 26
1 26

E. K.-Ü.

Postimehe

täiuslikumad ja moodsemad töökojad kindlustavad tööandjale töö headuse, täpse valmistamise ja ajalt kättetoimetamise

Trükikoda

mis võimaldab valmistada kõiksuguseid trükitöid

suurem ja moodsem Eestis. Omab täiuslikumaid kiirtrüki-masinaid ja moodsemaid kirjatähti, liht- või mitmevärvitrükis.

Köitekoda

köited valmistatakse kiirelt, nägusalt ning mõõdukate hindadega.

varustatud ajakohaste masinatega. Kontoramatud, raamatukoguköited, kunst- ja ilu-

Tsinkograafia

värvitrüki klišeed võistlevad sise- ja välismaa

parimate saavutustega. Omal alal täiuslikumaid. Ühe- ja mitme-

E. K.-Ü. POSTIMEES

Tartus, Ülikooli 21/23

Telefonid: Direktor 65, Peakontor 80, Töökodade juhataja 14-65

Tallinna kontor: Viru 11 • Telefon 436-11